



REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNI SVET

PREMISLIMO SLOVENIJO

DVEH DESETLETIJ

Zbornik referatov in razprav, št. 3/2012

PREMISLIMO SLOVENIJO DVEH DESETLETIJ

Knjižna zbirka: Zbornik referatov in razprav, št. 3/2012

Zbornik uredila: mag. Marjeta Tratnik Volasko

Urednica publikacij: mag. Marjeta Tratnik Volasko

Izdal in založil: Državni svet Republike Slovenije, Šubičeva 4, 1000 Ljubljana

Oblikovanje, priprava in tisk: Tiskarna knjigoveznica Radovljica, d.o.o.

Naklada: 300 izvodov

Maj 2012



CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

308(497.4)«1991/2011»(082)

PREMISLIMO Slovenijo dveh desetletij / [zbornik uredila Marjeta Tratnik Volasko]. - Ljubljana : Državni svet Republike Slovenije, 2012. - (Zbornik referatov in razprav / Državni svet Republike Slovenije ; 2012, št. 3)

ISBN 978-961-6453-46-2
I. Tratnik-Volasko, Marjeta
262035456

Posvet

*ob 20-letnici samostojne Slovenije
11. oktober 2011*

*

Državni svet je ob praznovanju 20-letnice samostojne Slovenije organiziral posvet, na katerega je povabil državne svetnike iz vseh štirih mandatov, ki so bili tudi njegovi nosilni ustvarjalci, ter širšo javnost in predstavnike civilne družbe. Posvet je bil namenjen osvetlitvi družbenih in gospodarskih sprememb v zadnjih dvajsetih letih, ki so hkrati povzročile in bile posledica političnih sprememb.

Razpravljavci so skušali vsebinsko ovrednotiti vzroke in posledice na različnih ravneh politične, družbene in gospodarske stvarnosti, obenem pa vzpodbuditi premislek o dosežkih in vprašanjih, ki nam morebiti zastirajo realno samopodobo.

VSEBINA

I. UVOD

Mag. Blaž KAVČIČ	
<i>Državni svet - vezni člen med državljani in politiko</i>	7
Janez SUŠNIK	
<i>Dogodki v gospodarstvu zadnjih dvajset let v Sloveniji</i>	11
Tone HROVAT	
<i>Prispevek k demokraciji s strani Državnega sveta Slovenije v času in prostoru globalizma</i>	17
Dr. Ivan KRISTAN	
<i>Ustava, samoodločba in dvodomnost</i>	23

II. SLOVENIJA RAZLIČNIH POGLEDOV

Dr. Peter GLAVIČ	
<i>Slovenska raziskovalna dejavnost in visoko šolstvo v obdobju 1991 – 2011</i>	47
Mag. Branko GRIMS	
<i>Demokracija kot pot in demokratični deficit Slovenije</i>	59
Darko FRAS	
<i>Lokalna samouprava in regionalna politika v Sloveniji</i>	63
Dr. Zoltan JAN	
<i>Šolski zapleti, sklepi in prepleti na področju šolstva in šolske zakonodaje ali vznik in zaton nekega državotvornega resorja</i>	69
Lidija JERKIČ	
<i>Stališča in pogledi o slovenski stvarnosti v zadnjih dvajsetih letih v očeh SKEI</i>	79
Dr. Jože MENCINGER	
<i>Univerza - dvajset let pozneje</i>	83

Dr. Dušan PLUT	
<i>Sonaravna vizija razvoja Slovenije</i>	<i>87</i>
Anton PERŠAK	
<i>Slovenska pot v krizo.....</i>	<i>97</i>
Peter POŽUN	
<i>Pregled razvoja slovenskega zdravstva v zadnjih dvajsetih letih</i>	
<i>z vidika stroke in Državnega sveta.....</i>	<i>105</i>
Boris ŠUŠTARŠIČ	
<i>Državna socialna politika tudi v funkciji produkcijskega dejavnika</i>	<i>115</i>
Dr. Miha TIŠLER	
<i>Prva leta visokošolskih ustanov v samostojni Sloveniji</i>	<i>121</i>
Dr. Franc Vodopivec	
<i>Je stanje danes bolj posledica slabega upravljanja države in</i>	
<i>družbene lastnine, kot uvožene finančne krize ?.....</i>	<i>127</i>
Peter VRISK	
<i>Kmetijstvo in zadružništvo pomembno soustvarjata podobo</i>	
<i>naše države.....</i>	<i>131</i>

III. RAZPRAVA IN REPLIKE

I. UVOD

Mag. Blaž KAVČIČ

Predsednik Državnega sveta v mandatu 2007 - 2012

Državni svet - vezni člen med državljani in politiko

V svojem prispevku bi se želel posvetiti vprašanju vloge Državnega sveta v preteklem obdobju. Spominjam se, da sem v začetku 90-ih let, kot direktor Iskrine telekomunikacijske industrije v Kranju, nekaterim pomembnim politikom slovenske pomladi, s katerimi sem imel kolegialne odnose, zaupal, da bi me zanimalo postati državni svetnik. Predvsem zato, da bi bil bližje pomembnim informacijam, pa tudi zato, ker državni svetniki niso poklicni politiki, temveč po izvolitvi nadaljujejo svoje poklicno delo tam, kjer so bili izvoljeni.

Pripadam srednji skupini slovenskih direktorjev, ki se je bolj profilirala na mednarodnem kot na jugoslovanskem trgu in ki je v obdobju vzpostavljanja nove slovenske države šele vstopala na bolj izpostavljene pozicije. Takrat iz izvolitve ni bilo nič, saj se nisem niti utegnil posvetiti možnostim kandidiranja, sem pa bil leta 2000 izvoljen za poslanca Državnega zbora. Na ta način sem si pridobil dragocene izkušnje pri svojem prvem profesionalnem političnem delovanju. Spominjam se tudi, da je bilo moje poznavanje vloge Državnega sveta v tistem času zelo površno. Šlo je bolj za zaznavanje Državnega sveta kot neke »motnje« pri delovanju Državnega zbora.

Vplivi vrhov strankarske politike in kapitala Državnemu svetu močno omejujeta možnosti medijske prisotnosti. V občasnih stikih z novinarji je bilo najpogosteje zastavljeno vprašanje: »Nekateri bi Državni svet ukinili, kaj pa vi mislite o tem?« Naj ob tej priložnosti ponovim moj vsakokratni odgovor: lahko imamo Državni svet, lahko ga ukinemo, lahko ga spremenimo. Pomembno je, da na osnovi analize procesa delovanja družbe ugotovimo, katere so najbolj učinkovite, ekonomične in demokratične odločitve. Postopki za spremembo ustave so jasni in jih spoštujmo! Do takrat pa spoštujmo sebe, slovensko družbo in slovensko zakonodajo! Če sami

ne bomo spoštovali sebe in svojih institucij, kdo nas potem bo? In naj vsem skupaj mimogrede zastavim tudi vprašanje: ali stanje v družbi pri nas in svetu resnično daje podlago za prepričanje, da je pametno vso moč odločanja o najpomembnejših vprašanjih prepustiti v celoti in izključno političnim strankam, ali pa je morda vendarle pametno imeti možnost drugega mnenja, oblikovanega skozi politični organ, ki zna pridobivati stališča civilne družbe, zna z njimi ravnati in jih posredovati v bolj formalne politične strukture? Na lanskoletnem zasedanju Interparlamentarne unije Združenih narodov je bilo tako stališče prisotno v obliki priporočila.

Državni svet je v preteklih dvajsetih letih v Sloveniji deloval na treh pomembnih področjih. Prvo področje je ustavno opredeljeno in zajema sodelovanje v zakonodajnem procesu: od oblikovanja mnenj, do vetov, ustavnih presoj, zahtev za uvedbo preiskave, zakonodajnih pobud do zahtev za referendum. Naj mimogrede omenim, da se je pri tem zadnjem pooblastilu Državni svet vedel zelo samo omejevalno, saj ga je od ustanovitve izkoristil samo dvakrat. Sodelovanje Državnega sveta v zakonodajnem procesu je v zadnjih devetnajstih letih bilo skladno z načeli *uravnotežanja in zavor*. Osebo sem prišel do ocene, da ni osnove za bistveno povečevanje pooblastil Državnega sveta. Slovenija ne potrebuje pretirano robustnega političnega sistema, kar bi pomenilo npr. zakonodajno pooblastilo tudi drugemu domu. Skoraj polovica držav članic EU, to je 13 od 27, ima eno od oblik dvodomnosti parlamentarnega sistema, a le dve – Italija in Romunija – poznata t.i. popolno dvodomnost. V tem mandatu Državnega sveta smo s poslanskimi skupinami dveh mandatov Državnega zbora opravili posvetovanja o spremembi ureditve vprašanja veta v Poslovniku Državnega zbora. Poleg tega, da je rok za vložitev veta zelo kratek in da je veto urejen v določbi ustave, ki je namenjena razglasitvi zakona, je pomanjkljivost ureditve veta predvsem v odsotnosti četrte faze zakonodajnega postopka. Četrto branje bi dalo možnost amandmajske spremembe spornega zakona v postopku ponovnega odločanja o zakonu. Državni zbor ne bi bil več postavljen pred dilemo, ali pritrčiti argumentom Državnega sveta in zavrniti cel zakon zaradi enega protiustavnega ali spornega člena, ali pa potrditi zakon s protiustavnim ali spornim členom vred. Na ta način bi se lahko zakonodajni postopek racionaliziral in bila dana možnost izboljšave zakona, ki mu Državni svet nasprotuje. Tudi pristojnost zahteve za uvedbo preiskave o zadevah javnega pomena je Državni svet uporabil le štirikrat. Preiskava lahko privede do uveljavitve politične odgovornosti predsednika in članov Vlade Republike Slovenije, in tako predstavlja pomemben družbeni nadzor nad politiko vlade.

Državni svet zaradi sodelovanja s civilno družbo predstavlja vezni člen med državljani in politiko. S številnimi posveti opozarja na aktualne probleme v družbi, zainteresirani javnosti pa omogoča, da aktivno sodelujejo v razpravi s priznanimi strokovnjaki z različnih področij. Smisel organiziranja posvetov je predvsem ta, da

Državni svet pridobi kar največ raznolikih in argumentiranih mnenj, na podlagi katerih lahko preko svojih pristojnosti uvede potrebne spremembe v slovenski pravni red, obenem pa pridobi tudi odziv na svoje delo. Od tu Državni svet črpa ideje in energijo za svoje delovanje. Mnenja, ki si jih ustvari na podlagi posvetov in okroglih miz, posreduje naprej v zakonodajni postopek.

Državni svet se v primerjavi z Državnim zborom ali Vlado Republike Slovenije dokaj selektivno a aktivno udejestvuje tudi na mednarodnem področju. Vloga senatov ali podobnih parlamentarnih domov je pri za nas pomembnih državah pogosto zelo pomembna (npr. Ruska Federacija, Italija, Češka Republika, Poljska, Velika Britanija, Kitajska, Kanada...). V okviru Združenja Evropskih senatov in v bilateralnih odnosih ima Državni svet vse bolj zanimive možnosti neposrednega komuniciranja v okviru razvijajoče se parlamentarne diplomacije.

Ugotovimo lahko, da se je Državni svet v svojih preteklih mandatih na strokoven in državotvoren način loteval osvetljevanja najpomembnejših vprašanj kot npr. vprašanje gospodarjenja z državnimi naložbami, analize vzrokov družbeno-gospodarske krize, narodnogospodarskega pogleda na Luko Koper v razmerju do lokalne samouprave, in drugih najrelevnatnejših vprašanj družbenega in naravnega okolja. Že leta 2008 smo v Državnem svetu začeli oblikovati opozorila o učinkih globalizacije na gospodarstvo, družbo in okolje, opozorili na prevlado finančne industrije, spregovorili o pomenu srednjega razreda in o problemu plenilskih elit. Tudi občutljiva vprašanja preteklosti smo v Državnem svetu obravnavali s primerno mero spoštovanja in strokovnosti, brez težnje po njihovem vpletanju v aktualne politične diskusije.

V slovenskem parlamentu so se v preteklih devetnajstih letih srečevali interesi, ki so jih uveljavljali državni svetniki kot predstavniki petih interesnih skupin na eni strani in interesi, ki so jih uveljavljali poslanci kot predstavniki vsega ljudstva na drugi strani. Čeprav so med prvim in drugim domom razlike v načinu sestave, v vlogah in ne nazadnje tudi v njuni moči, je cilj obeh enak: oblikovati čim boljše zakonodajo.

Državni svet je uresničeval koncept tvornega člana pri vzpostavljanju verodostojne povezave med potrebami državljanov in med političnim odločanjem zato, ker je zasnovan manj strankarsko, ker ima močnejši stik s civilno družbo in ker ga sestavljajo predstavniki funkcionalnih in lokalnih interesov.

Intenzivnejši stik med sodobno koncipiranim drugim parlamentarnim domom in organizirano strokovno civilno družbo lahko predstavlja manjkajoči člen za zmanjševanje demokratičnega primanjkljaja in za sprejemanje političnih odločitev, ki bodo bolj usmerjene v ohranjanje in dvigovanje ravni kakovosti življenja državljanov.

Državni svet je inovativna in koristna sestavina slovenskega političnega sistema, skladna z nujnim razvojem političnega sistema v wikinomični smeri nove družbeno-gospodarske paradigme. K boljšemu delovanju v okviru veljavne ustave bi bistveno prispevala uvedba četrtega branja zakona. S tem bi dosegli hitrejše in cenejše sprejemanje boljših zakonov. V primeru uvedbe pokrajin in glede na uveljavljeno nezdružljivost funkcije župana s funkcijo poslanca, pa bi bilo smiselno nekoliko povečati pristojnosti Državnega sveta na področju sprejemanja zakonov s področja lokalne samouprave.

Različnost stališč o najbolj primerni zgradbi slovenskega političnega sistema, in tudi parlamentarnega, je legitimna. A Državni svet je v vseh letih delovanja dobronamernim, strokovnim analitikom in javnosti dokazal utemeljenost svojega obstoja z intenzivnim delovanjem na treh temeljnih področjih: sodelovanju z organizirano strokovno civilno družbo, sodelovanju v zakonodajnem procesu in svojo mednarodno dejavnostjo in uveljavljenostjo, s katero krepi tudi mednarodni ugled Slovenije.

Janez SUŠNIK

Predsednik Državnega sveta v mandatu 2002 - 2007

Dogodki v gospodarstvu zadnjih dvajset let v Sloveniji

Sloveniji je padec Berlinskega zidu leta 1989 omogočil začetek gospodarske tranzicije. Geografski položaj v neposredni sosesčini Evropske skupnosti in gospodarska aktivnost, na podlagi katere je več kot 30 % jugoslovanske menjave z Zahodom potekalo preko slovenskih podjetij, je pomenila zelo močno povezavo, ki se je z leti še bolj utrdila. Zaradi odprtosti je Sloveniji deloma uspela integracija že v času, ko je bila širitev Evropske skupnosti na Vzhod tako rekoč še nemogoča.

Slovenski razvoj ni bil ločen od evropskega glavnega toka. Jugoslavija je bila od šestdesetih let prejšnjega stoletja relativno odprta država. Gospodarske povezave so bile zelo intenzivne, ker so podjetja nastopala na zahodnih trgih v svojem imenu in za svoj račun. Nekatera podjetja pa so bila že takrat močno vključena na vzhodne trge in veliko jih je delovalo preko bivše prestolnice Beograd. Gradbena podjetja pa so veliko svojih projektov izvajala tudi na Bližnjem vzhodu in v Severni Afriki.

Svet ministrov Evropske skupnosti je 16. decembra 1991 sprejel Deklaracijo o Jugoslaviji in smernice glede priznanja novih držav v Vzhodni Evropi in Sovjetski zvezi. Arbitražna komisija je v okviru mirovne konference o Jugoslaviji 11. januarja 1992 v svojem mnenju ugotovila, da Slovenija izpolnjuje pogoje za priznanje in 15. januarja 1992 je evropska dvanajsterica Slovenijo tudi priznala.

Po medsebojnem priznanju in navezavi diplomatskih odnosov leta 1992 je Slovenija aprila 1993 z Evropsko skupnostjo podpisala več sporazumov. Za gospodarstvo je bil zelo pomemben Sporazum o ustanovitvi evropskega gospodarskega območja, v katerem so bile zajete vse gospodarske smernice za širitev EU. Junija 1993 je Evropski svet na vrhu v Kopenhagenu določil politična, gospodarska in pravna merila za pristop novih članic. Takrat je bila Slovenija uvrščena v prvi krog pogajanj.

Gospodarsko in politično sodelovanje z EU je Slovenija izpeljala v izredno kratkem času (od leta 1993 pa do članstva 2004). Po sprejemu v EU je bilo v naši državi slišati številne komentarje na temo, kako v kratkem času doseči nivo desetih najbolj razvitih držav EU z nadpovprečnim BDP. Prevladovalo je mnenje, da se bo povečal izvoz proizvodov in storitev z večjo dodano vrednostjo in na ta način izboljšal socialni položaj v državi ter zagotovila blaginja vseh ljudi.

Slovenija je veljala v času Jugoslavije za model napredne, ustvarjalne, razvojne in gospodarsko čvrste republike. Ponos našega gospodarstva so bile strojegradnja, lesno-predelovalna, čevljarska, gumarska, avtomobilska, tekstilna, konfekcionarska in gradbena dejavnost. Veliko je bilo dobrih in razvitih srednjih in malih podjetij. Kot posledica sečišča petega in desetega PAN-evropskega koridorja je bila Slovenija tudi logistično zelo dobro razvita, saj smo preko Slovenije s transportnimi in logističnimi storitvami pokrivali kar precejšen del bivše Jugoslavije. Močno so bili razviti razvojni in proizvodni centri v Litostroju, Iskri, Metalni, Savi, Slovenijalesu, Gorenju in obeh farmacevtskih tovarnah. Tudi druga podjetja so razpolagala z zelo dobrimi strokovnimi kadri, kar je imelo za posledico močan razvoj teh podjetij in konkurenčnost na tujih trgih, zlasti v Nemčiji, Franciji, Angliji, v državah Beneluksa, itd. Veliko je bilo tudi blagovne menjave in trgovanja z nekdanjimi republikami bivše Jugoslavije.

Po osamosvojitvi so se zadeve zelo hitro spremenile. Gospodarstvo je izgubilo veliko jugoslovansko tržišče, saj so se nekateri posli urejali preko Beograda ali drugih centrov v bivši Jugoslaviji. Reakcije Slovenije na spremenjene razmere so bile morda nekoliko prepočasne, tako da je bila izguba teh trgov zelo očitna, za nekatera podjetja tudi usodna. Ena večjih napak je bila storjena s sosednjo Hrvaško, in sicer ko nismo uspeli rešiti deviznih varčevalcev pri Ljubljanski banki, istočasno pa tudi nismo uspeli rešiti dolžnikov Ljubljanske banke v Zagrebu, pri čemer smo se izgovarjali na sukcesijo. Menim, da bi se moralo takrat iz proračunskih sredstev nameniti toliko denarja, da bi bile izplačane fizične osebe, nato pa bi morala Slovenija vzpostaviti terjatve do sukcesije iz naslova bivše Jugoslavije. Tako bi danes lahko imeli na Hrvaškem pomembnejšo vlogo pri bančnem sistemu, v turizmu in drugih gospodarskih dejavnosti.

Blagovne znamke Tam, Metalna, Lek, Krka, Sava, Mura, Gorenje, Peko, Planika, Iskra, Litostroj, Lesnina, Jelovica in druge so bile v bivši Jugoslaviji zelo priznane in kvaliteto teh proizvodov še danes poznajo starejši v teh republikah. Nekatera podjetja so se uspela preusmeriti na druga tržišča, nekatera ne. Za veliko negativnih pojavov iz tistega časa se krivi menedžment, ki ni našel prave smeri oz. tržne niše, zato so se razmere v nekaterih podjetjih hitro spreminjale na slabše. Prišlo je do stečajev in odpuščanj.

Prehitro sprejet zakon o lastninskem preoblikovanju je imel za posledico že podoben zakon od bivše države iz obdobja gospoda Markovića. Že takrat so si spretnější menedžerji na zelo nenavaden način prisvojili družbeno premoženje. Slovenski zakon, s katerim se je 60 % družbenega kapitala interno porazdelilo, 40 % pa razdelilo na štiri državne sklade, je povzročil zmedo na področju lastninjenja. Zmeda je bila še večja zaradi vključitve danacionalizacijskih upravičencev.

Posebno poglavje so lastninski certifikati, ki so bili uspešni le za tiste, ki so jih vložili v dobro stoječe firme. Lastninsko preoblikovanje je bil izziv za zaposlene, posebno še za vodilne delavce, saj so začeli zakonske določbe izpolnjevati z ocenami podjetij, ki so bile napravljene zelo pristransko in prilagodljivo političnim opcijam. Tudi to je bil ponekod povod za stagnacijo, saj so se vodilni ukvarjali sami s seboj in predvsem razmišljali, kako izkoristiti priložnost za prisvajanje družbene lastnine v svojo korist, pozabili pa so na razvoj podjetja in na zaposlene.

Stanovanjski (t.i. »Jazbinškov«) zakon je dodatno spodbudil špekulante, ki so prišli ne samo do svojega, ampak še do drugih stanovanj z različnimi pretevezami. Gospodarski osip je bil do leta 1995 precejšen in životarjenje podjetij nepopisno. SDK je bila ukinjena, saj je bila kontrola nad plačilnim prometom, plačevanjem obveznosti do države, kontrola investicij in javnih del v dobri kondiciji. V tem obdobju je delo na Gorenjskem izgubilo dobrih 10.000 zaposlenih. Vzrok za padec nekaterih podjetij je bil prodor cenениh proizvodov iz Kitajske in od drugod. Razumljivo je bilo, da so zaradi navedenega stagnirala podjetja, a nikakor ni razumljivo, da je ugasnila tudi lesno-predelovalna industrija, ki ima v Sloveniji surovinsko bazo. Ob nedavnem obisku na žagi v Špitalu sem si ogledoval vrsto tovarnjakov, ki so prevažali hlodovino iz Slovenije. Žaga letno razreže 600 000 kubikov lesa, z odpadki pa poganja elektrarno, pri čemer polovico energije potroši v tovarni, polovico pa posreduje v omrežje. Produkt so lepljenci vseh dimenzij, ki jih nato uvažamo v Slovenijo. Za Slovence je to sramota.

A številna podjetja so vendarle ostala v dobri kondiciji predvsem zato, ker je vodstvo omogočalo razvoj novih produktov in modernizacijo tehnološke opreme, s čimer so ohranila konkurenčnost. Vodstva teh podjetij so se dobro zavedala, da je izvoz blaga in storitev edina možnost za razvoj. Dobri menedžerji, t.i. »rdeči«, so ostali uspešni tudi po spremembi družbene ureditve, in sicer predvsem tisti, ki se niso osredotočili le na lastninsko preoblikovanje, temveč pretežno na razvoj. Lastninsko preoblikovanje podjetij, povezano s kasnejšimi menedžerskimi nakupi brez lastnega denarja, je bilo posledica zadolževanja (banke so denar kar ponujale in tako posameznike, predvsem vodilne, spodbujale k prevzemu podjetij). Ob vračanju odobrenih kreditov se je v bilancah podjetij dogajalo marsikaj. Amortizacija se je obračunavala po najnižji stopnji z namenom, da »pod črto« ostane čim več dobička. Nadzorni sveti in skupščine so se večkrat odločali o višini izplačanih dividend, saj so na ta način omogočali, da so se zadeve odvijale po strategijah vodilnih. Ko se je zakonodaja nekoliko spremenila, so se začela ustanavljati hčerinska podjetja. Premoženje je ostalo pri »materii«, od hčerinskih podjetij se je mesečno obračunavalo od 1 do 1,5 % menedžerske provizije. Ta denarni tok je omogočal normalno vračilo kreditov. Hčerinska podjetja pa so počasi hiral, ostajala brez razvoja, denarja, zmanjševale so se plače, kar ocenjujem kot kriminal prve vrste. Menedžerji in nadzorni sveti so na začetku delovali zelo skladno. Izplačevali so

si visoke plače, nadzornemu svetu pa visoke nagrade. Tudi sindikati se niso tako hitro predramili. Ukvarjali so se namreč z ozimnico, nekateri pa so bili vpeti celo v vodilno strukturo, saj je bil na ta način vzpostavljen »davek za mir« v hiši.

V zadnjem času so nas presunile razmere v gradbeništvu. Lobisti, ki so se s pomočjo politike »ugnezdili« na področje sprememb namembnosti zemljišč po Sloveniji, so obogateli, in stanovanjska gradnja je dobila pomen ne le zaradi potreb, ampak tudi zaradi nekontroliranih prihodkov fizičnih oseb na vseh nivojih. Gradbeništvo je bilo vpeto v javna dela, nizke in visoke gradnje, gradilo se je veliko stanovanj, in cedila sta se »med in mleko« v primeru, ko je te račune poravnavala država. Gradnja cest v Sloveniji je poglavje, ki je vredno obsojanja in obžalovanja zaradi pohlepa vseh v verigi, saj ni bilo ustrezne kontrole. Podobno je bilo tudi v nekaterih drugih dejavnostih.

Nekateri vodilni delavci (teh ni bilo tako malo) so se lastninskih preoblikovanj in iztisnjenja malih delničarjev lotili prepozno. Niso računali na recesijo, padec precenjenih vrednosti delnic in druge okoliščine. To je tem ljudem, ki jih upravičeno poimenujemo tajkuni, zaprlo pot do bogatenja.

Pohlep, neznanje, kraje, slabo plačani delavci, neplačevanje obveznosti do dobaviteljev in bank ter še hujše posledice v obliki sramotnega odpuščanja delavcev in povzročanja socialnih stisk, so posledice slabo vodenih podjetij, špekulacij, ki se niso obrestovale po predvidevanjih njihovih akterjev. A zaradi slabe tožilske in sodne veje oblasti tudi niso dobile pravičnega epiloga. Politika v Sloveniji, ena ali druga, nosi odgovornost za nastalo situacijo, kajti vmešala se je v gospodarstvo in pripravljala teren za svoje »favorite«. Kot država, članica EU, si takih spodrsrljajev ne bi smeli privoščiti. Ugled Slovenije, obljubljene dežele za priseljence, je načela velika sramota.

Kako naprej?

- Potreben je temeljit pregled poslovanja vseh podjetij na meji obstanka in jim, na podlagi ocene realnega stanja in izdelanih programov, pomagati pri novem vzponu. Imamo kar nekaj inštitutov, agencij, zavodov, bank, univerz, GZS in OBZ, ki bi pod patronatom vlade za ta podjetja lahko našla optimalne rešitve. Prav tako je večjo težo treba nameniti samozaposlovanju in malim podjetnikom, kjer je možna tudi hitrejša sprememba programov. V Sloveniji imamo v tem trenutku cca 1 000 nezaposlenih. Realna brezposelnost bi bila okrog 45 000 delavcev. To pomeni, da bi bilo treba začeti z novo gospodarsko rastjo, kot se je to dogajalo takoj po drugi svetovni vojni, seveda prilagojeno današnjim razmeram. To je velika vrzel, ki terja velike napore. Le vlaganje v razvoj gospodarskih potencialov in v nove proizvode z večjo dodano vrednostjo

je lahko model za doseganje socialnega miru in blaginje. Vlada, katera koli že bo, je dolžna pripraviti okolje, ki bo za razvoj gospodarstva našlo pravo pot in podpore, ki jih vlada lahko realizira.

- Bodočnosti ne smemo graditi na zmanjšanju davkov, saj še teh ne znamo pobrati, ampak ponuditi ugodnosti za doseganje gospodarske učinkovitosti v drugih oblikah kot npr. pomoč pri iskanju novih programov, izobraževanju, ponudbi ugodnih kreditov, nepovratnih sredstev, novih lokacijah in hitrem pridobivanju gradbenih dovoljenj, strokovno-tehniške in tehnološke podpore številnih inštitutov (Jozef Stefan), zavodov, agencij in univerz. Gospodarski minister brez primerne podpore in sodelovanja dobrih strokovnjakov iz gospodarstva (to je lahko pogosto druženje ob kavi) in tima, ki ga bo izbral (ne političnega), ne bo uspešen, in nadaljevala se bo praksa dosedanjih ministrov, ki so se mimo tovarn kdaj pa kdaj samo peljali.
- Na področju kmetijstva je treba preko programov za prestrukturiranje doseči večjo samooskrbo. Kmetje so preveč prepuščeni sebi in svoji iznajdljivosti in tako imamo na eni strani viške (npr. mleko), na drugi pa enostavne pridelke uvažamo. Živilsko predelovani industriji gre vrniti vlogo, ki jo je že imela nekoč, pred prostim pretokom blaga in storitev.
- Resno se je treba lotiti socialnih prejemkov in ugodnosti, ki jih imajo nekateri na podlagi prikazovanja družinskih prihodkov. Prikazovanje navidezno neporočenih staršev in posledičnih bonitet, ki jih koristijo, je potrebno prikazati v javnosti. Zaprtost informacij je največja neumnost, ki jo špekulanti dobro izkoristijo (PREDLAGAM ČISTKO VSEH SOCIALNIH TRANSFERJEV).
- Obvezen poziv za brezposelne osebe, ki prejemajo nadomestilo, na javna dela.
- Vlada mora počistiti najprej pri sebi. V javnem sektorju je zaposlenih preveč ljudi. Njihova učinkovitost je premajhna in neprimerljiva z učinkovitostjo delavcev, zaposlenih v gospodarstvu. Ukiniti je treba vse privilegije v pravilnikih o delavnih razmerjih, izobraževanju in ostale pravice, ki jih imajo delavci v nedotakljivih državnih službah. Zakone je treba spremeniti tako, da delavci v javnem sektorju lahko zapustijo delavno mesto takoj, ko imajo pogoje za upokožitev. Gospodarstvo teh bremen ne zmore več – ni kaj dodati.

Tone HROVAT

Predsednik Državnega sveta v mandatu 1997 – 2002,

državni svetnik v mandatu 1992 – 1997, predstavnik lokalnih interesov

Prispevek k demokraciji s strani Državnega sveta Slovenije v času in prostoru globalizma

Razmišljanje o prehojeni slovenski poti zadnjih dvajset oziroma enaindvajset let, odkar so se zgodile prve demokratične volitve in osamosvojitve Slovenije, bi strnil na naslednje poudarke:

- današnji pogled in smisel ustavne ureditve Slovenije, v kateri je umeščena dvodomnost z Državnim svetom;
- pogled na razvoj družbe v svetu in pri nas v Sloveniji (tako razmerje med ljudmi in kapitalom, pa tudi na spreminjanje človekovih pravic, povezanih z vzpostavitvijo nekaterih stebrov moči);
- pogled in videnje možne perspektive Slovenije, slovenske družbe in potreb delovanja politike v bodoče, še posebej parlamenta in Državnega sveta, v kolikor želimo prispevati k rasti demokracije, blaginje in počutja državljanov, ljudi, družbe.

V politiki, politikah že od samega začetka delovanja države poslušamo različna, nasprotujoča si mnenja o vlogi Državnega sveta. Na eni strani centri moči v strankah (različnih strank, pa seveda tudi ob različnih priložnostih, kot kdaj komu ustreza) pravijo, da je Državni svet nepotreben, da državo dodatno stane, da le komplicira parlamentarno in vladno proceduro, še posebej pa se večkrat poudarja nekonsistentnost, ker ni Državni svet strankarsko obarvan (stranke nimajo bistvenega vpliva na delovanje). Pojavlja se trditev, da v kolikor bi že imeli dvodomnost, naj bi bil to drugi dom - Zbor regij - s kompetencami, ki so pomembne le za regije, ostali interesi, ki niso zgolj strankarski, temveč predstavljajo vpliv civilne družbe, pa v parlamentu naj ne bi imeli prostora.

Na drugi strani pa državljanji v realnem življenju večkrat čutimo primanjkljaj demokracije, na splošno tudi v parlamentarnih odločanjih. Razprave so prevečkrat izvedene pragmatično, izhajajo iz centrov moči (pozicije pa tudi opozicije), tako da na dan prihaja zakonodaja, ki ji večkrat primanjkuje nekaj več ljudskosti, če bi

želeli, da bi bila bolj učinkovita in bolj prijazna do večine državljanov. Prevečkrat je namreč zaradi ne dovolj dorečene zakonodaje prikrajšana večina državljanov in ustreza le posameznikom. Nezaupanje državljanov do takega sistema se izraža nato na referendumih, pa tudi ustava je na ta način potencialno prevečkrat »povožena«.

Ali je to le odsev razmerij v Sloveniji ali so ti problemi prisotni analogno tudi drugje v demokratičnem svetu oz. v Evropski uniji?

Ko sva z bivšim predsednikom senata Francije g. Monorijem ob priložnosti njegovega obiska v Sloveniji razpravljala o pomenu dvodomnosti, mi je rekel: »...Nikjer v svetu drugi dom ni zaželen ne pri prvem domu, ne pri vladi, ne pri strankah. Vedno je kontrola, kritika, popravljanje, ustavljanje procedur ipd. za pragmatično delovanje politike moteča. Po ustavi smo dolžni to nalogo izvajati, če želimo imeti demokracijo, zato se na kritiziranje drugega doma ne smemo preveč ozirati.«

Torej je dvodomnost višji standard demokracije in je za državljane koristna. Še posebej pa je koristna, ko je v sistem razprav in odločanje vključena tudi civilna družba.

Slovenska ustava je umestila funkcije Državnega sveta zelo primerno, saj ne gre zgolj za ponovitev razprav in odločanja po odločanju v prvem domu – Državnem zboru. Odločilni veto, v kolikor je izglasovan, pa zahteva po ustavi ponovno odločanje. Tu pa je prišlo do potencialne neustavne razlage s sprejetjem Poslovnika Državnega zbora v delu, ko je predvidel namesto ponovnega odločanja le ponovno glasovanje, ki je teoretično le ena stopnja ponovnega odločanja. Za odločanje so potrebni različni predlogi, o katerih naj se odloča. Nujna je razprava in na koncu glasovanje. To je po mojih izkušnjah v Državnem svetu in politiki edina pomanjkljivost ustavne realizacije delovanja parlamenta, to je odnosa Državnega zbora in Državnega sveta.

Državni svet je že od samega začetka ta manjko, povezan z ustavno določbo o ponovnem odločanju po odloženem vetu, kompenziral z različnimi razpravami v okviru komisij Državnega sveta, predvsem pa v krogu interesov, ki jih zastopa. Posveti, konference, predstavitve strokovnjakov ter sodelovanje s civilno sfero producirajo predloge že v času nastajanja zakonodaje, ki se praviloma velikokrat upoštevajo. Te predloge težko upoštevamo v statistiki dela Državnega sveta, je pa statistika razprav in aktivnosti v vseh mandatih zelo bogata. Tako je Državni svet državljanom odprl vrata, in omogočil razpravo in vpliv tudi mimo posameznih strank.

Kako občutim razvoj družbe v svetu in pri nas?

Danes predvsem govorimo o krizi. Finančni, zaposlitveni, gospodarski, politični – to so tisti deli kriz, o katerih se veliko piše in govori. Prevečkrat pa

pozabimo na krizo demokracije in še posebej na krizo vrednot. Občutek do teh problemov se večkrat umika, saj življenje vseh prevečkrat kroji le nekaj posameznih stebrov moči in elit. Včasih v medijih in politiki kdo najde in zbere moč, da se na kakšno tako elito, steber moči, pokaže s prstom, vendar je prstov številnih, ki jih kažejo, premalo videti. Posamezni stebri moči pa velikokrat delujejo v ozadju. Tako so realno nepoznani, občuti se le njihovo delovanje. Vse to prispeva h krizi demokracije.

Dr. Galtung, nobelovec in eden svetovno največjih futurologov, je v Državnem svetu pred dvanajstimi leti govoril tudi o fundamentalizmi in globalizmu. Predstavil je podatek, da je 50 % vsega svetovnega premoženja – kapitala v rokah manj kot 50 ljudi, ostalih 50 % premoženja – kapitala, pa je v lasti 6,5 milijard ljudi. Kapital teh petdesetih nima nobenega interesa po ustvarjanju nove vrednosti, po novih delovnih mestih, delu. Ta kapital ima prvenstveno interes ustvarjanja dobička s špekulacijami, ki potencialno lahko prinesejo največji dobiček. Torej dobiček tako, da naj bi se prelil kapital – premoženje s strani 6,5 milijarde malih lastnikov kapitala k temu špekulativnemu delu.

Ali se ni danes natanko ta Galtungova napoved tudi uresničila? Galtung je to predvidel. Najprej je bilo treba ustvariti globalne odnose po meri teh stebrov moči. To je tržno gospodarstvo, potrošništvo, potem malo delničarstvo, le-to razviti do tam, ko se je dalo realni kapital (denar, nepremičnine, dolgoročne naložbe – krediti – dolgoročno delo) preliti v papir, ki ga lahko enostavno zapleniš s pomočjo špekulacij in tako ustvariš dobiček. Večina Zemljanov tako ostane brez delnic, nepremičnin in z ustreznimi ukrepi in zakonodajo še sanira banke, ki so v službi teh špekulacij. Ob tem je nujno treba imeti v svoji službi tudi moč politike, da ustvari take predpise in medije, ki ustrezno »perejo« možgane množicam, reklamirajo ustrezne finančne odnose in potrošništvo in s tem ustvarjajo umetno gospodarsko rast pod parolo svobodnega tržnega gospodarstva. Tu pa so potencialno lahko zmagovalci le največje multinacionalke oziroma tistih nekaj posameznikov, ki prelivajo kapital tja, kjer stebrom moči to ustreza. Državljeni držav po svetu pa preko političnega sistema in davčnega sistema vse to še »pozlatijo«, popravijo, pokrijejo...

Kje je tu realna demokracija, kje so vrednote, človekove pravice, poštenje? Kje je perspektiva, izhod? Človek bi si mislil, da naj bi bilo danes lažje. Saj so ljudje vendar izobraženi, obiskujejo šole in se ne bodo dali »naplahtati« ali pa razmišljati o revolucijah. Z znanjem naj bi ustvarjali pogoje za delo, zaslužek, lažje življenje in srečo. Če pa je res, da zaradi avtomatizacije dosegamo produktivnost, s katero lahko zadosti vsega 20 % ljudi 100 % vseh potreb, pa se moramo vprašati, kakšno vizijo peljati naprej, kako naj bo videti izhod iz krize? Kako naj se sanira primanjkljaj vrednot, demokracije in ustavi globalizem špekulacij posameznih stebrov moči in »lastnikov« na račun celotnega prebivalstva in družbe?

Ko gledamo gospodarski razvoj zadnjih 30 let, lahko ugotovimo, da je bil industrijski razvoj na vrhuncu v letih 1980 – 1985 – 1990. V obdobju od leta 1985 do leta 2000 se je fantastično razvijalo računalništvo in informatika, kar je industrijski razvoj nadgradilo. Po letu 2000 je prišlo obdobje fantastičnega razvoja genskega inženiringa in biotehnologije. Tu se odpirajo vprašanja, do kod sme genski inženiring napredovati, vprašanje, kaj je tisto kar človeku koristi in kaj je tisto, kar mu škodi. Kaj prinaša zdravje, kaj srečo? Kakšne so posledice? Kaj so vrednote, kaj je poštenje, kaj bo z okoljem, naravo? Upravičeno se sprašujemo, kaj bomo jutri jedli, pili, v kakšnem okolju bomo živeli? Ali bo človek lahko še ostal človek ali bo robot v službi stebrov moči?

Kaj je tu globalizacija ali globalizem kot učinkovanje globalizacije?

Globalizem pomeni tekmovanje, spodbujanje kvantitete, moči, finančne moči, zavojevanje tujih ozemelj, ljudstev, interesov, trgov, spoštovanje velikih. Globalizacija pomeni, da je svetovna kultura nad nacionalno. Vrednostno tako presega sleherno nacionalno, še posebej tisto od malih narodov. Tako pomeni tudi preseganje svetovnega gospodarstva nad nacionalnim. Globalizem je torej delovanje »Galtungovih« 50 posameznikov s 50 % kapitala in več. Tak princip se razvija tudi naprej po malih državah in Sloveniji. Kako naj torej deluje majhna Slovenija v globalnem svetu?

Kot majhen narod, dežela, smo težko konkurenčni globalni mogočnosti. Še posebej, če želimo zgolj posnemati tradicionalno »napredne«, »globalno« velike narode, dežele in kapitalske sisteme. Zgolj posnemanje zahodno-evropskega ali ameriškega modela globalizma pomeni dolgoročno zaostajanje, izgubljanje identitete in lastnih posebnosti. Konkurrirati globalizmu in tekmovati z njim ni mogoče in tudi ni modro. Posnetek, reprodukcija slike originala umetnika je vedno manj vredna. Če želimo konkurirati z izdelkom, ki je kopija globalnega (npr. avto »mercedes«), mora biti naš izdelek boljši in cenejši, kot je originalen in še ga bomo težko prodali. V kolikor imamo mi originalen izdelek, se drugi primerjajo z nami, drugi nudijo kopijo in nam težko konkurirajo. V obrambo globalizaciji torej ponudimo slovensko odličnost, slovenske originale, posebnosti. V Sloveniji vse preveč tarnamo. Izredno smo kritični do domačih idej, izdelkov, uspehov. Ni res, da je vse slabo. Imamo veliko prednosti in priložnosti. Tu moramo graditi naše perspektive. Slovenija je lepa in raznolika. Izredno je bogata v svojih specifikah in ima dokaj neokrnjeno naravo. Imamo veliko avtohtonih vrst, bogato kulturo, kulinariko, etnologijo, arhitekturo. V bogati zgodovine od Samove zveze, Karantanije, preko Avstro-Ogrske in Jugoslavije smo že dokazali svoje pozitivne prispevke v evropskem mozaiku ustvarjanja.

Kako naj torej nastajajo nove ideje, vizije, projekti prihodnosti?

Ne zgolj posnemati, temveč poudarjati slovensko odličnost. To je kakovost, dosežena ob vložku znanja, izkušenj, dela in kapitala. To je standard v razvitih globalnih gospodarstvih, v masovni proizvodnji. To daje v globalizmu ob ceneni delovni sili glavno konkurenčno prednost. Slovenska odličnost pa je lahko zgrajena, če v elemente kakovosti vključimo tudi dušo, srce, ljubezen in ponekod zgodbo. Tu je mala Slovenija lahko v prednosti pred masovno produkcijo. Če to ponazorimo z vinom, je vino velikih vinskih dežel lahko zaradi znanja in kapitala, produktivnosti tehnologij, zelo kakovostno, vrhunsko. Slovensko vino je pridelano tako, da niti en grozd ni obran s kombajnom, kot je to praviloma v teh velikih deželah. Pri nas je 95 % grozdja obranega z najboljšimi prijatelji. Koliko več je tu duše, srca, ljubezni, kot pa tam, kjer so vključeni predvsem ljudje v procesu gospodarstva. Če pa ljudje postanejo le orodje v rokah kapitala za ustvarjanje dobička, pa duše, ljubezni, srca ni zraven in zato tudi ne odličnosti. S tem se vrednote človeka razvrednotijo.

Slovenski ekonomisti, gospodarstveniki, so v zadnjih dvajsetih letih postajali globalni kapitalisti in se kot majhni v globalnem svetu vključevali v globalizem. Navzeli so se principa delovanja tržnega gospodarstva, spremenili vrednote človeka in hlastali po dobičku za vsako ceno. Za lažjo lastninsko spremembo in nakup gospodarskih sistemov so ustvarili take pogoje, da je gospodarstvu cena padla, delavce pognali na cesto in poceni postali lastniki. Domačo, nekoliko dražjo delovno silo so zamenjali s ceneno s tem, da so prenesli proces v ceneno okolje. Kar naenkrat smo ugotovili zmanjšano produkcijo in ostalo je predvsem trženje, kot da smo dežela, polna bogatih potrošnikov.

Dokler so potrošniki imeli občutek visokega standarda (ker so bili velikokrat tudi lastniki delnic) je bila taka filozofija kratkoročno dobra. Ko pa se je ustavil lažni trg papirnatega kapitala, pa je seveda zmanjkovalo moči. Realen produkt je v naši družbi začel padati in tudi cenени izdelkov kmalu ne bo več možno s tako močjo in vnemo kupovati. Domine so se s tem začele podirati.

Ob dejstvu kriznih razmer v času in prostoru globalizma lahko politika, tudi v Državnem svetu, pripomore k nekaterim aktivnostim in razpravam za izboljšanje razmer v državi. Prav Državni svet lahko postane spodbujevalec razprav v smeri dialogov posameznih političnih strankarskih polov v smeri iskanja rešitev. Še posebej dragocena bo vzpostavitev dialogov med politiko in civilno družbo in stroko – znanostjo. Nemara bi bilo mogoče modro spodbuditi razprave za prestrukturiranje znanosti, stroke, v smeri direktne koristnosti za izhod iz kriz (gospodarske, krize demokracije in krize vrednot). Pomembne bi bile razprave o uravnoteženju kriterijev za financiranje raziskav, vezanih na direkten vpliv za izboljšanje gospodarskega, družbenega in vrednostnega sistema. Razprave o tem,

kaj lahko naredimo mi sami v naši družbi kot krmarjenje male barke med čermi in tankerji globalizma, kje so naše rezerve, ki jih lahko izkoristimo in premagamo krizo. Razprave v smeri, kako narediti iz pravil državljanov stebre moči za skupni uspeh in kako spregledati in oslabiti stebre moči, ki večino naroda ne podpirajo in izkoristijo vse možnosti le za svoje špekulacije po zgledu »Galtungovih« petdesetih najbogatejših.

Na področju sprejemanja zakonodaje pa lahko Državni svet pomaga pri nastajanju zakonov, ki bodo spodbujali delo, prizadevnost, domoljubnost, razvoj pozitivnih vrednot, družine kot osnovne celice naroda, pa tudi spodbujanje skromnosti, racionalnega potrošništva in spoštovanje osnovnih dobrin, ki jih naše okolje ponuja. Na področju krepitve socialne države pa lahko spodbujanje uravnoveženja pravic in dolžnosti posameznikov pripomore v odnosih od otrok do ostarelih. Prav je imeti ustrezne pravice uravnovežene z odgovornostjo in dolžnostjo do sebe, družine, okolice in celotne družbe – države.

Demokracija in pošten odnos v družbi upravičeno ni in ne more biti vključena v promocijo s strani kapitala, gotovine in koruptivnih pristopov za svojo reklamo in promocijo. Take odnose v družbi je preprosto treba poznati, priznati in spoštovati. Izvedbo promocije primerov dobre prakse demokratičnosti je pričakovati s strani kompetentnega delovanja politikov, javnih uslužbencev, vzgoje državljanov, še posebno pa pozitivnih novinarjev in medijskih hiš, ki jih izvajajo in spodbujajo mimo naročenega promocijskega naročila ali plačila. Nagrada bo pozitivna in konkurenčna družba z materialno in duševno blaginjo.

V kolikor v resnici želimo Sloveniji in naši družbi dobro, ji bo v veliko primerih treba tudi kaj dati in ne samo jemati. Slomškov rek, ki ga je zapisal v svoji knjigi, pravi: »Od tega kar prejemamo, od tega živimo, od tega kar dajemo pa smo srečni.« Ob vsem tem pa je nujno zmanjšati vsesplošno tarnanje in ustvarjati pozitivno razmišljanje.

Dr. Ivan KRISTAN

Predsednik Državnega sveta v mandatu 1992 - 1997

Ustava, samoodločba in dvodomnost

Proglasitev samostojnosti 25. junija 1991 je bilo sicer zadnje državnopravno dejanje v procesu osamosvajanja Slovenije, ki pa se je lahko zgodilo na podlagi več prejšnjih dejanj. Zdi se mi primerno, da ob dvajsetletnici samostojne slovenske države opozorim na nekatere dogodke v procesu osamosvajanja, v katere je bilo vključeno Ustavno sodišče Jugoslavije (USJ), ki so nekako pozabljeni, so pa bili za našo osamosvojitev pomembni in sem pri njih tudi osebno sodeloval. Ker pa to posvetovanje prireja Državni svet, je prav, da je beseda tudi o parlamentarni dvodomnosti, ki ga je uveljavila ustava iz leta 1991 z Državnim svetom kot nepopolnim drugim domom. Na koncu pa še beseda o ankaranski izkušnji, ker je bil vanjo vpleten tudi Državni svet.

I. Odločanje v Ustavnem sodišču Jugoslavije

Najprej torej beseda o glavnih dogodkih v zvezi s spreminjanjem zvezne ustave leta 1988, slovenske ustave leta 1989 in o postopkih v Ustavnem sodišču Jugoslavije, ki so bili pomembni za osamosvojitev Slovenije.

Zvezni ustavni amandmaji 1988

Od leta 1987 do 1991 je potekal proces ustavnih sprememb, ki je Slovenijo pripeljal od njenega statusa federalne države v okviru jugoslovanske federacije (SFRJ) do statusa neodvisne države.

Bitka za samostojnost Republike Slovenije se je dejansko začela v času spreminjanja zvezne ustave leta 1988 na podlagi predloga ustavnih amandmajev, ki jih je Zvezni zbor sprejel decembra 1987. Pri teh amandmajih je šlo predvsem za troje vprašanj. Prvič za ugotovitev, kateri amandmaji niso sprejemljivi in k njim republiška skupščina ne bi smela dati soglasja. Drugič za to, da ne bi skupščina dajala soglasje k vsem amandmajem (v paketu), ampak k posamičnim amandmajem. Tretjič, da je o soglasju k zveznim ustavnim amandmajem potrebno razpisati referendum.

Osebno sem se zavzemal za posamično sprejemanje (potrjevanje) amandmajev in za razpis referendumov. Predlog za posamično sprejemanje ustavnih amandmajev

je bil postopkovno povezan s predlogom, da bi v Sloveniji pred potrditvijo zveznih ustavnih amandmajev razpisali referendum. Tako bi namreč republiška skupščina svoj odnos do amandmajev oprla na voljo volivcev. Predvsem pa bi skupščina lahko zavrnila soglasje k tistim amandmajem, ki so bili v javni razpravi ocenjeni kot nesprejemljivi, ker se z njimi bistveno poslabšuje ustavni položaj republike (njena suverenost) v federaciji.

Žal je takrat politično vodstvo Slovenije zavrnilo predlog za potrjevanje posamičnih amandmajev in tudi zahtevo za referendum, tako da je Skupščina SRS na seji 22. novembra 1988 brez izvedenega referenduma dala soglasje k celemu paketu zveznih ustavnih amandmajev.

Po mojem je bila s temi zveznimi amandmaji degradirana suverenost Republike Slovenije (in seveda vseh republik).¹ Ti ustavni amandmaji so namreč pomenili radikalen odmik od ustave iz leta 1974, ki je vzpostavila federativno ureditev, v kateri so bile republike definirane kot države in je bila suverenost izvirno na republikah (in dejansko tudi na avtonomnih pokrajinah). Ti amandmaji pa so šli v smer močno centralizirane unitarne federacije.

Amandmaji k Ustavi SR Slovenije leta 1989

Del samostojnosti, ki jo je Slovenija izgubila z zveznimi ustavnimi amandmaji, je poskušala pridobiti nazaj s spremembo svoje ustave leta 1989. Dejansko smo se v Sloveniji na spreminjanje svoje ustave začeli pripravljati istočasno s pripravami na spremembo zvezne ustave. Kmalu po predlogu za spremembo Ustave SFRJ leta 1987 je namreč Predsedstvo Socialistične Republike Slovenije predlagalo, da se začnejo priprave za spremembo slovenske ustave.

To je bila novost v Jugoslaviji. Prej so namreč republiške ustave vedno čakale na spremembo zvezne ustave in so potem sledile tej spremembi, tako da je v bistvu šlo za prepisovanje zvezne ustave. Tudi časovni zamik je bil znaten: Ustava FLRJ je bila sprejeta januarja 1946, Ustava Ljudske republike Slovenije (LRS) pa leto dni pozneje, januarja 1947.

Vendar pa je pri spremembah, ki so bile uveljavljene leta 1989, dejansko šlo za nov pristop pri spreminjanju republiške ustave: v Sloveniji smo se postavili na stališče, da predlagamo toliko in takšne amandmaje, da bomo dejansko dobili svojo ustavo, ne pa da bomo samó sledili zvezni ustavi. Če smo bili doslej vedno korak, dva za zvezno ustavo, moramo poslej biti korak pred njo, je bilo geslo, ki ga je zabeležil Dnevnik.²

¹ Ivan Kristan, Degradacija suverenosti SR Slovenije, Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani, 1989.

² Dnevnik 13.4. 1989, znamkica.

Pomemben premik v spreminjanju ustave se je zgodil, ko je bil ustanovljen Zbor za ustavo. Ustanovno zasedanje Zbora za ustavo je bilo 23. februarja 1989 v zbornični dvorani Univerze v Ljubljani³. Dejstvo, da je Univerza gostila ustanovitelje Zbora za ustavo, je pomembno simbolno dejanje, ki kaže, da je bila graditev slovenske ustavnosti proces, v katerega je simbolno vključena tudi najvišja znanstvena ustanova v Sloveniji. Ustanovitelji Zbora za ustavo so bili Društvo slovenskih pisateljev, Zveza socialistične mladine Slovenije, Univerzitetna konferenca ZSMS Ljubljana, Odbor za varstvo človekovih pravic, Kmečka zveza Slovenije, Socialdemokratska stranka Slovenije in Slovenska demokratska zveza.

Komisija Zbora za ustavo (izvoljen sem bil za njenega predsednika), ki je imela nalogo pripravljati predloge za spremembo Ustave SR Slovenije, je začela pospešeno pripravljati spremembe. Najprej je pripravila predlog za črtanje temeljnih načel ustave, ki ga je Zbor za ustavo sprejel 26. junija 1989⁴, potem pa je za zasedanje Skupščine 26. julija 1989 pripravila pripombe k predlogu ustavnih amandmajev k Ustavi SR Slovenije⁵.

Nasprotovanje Beograda slovenskim ustavnim amandmajem 1989

Ker slovenski ustavni amandmaji niso sledili centralistično-unitaristični usmeritvi zveznih ustavnih amandmajev iz leta 1988, ampak so krepili samostojnost SR Slovenije, so zvezni organi pod vplivom Miloševićeve velikosrbske politike organizirali intenzivno kampanjo proti sprejemu slovenskih ustavnih amandmajev. Po moji oceni so takrat na Slovenijo izvajali najmočnejši politični pritisk po osvoboditvi. V poskus, da bi preprečili sprejem slovenskih ustavnih amandmajev oz. da bi jih proglasili za protiustavne, so vpregli tudi Ustavno sodišče Jugoslavije (USJ), v katerem sem bil sodnik od leta 1987.

Predsedstvo SFRJ je večkrat izrazilo svoje nasprotovanje predlaganim amandmajem k Ustavi SR Slovenije. Te akcije nasprotovanja amandmajem je v glavnem vodil podpredsednik dr. Borisav Jović. Na Jovićevo zahtevo je strokovna služba Predsedstva SFRJ 28. avgusta 1989 pripravila obširnejšo informacijo o amandmajih, v kateri je problematizirala šest amandmajev, med njimi IX. amandma o pravici do samoodločbe slovenskega naroda (ob sprejemu je bil to X. amandma). S seje Predsedstva SFRJ 15. septembra so izdali (nepodpisano) sporočilo za javnost, v katerem Predsedstvo SFRJ izraža zaskrbljenost, če bi v Skupščini SR Slovenije sprejeli nekatere amandmaje, ker je njihova vsebina v nasprotju z Ustavo SFRJ, in zato poziva

³ Ustanovljen Zbor za ustavo, Delo 24.2.1989; Prvo srečanje članov Zbora za ustavo, ki se zavzema za demokratično ureditev, Dnevnik, 24.2.1989.

⁴ Za črtanje temeljnih načel, Delo, 27. junija 1989, 16.

⁵ Pripombe ob delovnem besedilu predloga amandmajev k Ustavi SR Slovenije Komisije zbora za ustavo, Delo, 29. julija 1989, 30.

Skupščino SR Slovenije, da naj spremeni amandmaje, tako da v njih ne bo določil, ki bi bila v nasprotju z Ustavo SFRJ⁶. Vsekakor pa je pomembno, da je na tej seji Predsedstvo SFRJ na zahtevo dr. Janeza Drnovška sklenilo, da morajo strokovne službe pripraviti analizo amandmajev tudi vseh drugih republik in pokrajin.

Predsedstvo SFRJ je na seji 25. septembra 1989 ponovno poudarilo, da bi sprejetje nekaterih od teh ustavnih amandmajev k Ustavi SR Slovenije ogrozilo uresničevanje nekaterih funkcij federacije in je zaradi tega zahtevalo od Skupščine SR Slovenije, da naj preloži sprejem spornih ustavnih amandmajev⁷.

Tudi v CK ZKJ so pripravili podobno analizo slovenskih ustavnih amandmajev, kot je bila pripravljena v Predsedstvu SFRJ. V gradivu so napadli amandma o pravici do samoodločbe slovenskega naroda, vendar so se v tem gradivu – za razliko od gradiva Predsedstva SFRJ – izrecno postavili na stališče teorije konzumacije pravice do samoodločbe. Zapisali so, da je pravica do samoodločbe v temeljnih načelih ustave zgodovinska kategorija, torej kot podlaga za združitev v federacijo. To stališče so potem ponavljali nekateri pravni teoretiki, med njimi prof. R. Lukić in prof. J. Djordjević.

Ko je bilo objavljeno, da namerava Skupščina SR Slovenije 27. septembra 1989 sprejeti 81 ustavnih amandmajev (št. IX. – XC.) k Ustavi SR Slovenije iz leta 1974, so iz Beograda okrepili pritisk na Slovenijo in začeli z akcijami, kako bi preprečili sprejem amandmajev.

Najbolj dramatično je bilo v Beogradu dogajanje 26. septembra, torej en dan pred sklicano sejo slovenske skupščine. Takrat so bili v Beogradu sklicani odločujoči organi, ki naj bi od republiške skupščine Slovenije zahtevali, da odloži sprejem amandmajev.

Podpredsednik Predsedstva SFRJ dr. Jović je izkoristil odsotnost predsednika Predsedstva SFRJ dr. Janeza Drnovška (ki je bil v New Yorku na zasedanju Generalne skupščine Združenih narodov) in je še posebej zaostril situacijo. Jović je zahteval, da ima zjutraj ob osmi uri najprej sejo USJ, nato bi se sestala Zvezna ustavna komisija, nato CK ZKJ in na koncu še Zvezni zbor.

Že pri sklicu seje USJ za ta dan in pri vodenju seje je šlo za svojevrstno manipulacijo. V USJ je bilo uveljavljeno pravilo, da so ustavni sodniki po vrsti »dežurni« za en mesec, če je bilo potrebno nadomeščati predsednika sodišča. Ta mesec sem bil dežurni jaz, vendar pa je predsednik sodišča Dušan Štrbac (ki je bil odsoten) za nadomeščanje določil Milovana Buzadžića (Srb iz kvote BiH). Na seji sem protestiral, zakaj so me preskočili, pa je bilo rečeno, da zato, ker nisem stalno v Beogradu in da je potreba za sklic seje nastala prejšnji dan, ko je Jović ob

⁶ Poziv skupščini SRS, da spremeni dopolnila, Delo, 16.9.1989.

⁷ Novo opozorilo Predsedstva SFRJ, Delo, 26.9.1989.

12.30 poklical na ustavno sodišče in zahteval, da se naj predsednik sodišča udeleži seje Predsedstva SFRJ. Na seji Predsedstva so zahtevali sklic seje USJ. Domnevam, da sem bil za nadomeščanje predsednika USJ »preskočen«, ker so me ocenili za premalo prosrbskega in »voljnega«.

Očitno so nasprotniki slovenskih ustavnih amandmajev, predvsem pa Predsedstvo SFRJ (Jovič), največ pričakovali od seje USJ. Jovič je namreč od USJ zahteval, da mora sodišče pripraviti mnenje, ali bi bili slovenski ustavni amandmaji (nekaj so jih našteli, med njimi je bil najbolj sporen X. ustavni amandma o pravici do samoodločbe slovenskega naroda), če bi jih skupščina sprejela, v nasprotju z Ustavo SFRJ.

K sreči USJ ni odigralo vloge, kakršno mu jo je namenil dr. Jovič, namreč da bi kot merodajni organ ustavno-sodne kontrole pritrdilo stališču Predsedstva SFRJ, da bi bili nekateri amandmaji k Ustavi SR Slovenije, če bi jih skupščina sprejela, v nasprotju z Ustavo SFRJ. Dosegel sem, da se je USJ postavilo na formalno stališče, da je sodišče pristojno samó za ocenjevanje pozitivnega (veljavnega) prava, ne pa za presojanje eventualnih bodočih norm. Zaradi tega USJ takrat sploh ni razpravljalo o vsebini spornih slovenskih amandmajev.

Pomembno je bilo, da USJ ni dalo tako zelenega (in pričakovanega) odgovora, da so (da bi bili) ti amandmaji protiustavni. Tako se drugi organi, ki so imeli svoje seje po seji USJ, niso mogli sklicevati na stališče USJ. Če bi namreč USJ sklenilo, da so ti amandmaji v nasprotju z ustavo SFRJ, bi vsi ostali ponavljali stališče USJ, ker pa sodišče tega ni reklo, se je Jovičev načrt podrl po logiki podiranja domin v obratni smeri, kot je Jovič pričakoval.

Računali so, da bo CK ZKJ na kratki seji, ki je bila sklicana ob šestnajstih, dal politično oceno protiustavnosti slovenskih amandmajev, nato pa bo Zvezni zbor Skupščine SFRJ, sklican za eno uro pozneje, sprejel formalno zahtevo za preložitve seje republiške skupščine zaradi protiustavnosti amandmajev. Stvar se je potem zapletla, saj CK ZKJ ni končal svoje seje pred sklicem Zveznega zbora, ampak je imel celonočno sejo, ki so jo končali zjutraj dve uri pred začetkom seje republiške skupščine. CK ZKJ je sicer sprejel poziv, da naj republiška skupščina RS odloži sprejem spornih amandmajev, vendar je bil to klic v prazno. Pomagalo ni niti dramatično opozorilo predsednika CK ZKJ Pančevskega, da bi lahko sedanji položaj privedel do realnega spopada slovenskih organov oblasti z organi federacije, pa tudi slovenskega naroda z drugimi narodi⁸.

Organizirana akcija proti sprejemu slovenskih ustavnih amandmajev v Beogradu 26. septembra torej ni uspela: Skupščina SR Slovenije je 27. septembra 1989 sprejela vse ustavne amandmaje.

⁸ Proti sklepom CK ZKJ so glasovali člani iz ZKS in ZKH, Delo, 28.9.1989.

Ocena ustavnosti slovenskih ustavnih amandmajev

Nato se je začelo brezglavo improviziranje, kako takoj doseči, da bi USJ sprejete slovenske ustavne amandmaje proglasilo za protiustavne. Še preden so bili amandmaji objavljeni v uradnem listu, so na seji Zveznega zbora 28. septembra zahtevali sprožitev postopka proti slovenskim ustavnim amandmajem. Srbski delegat Z. Martinović je celo predlagal, naj Zvezni zbor zahteva, da USJ po hitrem postopku oceni slovenske amandmaje. Ta zahteva je bila nerazumna, saj niso bili izpolnjeni poslovniški pogoji za začetek postopka, ker amandmaji še niso bili objavljeni v Uradnem listu.

Da je šlo predvsem za nasprotovanje slovenskim ustavnim amandmajem, kaže dejstvo, da je Zvezni zbor najprej sprožil postopek samo zoper slovenske ustavne amandmaje. Za takšno ravnanje ni bilo nobenega opravičila. Logično je torej bilo, da bo Zvezni zbor moral razširiti postopek še na oceno amandmajev drugih republik in avtonomnih pokrajin⁹.

Predvsem je takrat šlo za obsodbo slovenskih ustavnih amandmajev. Amandmaji drugih republik so, kot smo videli, prišli na dnevni red kot kolateralna škoda, ker pač formalno ni bilo mogoče izpeljati namere, da bi po hitrem postopku obsodili samo slovenske ustavne amandmaje. Milan Maver je s karikaturο Iskanje dlake v jajcu¹⁰ pokazal bistvo dogajanja: ustavno sodišče s povečevalnim steklom preiskuje slovensko ustavo (prvo jajce), poleg pa tisti, ki drži še pet jajc za pregled, pravi: »Še dobro, da je s prvim tako zaposlen, sicer bi morda našel še kakšnega klopotca«. Če ustavno sodišče ne bi bilo tako enostransko usmerjeno proti slovenskim amandmajem, bi gotovo ugotovilo, da je srbsko jajce klopotec.

USJ je začelo razpravo o ustavnih amandmajih 24. oktobra 1989 kljub temu, da formalni pogoji za oceno amandmajev niso bili izpolnjeni. Izpolnjen ni bil glavni pogoj, ki ga je določal Poslovnik USJ za oceno vsakega akta, to je, da je potrebno navesti, katerim določbam akta se nasprotuje in iz katerih razlogov. V zahtevi Zveznega zbora za oceno ustavnosti amandmajev posameznih republik in avtonomnih pokrajin namreč ni bilo določeno, katerim amandmajem se nasprotuje in iz katerih razlogov.

Normalno bi bilo, da bi sodišče od Zveznega zbora zahtevalo, da svojo vlogo dopolni s podatkom, katerim ustavnim amandmajem posameznih republik in avtonomnih pokrajin se nasprotuje, in bi s postopkom nadaljevalo, ko bi dobilo zahtevan podatek. Tako bi ravnali v večini drugih držav. Žal pa je USJ podleglo močnemu političnemu pritisku, ki so ga v Beogradu izvajali z napadi na slovenske ustavne amandmaje in je pristalo na kršenje svojega poslovnika.

⁹ Ustavno sodišče SFRJ bo ocenilo vse ustave, Delo, 29.9.1989.

¹⁰ Milan Maver, Iskanje dlake v jajcu, Delo, 5.10.1989.

Ker USJ torej ni zahtevalo od Zveznega zbora, da naj določi, kateri ustavni amandmaji so sporni, je sporne amandmaje določil vsak sodnik poročevalec, o njegovem izboru pa je potem odločalo sodišče na seji.

Sodnik poročevalec za slovenske ustavne amandmaje je bil sodnik iz Srbije Milosav Stijović, ki je nazadnje predlagal oceno, da je šest ustavnih amandmajev v nasprotju z Ustavom SFRJ (št. 10; št. 14, tč. 4; št. 52, tč 2; št. 63; št. 68; št. 72, tč. 7).

V postopku ocene slovenskih ustavnih amandmaje sem se osredotočil na X. amandma o pravici do samoodločbe slovenskega naroda, ker je bil po mojem mnenju v tej skupini amandmajev najpomembnejši. Za sodišče sem pripravil daljšo ekspertizo o pravici do samoodločbe¹¹. V ekspertizi sem izpodbil dva glavna ugovora proti pravici do samoodločbe, in sicer, prvič, teorijo konzumacije pravice do samoodločbe (po kateri so jugoslovanski narodi imeli pravico do samoodločbe, a so jo potrošili, ko so se združili v Jugoslavijo) in drugič, trditev, da v temeljnih načelih Ustave SFRJ ni določena pravica do samoodločbe, ampak je samo opis preteklega dogajanja, kako so se narodi Jugoslavije združili. Poleg tega sem podrobno predstavil mednarodnopravni vidik pravice do samoodločbe. Poudarek je bil na izpodbijanju teorije konzumacije pravice do samoodločbe¹².

USJ je končno odločilo, da je pet ustavnih amandmajev v nasprotju z Ustavom SFRJ, medtem ko je glede desetega ustavnega amandmaja o pravici do samoodločbe slovenskega naroda z večino glasov (10:3) zavrnilo predlog sodnika Stijovića, da je v nasprotju z ustavo SFRJ.

Na sejah pri končnem glasovanju 16., 17. in 18. januarja 1990 nisem sodeloval, ker sem zbolel in sem moral v bolnico na Golnik. Sodišče se je strinjalo, da sem za glasovanje pooblastil sodnika Radka Močivnika.

Tako se je Republika Slovenija v vseh nadaljnjih postopkih osamosvajanja lahko sklicevala na ustavno pravico do samoodločbe. Beograjski nadškof Franc Perko je z zanimanjem spremljal odločanje na USJ. Večkrat me je povabil na večerjo. Ko sem rešil deseti amandma o pravici do samoodločbe slovenskega naroda je dejal, da je to bil moj najpomembnejši prispevek v USJ.

Odločanje USJ o zakonu o plebiscitu

Pomembno vprašanje, o katerem je odločalo USJ, je bilo tudi odločanje v sporu o oceni ustavnosti Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike

¹¹ Ivan Kristan, Pravica do samoodločbe, Zbornik znanstvenih razprav Pravne fakultete v Ljubljani, 1990.

¹² Ivan Kristan, Teorija konzumacije prava na samoopredeljenje, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 28, Sarajevo 1991. Posebna izdanja.

Slovenije, ki ga je republiška skupščina sprejela 6. decembra 1990¹³. V zakonu je bilo določeno, da bo plebiscit izveden 23. decembra 1990.

Zoper zakon je bila sicer 14. decembra 1990 vložena iniciativa za oceno ustavnosti zakona (vložil jo je B. Kostić iz Beograda), vendar pa je bila odločilna zahteva za oceno ustavnosti, ki jo je 19. decembra vložil Zvezni zbor Skupščine SFRJ. Pri tem je bilo bistveno, da je Zvezni zbor zahteval izdajo začasne odredbe zoper zakon¹⁴. Začasna odredba bi pomenila zadržanje izvedbe referendumu.

Po vrstnem redu sem bil pri tem predmetu določen za sodnika poročevalca. Na seji 19. decembra sem zahteval več časa za proučitev predmeta, vendar pa sem uspel odločanje prestaviti samo za en dan. Kot sodnik poročevalec sem se postavil na stališče, da so izpolnjeni pogoji samo za začetek postopka za oceno ustavnosti zakona, da pa niso izpolnjeni ustavni in poslovniški pogoji za sprejem začasne odredbe.

Zahteva za začasno odredbo je temeljila na stališču, da se bo s plebiscitom Slovenija odcepila, kar pomeni kršitev ustave, ker se z odcepitvijo spremeni meja države. Proti tej zahtevi sem uveljavil dva argumenta. Najprej je šlo za logično oceno dejanskega stanja. Poudaril sem, da plebiscita ni mogoče vnaprej izpodbijati kot potencialno protiustavno dejanje odcepitve, ker plebiscit ni bil izveden in rezultat vnaprej ni znan, ustavno sodišče pa ne more odločati na podlagi domneve, kakšen bo rezultat plebiscita.

S formalnega zornega kota pa začasne odredbe ni mogoče sprejeti, ker zanjo niso izpolnjeni pogoji iz 379. člena Ustave SFRJ. Po tem členu lahko ustavno sodišče do dokončne odločitve o zakonu zadrži izvršitev posamičnega akta ali dejanja, ki je bilo začeto na podlagi zakona, če bi z njegovo izvršitvijo lahko nastale nepopravljive škodljive posledice. Na podlagi zakona o plebiscitu pa ni bil izdan še noben posamičen akt in ni bilo začeto nobeno dejanje, katerega izvršitev bi lahko sodišče zadržalo do dokončne odločitve v postopku ocene ustavnosti zakona. Šele ko bo plebiscit izveden, bo mogoče identificirati posamične akte in dejanja, katerih izvršitev bi lahko imela nepopravljive škodljive posledice: zoper te posamične akte in dejanja pa bo po izvedenem plebiscitu ustavno sodišče lahko sprejelo začasno odredbo. Skratka: ustavno sodišče nima pristojnosti, da bi suspendiralo zakon, ampak lahko začasno zadrži izvrševanje posamičnih aktov in dejanj, ki bi utegnile povzročiti nepopravljive posledice.

Predlagal sem, da naj ustavno sodišče na tej seji ne sprejme začasne odredbe, ampak naj nadaljuje z odločanjem po izvedenem plebiscitu, ko bo imelo na razpolago

¹³ Zakon o plebiscitu o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, Uradni list RS št. 44/1990 (6.12.1990).

¹⁴ Zvezni zbor za presojo ustavnosti plebiscita, Delo 20.12.1990.

rezultat plebiscita. Sodnik iz Črne gore dr. Brana Ivanović je dal nasproten predlog, namreč da naj sodišče na tej seji odloči o začasni odredbi. Pri glasovanju je zmagal moj predlog, da se začasna odredba zoper zakon o plebiscitu ne sprejme¹⁵.

Tako je bila izvedba plebiscita rešena. Nasprotniki plebiscita se tako niso mogli sklicevati na začasno odredbo, ker jo je sodišče zavrnilo. Tudi sicer v preostalih treh dneh, kolikor je ostalo do izvedbe referendumu, nasprotniki plebiscita niso mogli organizirati nobenih akcij za nasilno preprečitev plebiscita, in to z argumentom, da je plebiscit protiustaven, ker ga je ustavno sodišče zadržalo z izdajo začasne odredbe.

Odločanje Ustavnega sodišča Jugoslavije 24. in 25. julija 1991

Skupščina Republike Slovenije je 25. junija 1991 proglasila samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo. Sprejela je dva formalna akta osamosvojitve: Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (TUL) in Ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Poleg tega je sprejela še posebno Deklaracijo ob neodvisnosti.

Tisti teden so bile seje USJ in sva bila s sodnikom Močivnikom v Beogradu. Ker pa sva dobila vabilo za proslavo proglastitve neodvisnosti 26. junija zvečer, sva z Močivnikom s seje odšla na večerno proslavo. Pokazalo se je, da je bilo letalo, s katerim smo se peljali na proslavo, zadnje letalo iz Beograda, ker so potem zaprli zračni prostor nad Slovenijo, kar je pomenilo uvod v agresijo proti Sloveniji.

Zaradi prekinitve zračnih zvez se seveda s sodnikom Močivnikom nisva mogla udeležiti nadaljevanja seje USJ naslednji dan, kot je bilo predvideno. Tako je nastal enomesečen premor našega dela v USJ. Vzrok za to je bil po eni strani zaprt zračni prostor nad Slovenijo, po drugi strani pa tudi ni bilo jasnega stališča, ali naj hodimo v Beograd ali ne. V Deklaraciji ob neodvisnosti je bilo samó za delegate v Zveznem zboru in za delegacijo v Zboru republik in pokrajin rečeno, da jim preneha mandat, poleg tega je dosedanji član Predsedstva SFRJ dobil pooblastilo za nadaljevanje dela v Predsedstvu SFRJ, za sodnike USJ in za druge funkcije pa ni bilo rečenega ničesar.

Kmalu me je domov po telefonu poklical predsednik Predsedstva SRS Milan Kučan in zahteval, da morava z Močivnikom hoditi na sejo USJ, ker evropska trojka kritizira Slovenijo, da ne ravna v skladu z Brionsko deklaracijo, ki smo jo podpisali, da torej v času trimesečnega moratorija normalno delamo v zveznih organih. Na seje v Beograd sva poslej potovala iz Celovca in iz Trsta.

Ker po 26. juniju nismo imeli stikov z ustavnim sodiščem, sem šele nekaj dni pred sejo dobil obvestilo, da bo 24. julija seja sodišča. To je bila prva seja USJ, ki sva

¹⁵ O plebiscitu prihodnjič, Delo, 21.12.1990.

se je po izvršeni agresiji JLA na Slovenijo udeležila z Močivnikom. Bila je prelomna v dveh pogledih. Prvič, ker so mi takrat prvič zasedli garsonjero v Novem Beogradu in drugič, ker sem preprečil zadnji poskus discipliniranja Slovenije, in sicer v zvezi s sklepom Predsedstva o umiku JLA iz Slovenije.

Moje ponovno srečanje z Beogradom po enomesečnem premoru ni bilo prijazno. Ko sem 23. julija zvečer po prihodu z letalom v Beograd poskušal odpreti svojo garsonjero v Novem Beogradu, mi ni uspelo in sem moral prenočiti v Hotelu Jugoslavija. Zjutraj sem garsonjero poskušal odpreti z rezervnim ključem, ki je bil v tajništvu sodišča, vendar se je pokazalo, da je zamenjana ključavnica. Ugotovili smo, da je garsonjero zasedla zvezna policija in da je v njej policaj, ki je bil na meji v Novi Gorici. Po treh dneh sem dobil garsonjero nazaj. Ko so mi garsonjero zasedli drugič, je nisem dobil več nazaj, ampak sem do konca bival v Hotelu Jugoslavija.

Začetek seje USJ 24. julija 1991 je bil po svoje razburljiv, ker so mediji registrirali, da so mi zasedli garsonjero v Beogradu. Opravičil sem se predsedniku, ker sem moral prenočiti v hotelu in sem prišel na sejo neobrit. Poudaril sem, da to dejanje kaže, da v Beogradu nimam več zagotovljene varnosti in pogojev za delo. Incident je zabeležila Politika ekspres¹⁶.

Z Močivnikom sva zahtevala, da se seja preloži za en teden za proučitev gradiva, saj vabila in gradiva za to sejo nisva dobila. Formalno sem tudi predlagal, da se ne sprejme predlog za razširitev dnevnega reda, to je ocena ustavnosti sklepa Predsedstva SFRJ z dne 18. julija o umiku JLA iz Republike Slovenije. Po tej moji zahtevi je sodišče prekinilo redno sejo in na posebni seji sklenilo, da bo z redno sejo nadaljevalo naslednji dan.

Za sejo 25. julija sem pripravil pisno obrazloženo zahtevo, da naj sodišče ponovno obravnava tri slovenske osamosvojitvene akte, glede katerih je na zahtevo Zveznega izvršnega sveta sodišče uvedlo postopke ocene ustavnosti na seji 11. julija brez navzočnosti obeh sodnikov iz Republike Slovenije. Šlo je za tri nosilne osamosvojitvene akte, ki jih je Skupščina RS sprejela 25. junija 1991: 1) Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (TUL), 2) Ustavni zakon za izvedbo TUL in 3) Deklaracijo ob neodvisnosti. Za to zahtevo sem navedel vsebinske in proceduralne razloge. Ni sprejemljivo, da je sodišče te akte obravnavalo kot splošne pravne akte, ne pa akte ustavnega značaja. Za obravnavo teh aktov bi sodišče moralo razpisati javno obravnavo ali pa organizirati vsaj pripravljalno sejo z udeležbo znanstvenih delavcev. Razen tega je vodenje postopka zoper te akte pomenilo kršitev Brionske deklaracije, ki je določala trimesečni moratorij za osamosvajanje, kar pomeni, da v tem obdobju zoper te akte ni bilo mogoče voditi postopka ocene ustavnosti. S postopkovnega vidika pa nikakor ni

¹⁶ Argument s bradom, Politika ekspres, 25.7.1991.

sprejemljivo, da sodišče začne postopek ocene ustavnosti zoper akte ene republike brez prisotnosti sodnikov iz te republike.

Sodišče moje zahteve za ponovno obravnavo navedenih aktov ni sprejelo, kar je kazalo, da vsebinski in formalnopravni argumenti nimajo nobenega učinka, ko gre za akte Republike Slovenije. Še bolj nerazumljivo pa je, da sodišče ni sprejelo predloga, da naj bi pred nadaljnjim obravnavanjem teh aktov vprašali Zvezni izvršni svet, ali še vztraja pri zahtevi za oceno ustavnosti teh aktov, ki jo je poslal sodišču 5. julija, ali pa jo umika, ker je med tem bila 7. julija sprejeta Brionska deklaracija, s katero je bil določen trimesečni moratorij za akte osamosvajanja, in ki jo je moral spoštovati tudi Zvezni izvršni svet. Prepričan sem, da bi Zvezni izvršni svet, če bi mu poslali navedeno vprašanje, odgovoril, da naj sodišče postopek ustavi do izteka trimesečnega moratorija.

Iz podobnih razlogov sem predlagal, da se z dnevnega reda črta obravnava zakonov, ki jih je Skupščina RS po razglasitvi neodvisnosti sprejela za izvedbo osamosvojitve in zoper katere je Zvezni izvršni svet takoj sprožil postopek (Zakon o nadzoru državne meje, Zakon o državljanstvu, Zakon o potnih listih, Zakon o tujcih, Zakon o deviznem poslovanju itd.). Tudi ta predlog je sodišče zavrnilo.

Odločanje o sklepu o umiku JLA iz Slovenije

Končno pa je šlo še za moj predlog, naj sodišče ne sprejme predloga za razširitev dnevnega reda, to je ocena ustavnosti in zakonitosti Sklepa Predsedstva SFRJ z dne 18.7.1991 o umiku JLA iz Republike Slovenije, ki ga je dal neposredno na seji predsednik sodišča Milovan Buzadžić¹⁷. Da naj sodišče te točke ne da na dnevni red, sem predlagal na seji 24. julija in ga ponovil na seji 25. julija. Poudaril sem nevarnost, da bi s tem, ko bi USJ ocenjevalo ustavnost sklepa, ki ga je Predsedstvo SFRJ sprejelo v funkciji vrhovnega poveljnika oboroženih sil, ogrozili premirje, ki je bilo doseženo z Brionsko deklaracijo. Ohranitev premirja je bila takrat v prvi vrsti odvisna od ravnanja poveljstva JLA. Predsedstvo SFRJ je kot vrhovni poveljnik oboroženih sil upoštevalo opozorila Evropske unije na nevarnost, da bi lahko ogrozili vzpostavljeno premirje v Sloveniji. Predsedstvo SFRJ se je ob dilemi, ali poslati v Slovenijo kompletno armado za vodenje bojnih nalog ali pa umakniti preostale dele JLA iz Slovenije, odločilo za slednje. Če bi pa sedaj USJ uvedlo postopek ocenjevanja ustavnosti tega sklepa Predsedstva SFRJ, in to z javno izraženo domnevo, da je ta sklep protiustaven, ker bo s tem prizadeta integriteta SFRJ, potem bi to bil nevaren signal jastrebom v armadi, ki so še nedavno tega razmišljali o vojaškem udaru in o onesposobitvi nekooperativnega Predsedstva SFRJ.

Vprašanje je bilo, kaj storiti v dani situaciji. Močivnik se je strinjal z mojim predlogom, da uprizoriva incident in po potrebi protestno zapustiva sejo sodišča.

¹⁷ Umik JA iz RS je ustavno menda sporen, Delo, 26.7.1991.

O tem sem se dvakrat posvetoval s predsednikom Predsedstva RS Milanom Kučanom. Že prvi dan sem ga seznanil s stanjem na seji, zlasti s predlogom za oceno ustavnosti sklepa Predsedstva SFRJ o umiku JLA iz Slovenije. Vprašal sem ga, ali se strinja, da zagrozim s protestnim odhodom s seje. Strinjal se je. Dogovorila sva se, da ga drugi dan še enkrat pokličem. Ker je sodišče vztrajalo, da ostane sporna točka na dnevnem redu, sem poklical Kučana, ki se je strinjal, da protestno zapustiva sejo.

Konzultacija s predsednikom Kučanom se mi je zdela potrebna zaradi možnih posledic. Kučan me je namreč klical domov in zahteval, da morava z Močivnikom hoditi na seje USJ, ker Evropska skupnost od nas zahteva, da moramo spoštovati Brionsko deklaracijo. Hotel pa sem, da je Kučan seznanjen s protestnim odhodom s seje ustavnega sodišča, da ne bil v zadregi, če bi evropska trojka to gesto razlagala kot bojkotiranje dela USJ.

Ta incident je prispeval k temu, da USJ sklepa Predsedstva SFRJ o umiku JLA iz Slovenije ni proglasilo za protiustavnega. Na tej seji je bil imenovan samo sodnik poročevalec (Krstje Čalovski iz Makedonije), ki pa je pozneje sprejel moje argumente in je predlagal, da USJ ne odloča o tem predmetu.

Tako se je uresničevanje sklepa Predsedstva SFRJ o umiku JLA iz Slovenije lahko nadaljevalo brez zapletov in so 25. oktobra 1991 z ladjo iz Kopra zapustili Slovenijo zadnji pripadniki JLA.

II. Dvodomnost slovenskega parlamenta

Leta 1990 smo imeli volitve v tridomno skupščino, ki so jo sestavljali Družbenopolitični zbor, Zbor občin in Zbor združenega dela. Na podlagi ustave iz leta 1991 pa je nastal radikalen preobrat, to je prehod na nepopolni dvodomni sistem z Državnim zborom in Državnim svetom. Sicer ni veliko manjkalo, da bi leta 1991 dobili popolni dvodomni sistem z Državnim zborom in Zborom pokrajin, ker je to bila ena od variant v osnutku ustave. Vendar pa je dr. Bučar kot predsednik ustavne komisije to varianto zavrnil in je predlagal uvedbo Državnega sveta po vzoru Bavarskega senata. Tako smo namesto Zbora pokrajin kot enakopravnega drugega doma dobili Državni svet kot nepopolni drugi dom.

Nepopolni dvodomni sistem imajo v več državah, npr. v Zvezni republiki Nemčiji, Franciji, Veliki Britaniji idr. Naš nepopolni dvodomni sistem je najbolj podoben nemškemu. Naša ustava sicer ne govori o dvodomnem sistemu in o dveh domovih parlamenta, vendar to ni bistveno za obstoj nepopolne dvodomnosti. Tudi ustava Zvezne republike Nemčije nič ne govori o dvodomnem sistemu, pa vendar imajo nepopolni dvodomni sistem, v katerem ima Bundesrat položaj nepopolnega

drugega doma. Po mojem bi bilo prav, da bi ob dvajsetletnici prvih demokratičnih volitev končno priznali, da imamo v Sloveniji nepopolni dvodomni sistem. Glede tega v tujini ni nobenega dvoma. Tudi s teoretičnega ustavnopravnega gledišča o tem ni nobenega dvoma.

Državni svet ima za seboj precej buren razvoj. Nasledil je tridomno skupščino in nastal namesto dvodomnega parlamenta z Državnim zborom in Zborom pokrajin. Delovati je začel v neprijaznem okolju, ki ni hotelo priznati ideje parlamentarne dvodomnosti. Preživel je različne blokade delovanja in poskus ukinitve. Sedaj je priznan član Evropskega združenja senatov (ki mu je eno leto tudi predsedoval). Končno pa je verjetno edini drugi dom, ki ima svojo znamko vina »Senator«, in to po zaslugi drugega predsednika inž. Toneta Hrovata.

Teoretični vidiki dvodomnosti¹⁸

Različne družbene in politične okoliščine sprožajo različno prakso in dajejo različne odgovore na vprašanje, ali je demokratičnejši enodomni ali dvodomni sistem.

V prejšnjem stoletju so teoretiki dajali različne odgovore na vprašanje, ali je parlamentarna dvodomnost že preživeta ali ne. Istočasno, ko je Harold Laski zavračal dvodomnost in govoril o njegovi obsoletnosti, je starosta slovenskih pravnikov profesor Leonid Pitamic v svojem temeljnem delu, posvečenem sodobni državi¹⁹, navajal oprijemljive argumente v bran dvodomnosti in ugotovil, da je skoraj v vseh modernih državah uveden dvodomni sistem. Pitamic poudarja, da je zgornji dom (drugi dom) neobhoden v zveznih državah. Toda tudi v večini »edinstvenih« (unitarnih) držav najdemo »poleg ljudske zbornice še eno, po drugačnih načelih sestavljeno zbornico«. V unitarnih državah je zgornji dom vzpostavljen na drugačnih načelih kot spodnji dom. Pri oblikovanju zgornjega doma je posebna pozornost posvečena določenim skupinam, ki so za državo pomembne s socialnega, gospodarskega ali kulturnega vidika ali lokalnim interesom in celo posameznikom, ki lahko koristijo v zakonodaji glede na svoj poklic in znanje.

Sistem popolne dvodomnosti ZDA, to sta dva ločena in enakopravna domova, je nastal na podlagi »velikega kompromisa« med velikimi in malimi državami. Dokaj popularen argument za odločitev ustavodajne konvencije ZDA v prid dvodomnosti je ideja drugega doma kot varovalke pred prenagljenimi odločitvami, oz. vloga

¹⁸ Nekaj člankov o dvodomnosti in o Državnem svetu, kjer je navedeno nekaj literature:

- Ivan Kristan, Dvodomnost slovenskega parlamenta, Pravnik, Ljubljana, Št. 9-10/1996,
- Ivan Kristan, Bicameralism and Democracy« - The Slovenian Case, European Review of Public Law, Vol.9, no. 4/1997,
- Ivan Kristan, Dvodomnost in demokracija, Dvodomnost – demokracija in vloga civilne družbe, Tretje srečanje združenja evropskih senatov, Ljubljana, Državni svet RS, 2002.

¹⁹ Leonid Pitamic, Država, Ljubljana 1927.

drugega doma, da »ohladi zakonodajo«. To idejo je slikovito razložil Georg Washington, ko je Thomasu Jeffersonu pojasnil, zakaj se je zavzel za uvedbo Senata: po njegovem je vloga Senata v tem, da se vanj kot drugi dom zlije zakonodaja za to, da bi se ohladila.

Vprašanje dvodomnosti in enodomnosti je torej centralno vprašanje demokracije. Prepričan sem, da je dvodomni sistem v načelu bolj demokratična oblika za sprejemanje pomembnih odločitev v dani družbi kot pa je enodomni sistem. Ker imajo pomembne odločitve praviloma obliko zakona, je dvodomnost potrebno zagotoviti v zakonodajnem postopku, torej v parlamentu.

Ko obravnavam dvodomnost kot sredstvo za demokratizacijo parlamentarnega sistema, izpostavljam kot bistvena dva vidika:

- 1) različna institucionalna osnova in različen »političen make up«,
- 2) vključenost institucionalno organiziranih posebnih interesnih skupin, ki so življenjskega pomena v določeni družbi.

Različna institucionalna osnova oz. ureditev drugega doma glede na prvi dom parlamenta je temeljnega pomena, ker bi drugače bila dvodomnost odveč, saj bi sicer drugi dom ne mogel uresničevati pričakovane vloge in bi bil samo odvečno podvajanje prvega doma. Takšen je primer, če sta prvi in drugi dom organizirana na isti strankarski podlagi in v istem institucionalnem okviru. Zaradi tega so v razpravah za pripravo Ustave Zvezne republike Nemčije (Grundgesetz) kot argument proti Senatu navajali, da bi bil v moderni strankarski državi Senat samo podvajanje strankarske sestave prvega doma (Bundestag)²⁰.

Pitamic je že za razmere pred kakšnimi osemdesetimi leti in za tedanja raven analitičnih izkušenj izrecno opozarjal na to razliko, ko je ugotavljal, da najdemo v večini »edinstvenih« (unitarnih) držav poleg »ljudske zbornice še eno, po drugih načelih sestavljeno zbornico«²¹.

Skratka, različna institucionalna ureditev prvega in drugega doma je neizogibno izhodišče za sodoben koncept dvodomnosti. Zlasti pomembno je, v kakšnem razmerju je drugi dom do političnih strank. Če velja za drugi dom enak sistem splošnih volitev, če so politične stranke v enakem institucionalnem odnosu do obeh domov, če imajo poslanci obeh domov celo skupne strankarske klube itd., potem zgubi drugi dom svoj smisel, ker kot duplikat prvega doma ni zanimiv. Na problem iste strankarske aktivnosti v obeh domovih opozarja Schambeck tudi v avstrijski

²⁰ H. Laufer, Das föderative System der Bundesrepublik Deutschland, 1991, 99: »Gegen die Senatslösung wurde vorgebracht, daß sie im modernen Parteienstaat nur eine Verdoppelung des parteipolitisch zusammengesetzten Bundestages bedeuten würde.«

²¹ Leonid Pitamic, Država, l.c., 298.

praksi: vpliv političnih strank v takem primeru prerase vse meje in na račun zvezne državnosti narašča strankarska državnost²².

Državni svet predstavlja v tem pogledu posebnost. Ima svojo organizacijsko osnovo. Tudi do političnih strank je v drugačnem odnosu. Neposredna posledica drugačnega odnosa do političnih strank je dejstvo, da v Državnem svetu niso organizirani klubi političnih strank. Odločilno je bilo, da sem kot prvi predsednik Državnega sveta takrat glede tega dosegel dogovor z vsemi političnimi strankami.

Omenjena druga zahteva (vključenost institucionalno organiziranih interesnih skupin) je pravzaprav posledica prve zahteve, to je različna institucionalna osnova. Ta vidik dvodomnosti je, po mojem mnenju utemeljenem na dosedanjih izkušnjah v Sloveniji, bistven za prihodnji razvoj dvodomnosti.

Skoraj v vseh razpravah in razmišljanjih o dvodomnosti je prisoten element družbenih skupin. Na to značilnost drugega doma opozarja Leonid Pitamic, ko pravi, da se poskušajo pri njegovi sestavi upoštevati »posebne, za državo socialno, gospodarsko, kulturno važne skupine ali lokalni interesi in celo posamezniki, ki lahko koristijo zakonodaji po svojem poklicu ali znanju«²³.

Pred ustanovitvijo Državnega sveta Republike Slovenije je bila ideja predstavništva posebnih interesnih skupin (korporativne, poklicne, stanovske itd.) realizirana v drugem domu Irske in Zvezne dežele Bavarske (ki pa so ga že ukinili). Glede navedenih dveh vidikov dvodomnosti torej lahko sklenemo, da je obstoj drugega doma smiseln, če ima drugačno institucionalno osnovo in drugačno ureditev, kot to velja za prvi dom. Pri tem je zlasti pomembno drugačno razmerje do političnih strank. Takšna dvodomnost je smiselna, ker se v njej splošno politično predstavništvo, utemeljeno na delovanju političnih strank²⁴, dopolnjuje z interesnim predstavništvom, utemeljenim na institucionalno organiziranih družbenih interesih. V takšni dvodomnosti domova parlamenta nista v odnosih medsebojne konkurence in konfrontacije, ampak komplementarnosti in sodelovanja.

Prepričan sem, da so argumenti v prid dvodomnosti - tudi, ko gre za model nepopolne dvodomnosti, ki je uveljavljen v Sloveniji od leta 1992 dalje - močnejši kot pa argumenti proti dvodomnosti. Zaradi tega se ne strinjam s trditvijo tistih, ki pravijo, da so drugi (zgornji) domovi bodisi nepotrebni bodisi nevarni zaradi možne blokade.

²² Herbert Schambeck, Raziskava vpliva drugih domov na razvoj demokracije in vlogo civilne družbe, v: »Dvodomnost – demokracija in vloga civilne družbe«, Tretje srečanje združenja evropskih senatov, Ljubljana, 28. junij 2002, 36.

²³ L. Pitamic, nav. delo.

²⁴ Pitamic je pisal o »bolj izkušenem in preudarnem senatu, ki se tudi ne bo dal voditi po strankarskih vidikih, ki so pogostokrat odločilni za ljudsko zbornico«. Pitamic, Država, 301.

Klasifikacija dvodomnih sistemov

Obstoječi dvodomni parlamenti se med seboj razlikujejo, nekateri bolj, drugi manj. S klasifikacijo jih je mogoče združiti v sorodne skupine. Možni so različni pristopi. Razlike lahko nastajajo predvsem v dveh pogledih: prvič, glede terminologije in drugič, glede kriterijev razvrščanja parlamentov v ustrezne skupine.

Prednost dajem terminologiji, ki se je pri nas že uveljavila: popolna in nepopolna dvodomnost²⁵. Menim, da je ta terminologija ustrežnejša od terminologije simetrična in asimetrična dvodomnost. Pri slednji se namreč lahko nehote postavlja težišče na strukturni element, torej zahtevo po simetrični oz. nesimetrični institucionalni bazi, kar pa ni odločilno, ampak so odločilne kompetence.

Podlaga (kriterij) za razvrščanje posameznih parlamentov bodisi v model popolne dvodomnosti bodisi v model nepopolne dvodomnosti so kompetence, ki jih imata oba domova parlamenta, kot odločilni kriterij pa jemljem zakonodajno funkcijo.

Zadeva bi bila enostavna, če bi imeli opravka samo z obema glavnima modeloma brez njune notranje strukturiranosti. Tako bi v model popolne dvodomnosti razvrstili vse tiste parlamente, v katerih imata oba domova enake kompetence oz. izvršujeta kompetence parlamenta kot enakopravno delovno področje, torej dvodomno. V model nepopolne dvodomnosti pa bi razvrstili vse druge dvodomne parlamente, ker pač domova parlamenta nista enakopravna.

Vendar pa takšna klasifikacija ne bi bila zadostna. Očitno je, da obstajajo razlike med parlamenti znotraj modela popolne dvodomnosti, kot tudi (oz. še večje) znotraj modela nepopolne dvodomnosti. Zato je potrebno predvideti možnost notranje delitve vsakega od obeh modelov oz. vsake od nosilnih skupin v podskupine itd. Na ta način pridemo do klasifikacije, kjer se lahko združijo v manjše skupine parlamenti, katerih drugi domovi imajo podoben položaj bolj v podrobnostih.

Klasifikacija, ki jo ponazarjata tabela 1 in tabela 2 (str. 39 - op. ur.), omogoča znotraj vsake glavne skupine tvorbo več podskupin – odvisno od potreb (oz. od naporov, ki bi jih vložili v podrobno izdelavo kriterijev za posamezne podskupine in za njihovo poimenovanje, kar vso zadevo dokaj oteži). Predlagana klasifikacija prikazuje dva modela oz. dve glavni skupini, znotraj vsake glavne skupine pa še po dve podskupini.

Tabela 1 prikazuje, kakšen je status vsakega od obeh domov parlamenta v modelu popolne dvodomnosti in v modelu nepopolne dvodomnosti. Medtem ko sta v modelu popolne dvodomnosti oba domova parlamenta enakopravna, pa je v modelu nepopolne dvodomnosti prvi dom (spodnji dom) močnejši kot je drugi dom, katerega kompetence so reducirane in je njegov položaj šibkejši.

²⁵ Kristan-Ribičič-Grad-Kaučič: Državna ureditev Slovenije, Ljubljana 1994, 108.

Tabela 1: DVODOMNOST

	Prvi dom (spodnji dom)	Drugi dom (zgornji dom)
I. POPOLNA dvodomnost		
splošni status	enakopraven	enakopraven
zakonodaja	identičen tekst zakona	identičen tekst zakona
uskklajevanje	nima prednosti	nima prednosti
II. NEPOPOLNA dvodomnost		
splošni status	superioren	podrejen
zakonodaja	prevladujoča vloga	sodelovanje
uskklajevanje	odločujoča volja preglasuje odločilni veto	predlaga, ugovarja uporablja odločilni veto

Tabela 2 ponazarja shematično delitev vsake od glavnih skupin v dve podskupini.

Tabela 2: DVODOMNOST

POPOLNA DVODOMNOST		NEPOPOLNA DVODOMNOST	
popolna dvodomnost najvišje stopnje	popolna dvodomnost najnižje stopnje	nepopolna dvodomnost najvišje stopnje	nepopolna dvodomnost najnižje stopnje
oba domova parlamenta imata enake kompetence na vseh področjih	prvi dom ima prevladujočo vlogo, drugi dom ima reducirane kompetence, vendar sta v zakonodajnem postopku oba domova enakopravna (zakoni morajo biti sprejeti v identičnem besedilu, po potrebi po usklajevanju; prvi dom ne more preglasovati drugega doma)	prvi dom prevladuje s kompetencami na vseh področjih; drugi dom sodeluje vsaj v zakonodajnem postopku, pri čemer je njegovo najmočnejše sredstvo absolutni veto	prvi dom prevladuje s kompetencami na vseh področjih; drugi dom ima reducirane kompetence: če so le-te maksimalno reducirane, ne sodeluje v zakonodajnem postopku in nima formalnih iniciativ, ampak ima samo pravico dajati mnenje, kadar je zanj zaprosen

Skupina »popolna dvodomnost« se deli v podskupino »popolna dvodomnost najvišje stopnje« in v podskupino »popolna dvodomnost najnižje stopnje«. Kriterij za razvrstitev v prvo podskupino so enake kompetence obeh domov oz. njun enakopraven položaj pri izvrševanju vseh kompetenc parlamenta. V drugi podskupini pa domova nista enakopravna: prvi dom je močnejši od drugega doma, vendar pa je odločilen kriterij za uvrstitev v drugo podskupino enakopraven položaj drugega doma pri izvrševanju zakonodajne funkcije.

Skupina »nepopolna dvodomnost« se deli v podskupino »nepopolna dvodomnost najvišje stopnje« in v podskupino »nepopolna dvodomnost najnižje stopnje«. V skupini nepopolne dvodomnosti je položaj drugega doma v odnosu do prvega doma podrejen v vseh pogledih: ima manjše kompetence, manj moči za odločanje. Za uvrstitev v prvo podskupino (»nepopolna dvodomnost najvišje stopnje«) je pogoj sodelovanje v zakonodajnem postopku s pravico absolutnega veta na določene zakone. V drugi podskupini je položaj drugega doma s stališča institucionalnih vzvodov moči maksimalno oslavljen.

K navedeni klasifikaciji, prikazani v tabeli 2, bi bilo smiselno dodati vsaki glavni skupini še tretjo podskupino, torej podskupino »popolna dvodomnost srednje stopnje« in podskupino »nepopolna dvodomnost srednje stopnje«. Tako bi imeli dve glavni skupini (model popolne dvodomnosti in model nepopolne dvodomnosti) in šest podskupin, po tri v vsakem modelu.

To klasifikacijo lahko ponazorimo tudi z zamišljenim nizom, katerega začetek tvori model popolne dvodomnosti, zaključi pa ga model nepopolne dvodomnosti. V nizu bi se po vrsti zvrstilo šest podskupin: podskupina »popolna dvodomnost najvišje stopnje«, podskupina »popolna dvodomnost srednje stopnje«, podskupina popolna dvodomnost najnižje stopnje«, podskupina »nepopolna dvodomnost najvišje stopnje«, podskupina »nepopolna dvodomnost srednje stopnje« in končno podskupina »nepopolna dvodomnost najnižje stopnje«.

Primeri za model popolne dvodomnosti so ZDA, Švica in Italija. Primeri za model nepopolne dvodomnosti pa so: Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske, Avstrija, Francija, Zvezna republika Nemčija, Kanada, Slovenija.

Odnos med Državnim zborom in Državnim svetom

S pristojnostmi, ki jih določa 97. člen ustave, uresničuje Državni svet svojo vlogo v parlamentu kot zastopstvo nosilcev socialnih, gospodarskih, poklicnih in lokalnih interesov, in sicer prek predstavnikov petih interesnih skupin. Z aktivnostjo predstavnikov interesnih skupin se v parlamentu dopolnjujejo interesi, ki jih v Državnem zboru uveljavljajo poslanci, izvoljeni na listah političnih strank. Poleg tega, da svoje delo opira na volilno bazo vsake od petih interesnih skupin, se na Državni svet vežejo tudi različne civilne družbene skupine.

Državni svet opravlja pomembno vlogo v zakonodajnem procesu. Njegova funkcija je, da prenese v zakonodajo posebne interese petih interesnih skupin. Vendar pa v sedanjih pogojih te svoje funkcije ne more uresničevati povsem v duhu ustave. Že v prvih letih prvega petletnega mandata Državnega sveta se je pokazalo nekaj problemov, ki so v prvi vrsti posledica neprijaznega (nekooperativnega) odnosa do Državnega sveta, ki so ga nekateri spodbujali v Državnem zboru, pa tudi izven njega. Ti problemi so v glavnem ostali ves čas.

Vendar ni toliko problem v pristojnostih Državnega sveta, ampak v odklanjanju ideje dvodomnosti, ki se izraža v formalnih postopkih, ki otežujejo delo Državnega sveta. Opozoriti kaže predvsem na formalni oviri v Poslovniku Državnega zbora glede obravnavanja odločilnega veta v Državnem zboru in glede pravice Državnega sveta za vlaganje amandmajev na predloge zakonov, ki so v postopku.

Najbolj nerazumno je vztrajanje Državnega zbora na poslovniški ureditvi odločanja o odločilnem vetu Državnega sveta: prvič, poslovnik ponovno odločanje o zakonu, zoper katerega je vložen odločilni veto, dejansko zreducira na ponovno glasovanje o zakonu, in drugič, poslovnik ne omogoča amandmajskega spreminjanja zakona (recimo samo v delu, ki mu nasprotuje Državni svet), ampak zahteva bodisi sprejem bodisi zavrnitev celotnega zakona, kakršen je bil prvotno sprejet, kar pa je skrajno neracionalno in s pravnega vidika nesmiselno.

Ta ureditev ne zagotavlja korektnega uresničevanja 91. člena Ustave, po katerem mora Državni zbor o zakonu, na katerega je Državni svet vložil odločilni veto, še enkrat odločati, ampak gre za čisti formalizem, ki odločanje zreducira na ponovno glasovanje o zakonu. Odločanje je proces, ki je sestavljen iz več dejanj, med katerimi je glasovanje samo zadnje dejanje.

Glavna slabost Poslovnika Državnega zbora je torej ta, da ne omogoča amandmajskega spreminjanja zakona, zoper katerega je vložen odločilni veto, ampak bodisi zaradi enega člena pade cel zakon, bodisi je sprejet cel zakon z osporavanim členom (celo protiustavnim členom!) vred. To je skrajno neracionalno in s pravnega zornega kota nelogično, saj se s tem zgublja veliko časa in energije, ker pride do ponavljanja postopkov, ki bi sicer odpadli.

Ureditev odločilnega veta bi torej bilo potrebno spremeniti. Smiselno bi bilo – v celoti ali pa vsaj delno – prevzeti ureditev Zvezne republike Nemčije, ki ima v primeru odločilnega veta predvideno četrto in peto fazo zakonodajnega postopka. Po Ustavi ZRN ima Zvezni svet (Bundesrat) na zakone, ki jih sprejme Zvezni zbor (Bundestag), v roku treh tednov možnost zahtevati, da se sestane skupni odbor (paritetno sestavljen iz članov obeh domov), ki pripravi predlog rešitve. Če skupni odbor na osnovi doseženega kompromisa predlaga spremembo zakona - to se zgodi v večini primerov - mora o tem ponovno sklepati Zvezni zbor, kar predstavlja četrto

fazo. Če Zvezni svet s tem novim sklepom Zveznega zbora ni zadovoljen, lahko v dveh tednih vloži ugovor (odložilni veto). O tem odložilnem vetu odloča Zvezni zbor v peti fazi in ga lahko preglasuje z enako večino, s kakršno ga je izglasoval Zvezni svet.

Bistveno za ureditev Zvezne republike Nemčije, je da ima - za razrešitev nesoglasja med Zveznim zborom in Zveznim svetom – fazo iskanja kompromisa, to je četrto fazo zakonodajnega postopka. Glede na primerjavo z ZRN v naši ureditvi manjka predvsem četrta faza zakonodajnega postopka, faza iskanja kompromisa, v kateri bi Državni zbor obravnaval odložilni veto in bi Državni svet imel možnost predstaviti svoje argumente, nakar bi lahko ta zakon spremenili z amandmaji. Če bi imeli četrto fazo zakonodajnega postopka, kakršno je že predlagal Državni svet, se ne bi zgodil žalostni primer Zakona o visokem šolstvu.

Pravica vlagati amandmaje na predloge zakonov

Drugo vprašanje je pravica Državnega sveta za vlaganje amandmajev na zakone, ki so v zakonodajnem postopku. Po Poslovniku Državnega zbora imajo to pravico samo poslanci, delovno telo zbora, predlagatelj zakona in vlada. Državni svet naj bi imel pravico vlagati mandmaje na zakone samo takrat, kadar je sam predlagatelj.

To ni logično niti s stališča ustave niti s stališča teorije. Ni logično, da ustavna pravica predlagati zakon (zakonodajna iniciativa) na podlagi 91. člena Ustave ni enaka pravici na podlagi 88. člena Ustave. Ni logično, da je Poslovník Državnega zbora uveljavil razlikovanje med zakonodajno iniciativo po 88. členu in po 91. členu Ustave. Po drugi strani pa enostavno ni mogoče razumeti uveljavljenega diskriminiranja Državnega sveta, namreč da ima Državni svet pravico vlagati amandmaje samo na zakone, ki jih je sam predlagal, ne pa na vse zakone. Gre namreč za to, da ima Državni svet zakonodajno iniciativo, torej pravico predlagati zakone oz. spremembe in dopolnitve zakonov, kar je močnejša pravica (pristojnost), ki po logiki stvari vključuje tudi šibkejšo pravico, to je predlaganje amandmajev na zakone. Če bi bila dobra volja, bi šteli, da je po načelu »a maiori ad minus« v pravici predlagati zakone (zakonodajna iniciativa), vključena tudi pravica vlagati amandmaje k zakonskim predlogom.

Odrekanje Državnemu svetu pravico do amandmiranja zakonov ima za posledico dodatno nepotrebno zapravljanje časa in energije vseh činiteljev v zakonodajnem postopku. Če namreč Državni svet v tekočem postopku ne more uveljaviti svojega stališča do določenega zakona z vložitvijo amandmaja, mu ostanejo na izbiro tri možnosti: (1) da poskuša z odložilnim vetom preprečiti sprejem zakona, (2) da sproži ustavni spor, če bi bil veto preglasovan, in (3) da se posluži pravice do zakonodajne iniciative in sproži nov zakonodajni postopek. Vsekakor to ni razumno.

Regionalizem in Državni svet

Prepričan pa sem, da se bo z uvedbo pokrajin okrepila ideja dvodomnosti in bo dokončno šla z dnevnega reda ideja o odpravi Državnega sveta. Regionalizem, tako kot federalizem, ne more (uspešno) funkcionirati brez dvodomnosti. Če je dvodomnost nujna v federalizmu, je nujna tudi v regionalizmu: končno je razlika med federacijo in med regijo samo v političnem oz. državnopravnem statusu (federalnim enotam je v načelu priznan status državnosti, regijam pa ne), sociološke in politološke posebnosti regionalizma pa so enake ali pa so zelo podobne tako v federalizmu kot regionalizmu.

Sedaj zagotavlja Državni svet v sklopu zastopstva funkcionalnih interesov tudi teritorialno (regionalno) zastopanost. Z uvedbo pokrajin se bo glede Državnega sveta odprla alternativa: ali naj se Državni svet zamenja z Zborom pokrajin, ali pa naj se ohrani pluralno sestavljen Državni svet (bodisi z obstoječo bodisi drugačno strukturo).

V razpravah o regionalizmu je prisotno tudi vprašanje koncepta dvodomnosti. Pojavlja se zamisel, da bi spremenili ustavo in bi namesto Državnega sveta uvedli Zbor pokrajin. Po mojem bi bilo škoda odpraviti Državni svet, v katerem je zastopstvo funkcionalnih interesov. Menim, da sedanji koncept dvodomnosti z Državnim svetom, ki ga sestavljajo predstavniki petih interesnih skupin, v katerem imajo predstavniki lokalnih interesov absolutno večino 22 članov od skupno 40 članov, ustreza tudi za uveljavljanje regionalnih interesov.

To pomeni, da je med dvema realnima alternativama v zvezi z usodo Državnega sveta oz. dvodomnosti v Sloveniji - 1. nadomestitev Državnega sveta z Zborom pokrajin, 2. ohranitev pluralno sestavljenega Državnega sveta - smiselna druga: ohranitev pluralno sestavljenega Državnega sveta, bodisi z obstoječo strukturo petih interesnih skupin, ki je sedaj predpisana z ustavo, bodisi s spremenjeno strukturo in z drugačnimi odnosi znotraj posameznih skupin.

Dosedanje delo Državnega sveta lahko brez nadaljnega ocenimo pozitivno. To pozitivno oceno dokumentirajo poročila o uresničevanju posameznih od pristojnosti, ki jih ima Državni svet po ustavi in po zakonu. Pet interesnih skupin prinaša v Državni svet po številnih kanalih iz institucionalno organizirane volilne baze in širše iz raznih oblik delovanja civilne družbe veliko več in veliko bolj raznovrstnih, celo specializiranih iniciativ in interesov, kot pa bi to bilo v primeru uvedbe Zbora pokrajin namesto sedanjega Državnega sveta.

Naj tudi k temu zaključnemu utemeljevanju predloga za ohranitev pluralno sestavljenega drugega doma pokličem na pomoč argumente, ki jih je kot specifično drugega doma (zgornjega doma) navajal svoj čas profesor Pitamic. Po njegovem je za drugi dom smiselno, da so v njem predstavljene različne skupine: »Posebne, za

državo socialno, gospodarsko, kulturno važne skupine ali lokalni interesi (poudaril I.K.) in celo posamezniki, ki lahko koristijo zakonodaji po svojem poklicu ali znanju»²⁶.

III. Izkušnja z ankaransko zgodbo

Spoštovanje ustavne vloge Državnega sveta in ustavne funkcije dvodomnega odločanja na podlagi vloženega odločilnega veta na podlagi drugega odstavka 91. člena Ustave je bilo postavljeno na preizkušnjo v primeru odločanja o občini Ankaran.

Državni zbor je 30. marca 2010 sprejel Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o ustanavljanju občin in določitvi njihovih območij (ZUODNO-G), s katerim je bila ustanovljena občina Ankaran. Na ta zakon je Državni svet 6. aprila vložil odločilni veto. Državni zbor 22. aprila ni preglasoval odločilnega veta, kar pomeni, da zakon ni bil sprejet in občina Ankaran ni bila ustanovljena.

Žal pa pobudniki za ustanovitev občine Ankaran zavrnitve zakona niso sprejeli korektno, ampak so proti odločitvi Državnega sveta in Državnega zbora na ustavno sodišče vložili ustavno pritožbo in hkrati dali pobudo za oceno ustavnosti zakona, kar so utemeljili s trditvijo, da sta Državni svet in Državni zbor v tem postopku kršila Ustavo RS, kar pa ne drži.²⁷

Pobudniki za ustanovitev občine Ankaran so trdili, da je Državni svet s tem, ko je vložil odločilni veto na zakon, s katerim je bila ustanovljena občina Ankaran (ZUODNO-G), kršil ustavo. Prav tako so obtožili poslance, da so kršili ustavo, ker niso glasovali enako kot so glasovali prvič ob sprejemu zakona, zaradi česar ni bil odločilni veto preglasovan in tako zakon ni bil sprejet.

Očitno gre pri tem za temeljno nerazumevanje zakonodajnega postopka, ki je določen v 91. členu Ustave - gre za nerazumevanje funkcije odločilnega veta v zakonodajnem postopku.

Funkcija odločilnega veta je, da prepreči sprejem zakona že pri prvem odločanju in da omogoči še en razmislek o zakonu. Ta ponovni razmislek o zakonu lahko proceduralno zagotovi Državni svet z vložitvijo odločilnega veta, pobudo zanj pa lahko dajo vsi, ki imajo pomisleke proti zakonu. Že pred leti sem poudarjal, da odločilni veto ni kaprica Državnega sveta ali sredstvo za nagajanje Državnemu zboru, ampak da je v zakonodajnem postopku dobrodošel „time out«, ki ga po ustavi sicer lahko vloži samo Državni svet, vendar pa inicativo zanj lahko dajo tudi vsi, ki so zainteresirani za sprejem določenega zakona. Pobudo za veto bi lahko dala Vlada RS, če bi ugotovila, da je kaj spregledala, pobuda bi lahko prišla tudi iz Državnega zbora, če bi ugotovili, da so kaj spregledali.

²⁶ L. Pitamic, Država, 298.

²⁷ Ivan Kristan, Državni zbor in Državni svet nista kršila Ustave, Pravna praksa, 11.11.2010.

Pri ponovnem glasovanju o zakonu se torej lahko odpre razprava o vseh argumentih v prid zakona in proti zakonu, se uveljavljajo vsi pomisleki proti zakonu, seveda pa so odločilni pomisleki, ki jih v odločilnem vetu navede Državni svet. V konkretnem primeru je Državni svet v odločilnem vetu ugotovil, da niso izpolnjeni zakonski pogoji za ustanovitev občine Ankaran, kar so poslanci pri ponovnem odločanju tudi upoštevali.

Nesprejemljiva je zahteva pobudnikov, da bi poslanci pri ponovnem odločanju o ZUODNO-G morali glasovati enako, kot so glasovali prvič. Takšna zahteva bi bila protiustavna. Če bi poslanci pri ponovnem glasovanju morali glasovati enako kot so glasovali prvič, potem 91. člena Ustave ne bi potrebovali. Pri ponovnem odločanju o zakonu so poslanci suvereni glede presoje argumentov in pomislekov v prid zakona in zoper njega. Po ustavi poslanci niso vezani na nobena navodila.

Ustavno sodišče je kršilo ustavo z odločbo U-I-137/10-47, ker je zavrnil zakon o občini Ankaran, o katerem je Državni zbor odločal na podlagi odločilnega veta Državnega sveta, proglasilo za kršitev ustave in je zaradi tega Zakon o ustanavljanju občin in določanju njihovih območij (ZUODNO) iz leta 2006 (Ur. l. RS št. 108/06) proglasilo za protiustavnega.

Dejansko se je v primeru ankaranske odločbe prvič nazorno pokazal ustavnopravni problem, namreč da ustavno sodišče ni upoštevalo funkcije 91. člena Ustave. V 91. členu Ustave je normirana zaključna faza zakonodajnega postopka, ki jo predstavlja razglasitev zakona. Vendar pa je ustavodajalec pred razglasitvijo zakona uvedel posebno fazo zakonodajnega postopka, ki po vložnem odločilnem vetu Državnega sveta omogoča Državnemu zboru še en, in sicer končni razmislek o zakonu. Po vložnem odločilnem vetu mora Državni zbor, če hoče, da bo zakon sprejet, o njem ponovno odločati, ga mora še enkrat sprejeti, in sicer z absolutno večino glasov.

To je priložnost, da Državni zbor še enkrat pretehta argumente v prid zakona in proti zakonu: lahko premisli, če je prej kaj spregledal. Pri tem odločanju ni nobenih zapovedi ali omejitev glede glasovanja; ni pomembno, ali je zakon nastal na podlagi predhodnega referendum ali ne; ali je kdo volivcem obljubil občino in podobno. Tu gre za avtonomno dokončno odločitev Državnega zbora, ki jo sprejme tudi upošteva prva odstavka 82. člena in zanjo prevzame politično odgovornost.

Ponovno odločanje o zakonu po odločilnem vetu ni sestavni del trifaznega zakonodajnega postopka, ampak je posebna faza pred razglasitvijo zakona, ki je odvisna od Državnega sveta, ker ne glede na to, kdo da pobudo za odločilni veto, ga lahko formalno vloži samo Državni svet. Ustavno sodišče ni upoštevalo funkcije drugega odstavka 91. člena Ustave in je zavrnil zakon neutemeljeno proglasilo za kršitev ustave, zaradi česar je – prav tako neutemeljeno - odločilo, da je ZUODNO iz leta 2006 protiustaven.

Žal pa se ankaranska zgodba ni končala samo z neupoštevanjem 91. člena Ustave, ampak tudi z neposredno kršitvijo 139. člena Ustave²⁸. Ustavno sodišče je namreč v nasprotju z ustavo s svojo odločbo št. 114/11-12 (9. junija 2011) ustanovilo občino Ankaran. Prvi stavek prve točke odločbe se glasi: »Ustanovi se občina Ankaran, ki obsega naselje Ankaran«. Verjetno je to ena najbolj spornih odločb, ker se je ustavno sodišče z njo postavilo nad ustavo in je poseglo v zakonodajno funkcijo Državnega zbora: namesto Državnega zbora je ustanovilo občino.

Ustava izrecno določa, da se občina ustanovi z zakonom, kar pomeni, da jo lahko ustanovi samo Državni zbor, ne pa ustavno sodišče. Odločba o ustanovitvi občine Ankaran je trikrat v nasprotju z ustavo: (1) ni bila ustanovljena z zakonom, (2) ni je ustanovil Državni zbor in (3) da zakona o ustanovitvi občine ni razglasil Predsednik republike. Glede na pravno pravilo, da akt, ki ga izda nepristojen organ, ne more imeti pravnih posledic, ampak je nič, občina Ankaran ni ustanovljena.

Če pa Državni zbor ne bo uspel ubraniti svoje zakonodajne pristojnosti glede ustanavljanja občin in se bo uveljavila fikcija, da je bila z aktom nepristojnega organa in na protiustaven način občina Ankaran vendarle ustanovljena, pa bo to pomenilo, da je ustava zgubila svojo veljavo in da se je načelo pravne države izpraznilo. V tem primeru zgublja svojo vrednost tudi diploma pravne fakultete.²⁹

²⁸ Ivan Kristan, Ali za »državo suverena parlamenta« ali za »državo ustavne demokracije«? Pravna praksa št. 30-31, 2011.

²⁹ Ivan Kristan, Državni zbor mora braniti ustavo! Delo, 5.10.2011.

II. SLOVENIJA RAZLIČNIH POGLEDOV

Dr. Peter GLAVIČ

Državni svetnik v mandatu 1992 – 1997, predstavnik lokalnih interesov

Slovenska raziskovalna dejavnost in visoko šolstvo v obdobju 1991 – 2011

Evropska unija (EU), in z njo Slovenija, si je marca 2000 v lizbonski strategiji zadala nalogo postati do leta 2010 najbolj konkurenčno, dinamično ter na znanju temelječe gospodarstvo na svetu. Evropski svet je kot bistvene prednostne naloge za uresničitev lizbonskih ciljev izpostavil:

- vlaganje v znanje in inovacije ter vzpostavitev privlačnega poslovnega okolja,
- ustvarjanje več in boljših delovnih mest ob ohranjanju socialne kohezije, notranje kohezije in pripadnosti ter
- poudarek na fleksibilnosti trga dela in varnosti zaposlitev.

To naj bi dosegli z vlaganjem v znanost in inovacije, s spodbujanjem podjetniških zmogljivosti, spopadanjem z izzivi globalizacije in demografskih sprememb ter energetske politiko.

V prenovljeni lizbonski strategiji Evropa 2020 je opredeljenih pet konkretnih in ambicioznih ciljev – na področjih zaposlovanja, inovacij, izobraževanja, socialne vključenosti in podnebja oz. energetike – ki jih mora EU kot celota doseči leta 2020. Teh pet ciljev se nanaša na glavna področja, na katerih je ukrepanje na evropski ravni nujno, saj so področja med seboj povezana. Med njimi sta tudi obvezi, da EU do leta 2020:

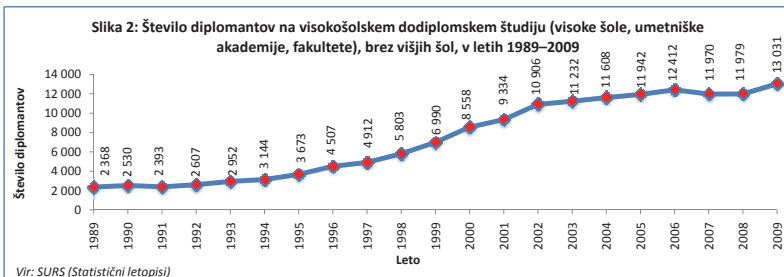
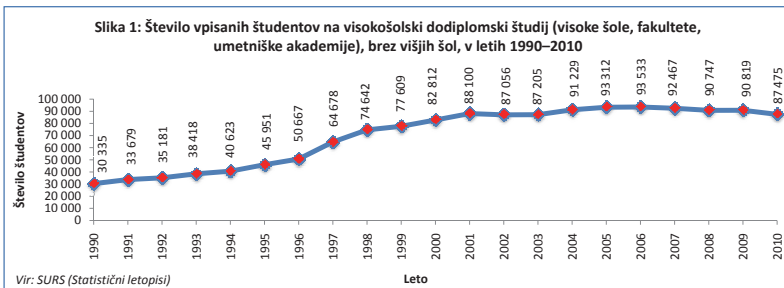
- nameni 3 % BDP za (javne in zasebne) naložbe v raziskave in razvoj ter inovacije,
- vsaj 40 % oseb med 30. in 34. letom zaključi visokošolsko izobraževanje.

Z uresničevanjem teh ciljev bodo merili napredek pri izvajanju strategije (sistem kazalnikov uspešnosti Unije inovacij, Innovation Union Scoreboard). Zahteve po

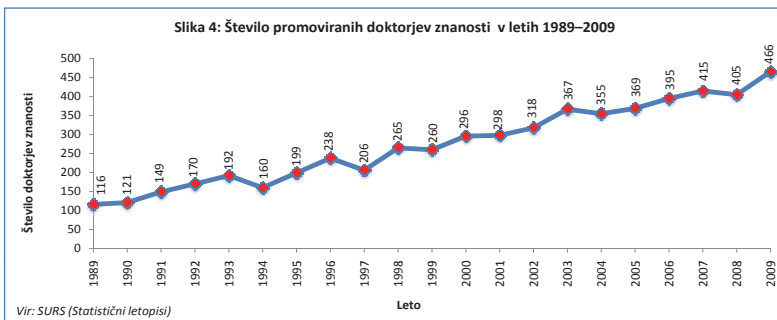
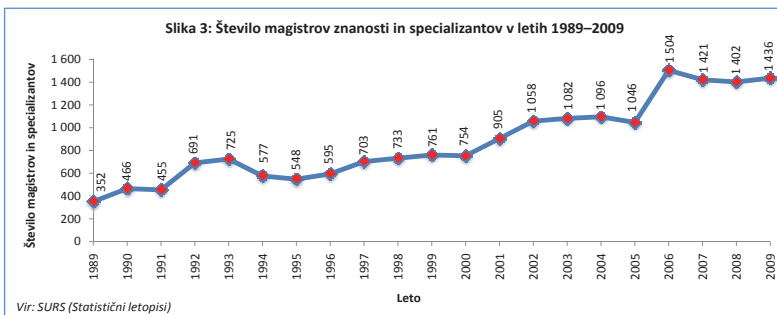
rasti vlagan v izobraževanje, raziskovanje, tehnološki razvoj in inovacije (IRTRI) so torej v samem vrhu prednostnih nalog Evrope in Slovenije. Finska npr. si je take naloge zadala takoj po ločitvi od Sovjetske zveze in je prav zato postala ena najbolj razvitih držav EU. Kako uspešna pa je bila Slovenija v zadnjih 20 letih od osamosvojitve na področjih visokošolskega izobraževanja, raziskovanja, tehnološkega razvoja, inovacij in podjetništva?

1. Visoko šolstvo

Število vpisanih študentov na visokošolski dodiplomski študij (brez višjih šol) se je od leta 1990 potrojilo, od 30 000 se je povzpelo na 90 000 študentov (slika 1). V zadnjih letih to število rahlo upada zaradi manjše številnosti poosamosvojitvenih generacij. Izobraževanje za elitni del generacij je postalo množično in Slovenija se je po deležu vpisane generacije v terciarno izobraževanje, zlasti po zaslugi visokostrokovnih študentov, povzpela v vrh držav EU in je po številu pričakanega trajanja šolanja z 18,5 leti na 9. mestu od 29 držav OECD. Še hitreje se je povečevalo število diplomantov, ki se je v tem obdobju šestkratno povečalo, od 2 500 na 13 000 letno (slika 2). Slovenija je na ta način bistveno popravila strukturo in povečala



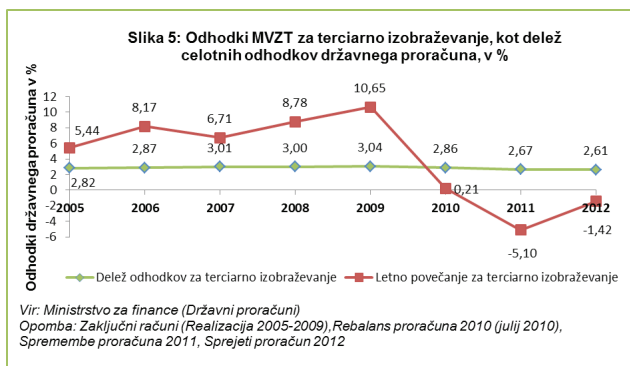
delež prebivalstva v starosti od 25 do 64 let s terciarno izobrazbo na 22 %, kar je malo pod povprečjem EU (24 %); boljše od nas so Estonija (33,5 let), Litva (30,5 let), Latvija in Bolgarija. Vzporedno s tem se je potrojilo tudi število podiplomskih študentov in tako se je število magistrstov in doktorjev znanosti štirikratno povečalo, magistrstov in specializantov od 350 na 1 400 letno (slika 3), doktorjev znanosti pa od 116 na 466 letno (slika 4).



Univerza v Ljubljani se po šanghajski lestvici (ARWU) redno uvršča med 500 najboljših univerz na svetu, tudi Univerza v Mariboru sodi med 5 % najboljših univerz na svetu (nahaja se okoli 750. mesta). Po lestvici Webometrics 2011 je Univerza v Ljubljani na 207. mestu, Univerza v Mariboru na 626., Univerza v Novi Gorici na 2819. in Univerza na Primorskem na 2889. mestu na svetu od okoli 15000 analiziranih univerz in nad 19000 vseh institucij. Slovenija kot država je na 26. mestu v svetu, pred nami je od novih članic EU samo Češka. Lahko napišemo, da je slovensko visoko šolstvo izpolnilo pričakovanja družbe po osamosvojitvi.

V visokem šolstvu je tudi precej problemov, največ je vezanih na financiranje visokega šolstva. Celotni javni izdatki za terciarno izobraževanje so z 1,2 % BDP na povprečju držav EU in držav OECD (1,5 %). »Zasluge« za to ugledno mesto imajo predvsem visoki socialni transferi študentom (pomoči šolajočim in socialne ugodnosti), po katerih se lahko primerjamo z najbolj razvitimi, skandinavskimi

državami. Letni izdatki na študenta so podpovprečni in nižji od izdatkov na učenca, kar je edinstven primer med državami OECD in najbrž tudi na svetu. Zadnja leta se znižujejo zasebni izdatki za terciarne izobraževalne ustanove (izredni študij), ki so sedaj z 0,3 % BDP precej pod povprečjem držav OECD (0,5 %). Slovenija tako po celotnih javnih in privatnih izdatkih za ustanove terciarnega izobraževanja z 1,3 % precej zaostaja za povprečjem držav OECD (1,5 %). Terciarno izobraževanje ima za izvajanje dejavnosti samo okoli 0,8 % BDP, kar nas uvršča precej pod povprečje držav EU in OECD. Poleg tega država v zadnjih letih namenja za podhranjeno visoko šolstvo vse manjši delež državnega proračuna (slika 5). Posledica je nadpovprečni, 35 % osip generacije na dodiplomskem izobraževanju (povprečje držav OECD je 31 %). Zaradi visokega vpisa je delež generacije, ki je končala visokošolski študijski program, s 67 % sicer nad povprečjem držav OECD (62 %); manj sposobni očitno odpadejo, vendar bi več zaposlenih na univerzah lahko delež prehodnosti izboljšalo – in ljudje so še skoraj edino bogastvo, ki ga bomo po razprodajah premoženja ter zadolževanju države, bank in podjetij v bodočnosti še imeli.



Slovenija je na področju visokega šolstva na repu držav EU po:

- deležu diplomantov naravoslovja, matematike in računalništva,
- deležu diplomantov, ki končajo prvo diplomu do 24. leta starosti,
- deležu vpisanih na doktorski študij (z bolonjskimi diplomanti je začel prehitro rasti),
- izdatkih za raziskave in razvoj (RiR) na udeleženca terciarnega izobraževanja,
- izdatkih za ustanove terciarnega izobraževanja,
- razmerju števila študentov in profesorjev oz. osebja in
- mobilnosti študentov v obe smeri.

Država bi morala znatno povečati delež bruto domači proizvod (BDP) za javne univerze, tako za izobraževalno kot za raziskovalno dejavnost, in ga povezati s kakovostjo dela. Evropska komisija je v svojem dokumentu zapisala, da univerze ne bi smele imeti manj kot 2 % BDP.

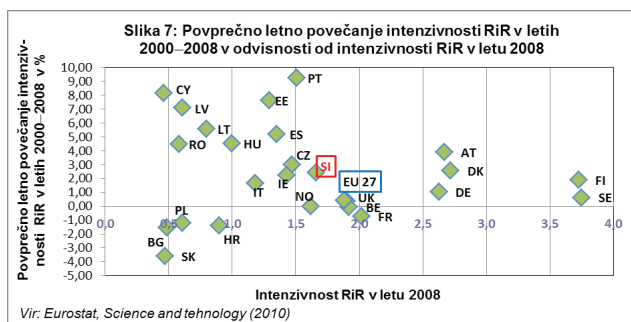
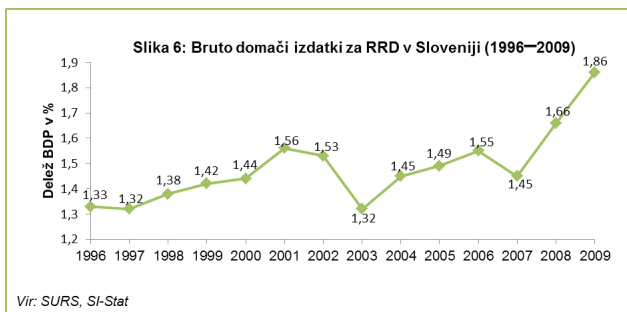
2. Znanost, raziskovanje in razvoj (RiR)

Znanje in ustvarjalnost postajata vse odločilnejša faktorja za evropsko in slovensko konkurenčnost. Evropski trendi so zaskrbljujoči:

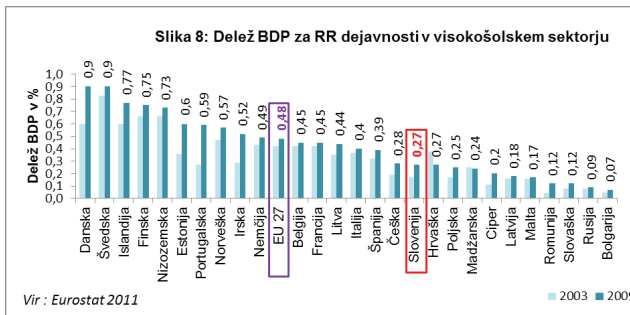
- EU zaostaja za konkurenti (Japonsko, ZDA, Južno Korejo), Kitajska se vse bolj bliža;
- evropske univerze niso med prvimi na svetu;
- komercializacija znanja ni dovolj obsežna in hitra.

Hitrejši razvoj je mogoče dosegati s poznavanjem dogajanj v svetu in v EU, z večjim sodelovanjem znotraj EU in med sosednjimi regijami. Dosežki Slovenije v zadnjih letih niso slabi, vendar bi lahko bili in v bodoče morajo biti boljši!

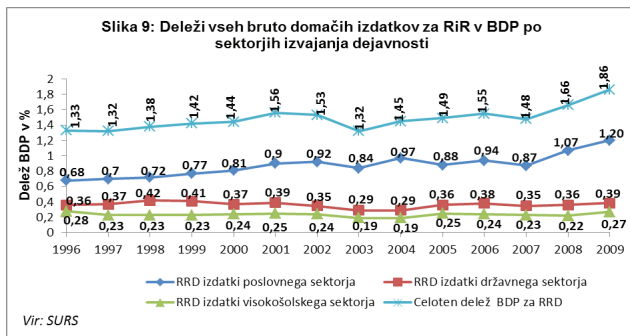
Intenzivnost RiR, ki jo merijo z deležem skupnih izdatkov za RiR v BDP, je na Japonskem 3,17 %, v Južni Koreji 2,99 %, v ZDA 2,67 %, v EU-27 je bila v letu 2009 2,00 %. Slovenija je po rasti v devetdesetih letih dolga leta stagnirala okoli 1,5 % BDP in v zadnjih dveh letih povečala intenzivnost RiR z evropskimi sredstvi ter ustanavljanjem centrov odličnosti in kompetenčnih centrov (slika 6) na 1,86 %; na ta način se je približala povprečni intenzivnosti RiR v EU, vendar je še daleč za ciljnim 3 % BDP (slika 7).



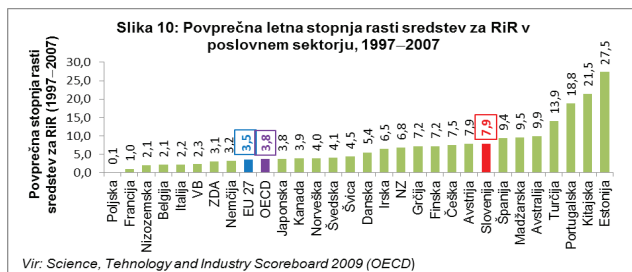
Če bi želeli doseči cilj EU do leta 2010, bi morali v zadnjih petih letih vlaganja večati za dobrih 20 % letno. Še posebej problematično je nizko financiranje visokega šolstva z 0,27 % BDP (slika 8). Vlaganja v raziskovanje visokošolskega sektorja so bistveno višja v Estoniji, višja so tudi v Litvi in na Češkem, enaka so v Hrvaški.



Razmerje med javnimi in privatnimi vlaganji je 2 proti 1, kot ga svetuje EU. Večji delež financiranja iz gospodarstva so izkazovale samo nekatere visoko razvite in razvojno intenzivne države: Luksemburg (80 %), Švica (70 %), Nemčija, Finska in Švedska (65 %). Iz slike 9 je očitno, da je povečanje bruto domačih izdatkov za RiR posledica večjih izdatkov za poslovni sektor.



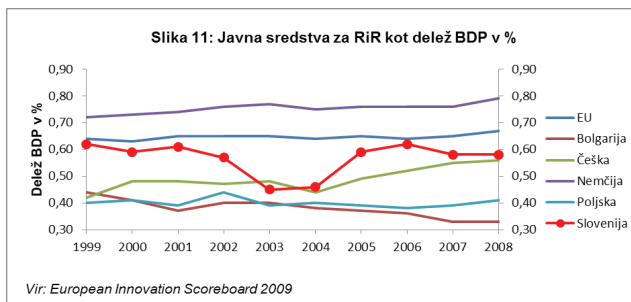
Povprečna stopnja rasti sredstev za RiR v poslovnem sektorju je bila v letih 1997–2007 s 7,9 % precej večja od povprečja EU in OECD (slika 10). V Sloveniji je farmacevtski sektor v zadnjem desetletju namenil največ sredstev za razvoj, skoraj podvojil svoja vlaganja in dosegel 41 % vseh podjetniških izdatkov v RiR.



Izdatki državnega sektorja v BDP stagnirajo oz. nihajo okoli 0,36 % za inštitute oz. 0,24 % za univerze. Naložbe v univerze so za razliko od drugih članic EU iz nekdanjega vzhodnega bloka manjše, kot so naložbe v državne inštitute (gre za tako imenovani »sovjetski« model znanosti). Podobno je tudi z deleži raziskovalcev (v ekvivalentu polnega delovnega časa, FTE): pri nas jih je v visokem šolstvu 30,7 %, v EU-25 36,0 %; v državnih inštitutih jih je pri nas 32,0 %, v EU le 13,4 %. Pri nas je razmerje med raziskovalci na univerzah in državnih inštitutih 0,96, v EU je 2,7; v ZDA in na Japonskem je s 3,8 oz. 5,1 še bolj v korist univerz. Zelo zaostajamo po raziskovalcih v poslovnem sektorju

Slovenija je na uglednem 7. mestu v EU po številu znanstvenih objav na milijon prebivalcev. Po povprečnem številu navedkov (citativ) na znanstveno objavo pa je šele na 16. mestu, po relativni odmevnosti (citiranosti) člankov celo na 17. mestu, kar je posledica kriterija kakovosti, ki število objav bolj ceni kot njihovo odmevnost. Po relativnem indeksu specializacije se pri nas odlikujejo kemija, tehniške vede, matematika in statistika, fizika in astronomija ter računalništvo. Ta področja so bolj razvita v novih in manj razvitih, južnoevropskih članicah EU-27. Zaostajamo na področjih kmetijstva in živilstva, bioloških in biomedicinskih ved, klinične medicine, geoloških in okoljskih ved. Usmerjeni smo na področja, v katerih je objavljanje težje, zaostajamo tam, kjer je objavljanje bolj intenzivno.

V skoraj vseh državah EU je financiranje iz javnih sredstev stabilno, niha financiranje RiR iz privatnih sredstev. Izjemi sta Slovenija (slika 11) in v manjši meri Poljska, v Bolgariji se je financiranje iz državnega proračuna v obdobju zadnjih deset let zelo znižalo.



Uničevanje slovenskih podjetij in njihovih razvojnih oddelkov po osamosvojitvi, po lastninjenju in med gospodarsko krizo je oslabilo inovacijske, tehnološke in ekonomske temelje naše družbe. Hitro so nas začele dohitevati in prehitovati Estonija, Češka, Slovaška in druge nove članice EU.

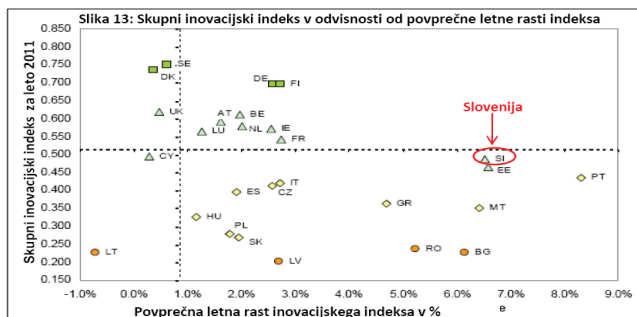
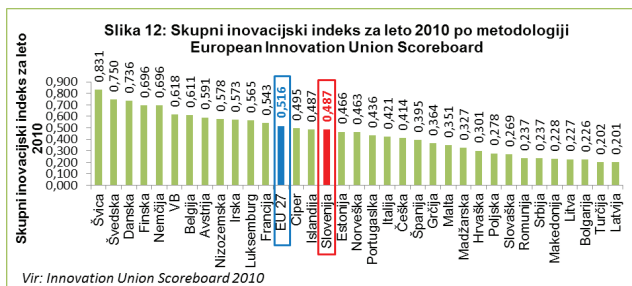
3. Tehnološki razvoj in inovacije

Izobraževanje, raziskovanje, tehnološki razvoj in inovacije so bistvene sestavine gospodarske dejavnosti in pomemben vir konkurenčnosti. Tehnološko moč držav je mogoče meriti s patenti, s prodajo visokotehnoloških proizvodov na svetovnem trgu, z dodano vrednostjo na zaposlenega v visoko- in srednje-visokotehnoloških industrijah ter na znanju temelječih storitvah, rastjo produktivnosti dela ipd.

EU od letos spremlja strategijo *Evropa 2020 – Unija inovacij* s sistemom kazalnikov uspešnosti (Innovation Union Scoreboard – IUS), ki zagotavlja primerljive ocene uspešnosti inovacij v državah EU-27. Vsebuje 25 kazalnikov: visokošolsko in doktorsko izobraževanje, število znanstvenih objav s partnerji, mobilnost doktorskih študentov, javne in zasebne izdatke za RiR, delež tveganega kapitala v BDP, inovacije v malih in srednjih podjetjih ter v sodelovanju z drugimi, mednarodne patentne prijave, blagovne znamke in industrijsko oblikovanje, uvajanje inovacij in hitro rastoča inovativna podjetja, zaposlovanje v z znanjem intenzivnih proizvodnji in storitvah, izvoz srednje in visoko tehnoloških proizvodov, uvajanje podjetniških in tržnih inovacij, prihodki od licenc in patentov.

Slovenija je lani napredovala v drugo skupino ustvarjalnih držav, v skupino inovacijskih sledilcev (slika 12). Na lestvici je na 12. mestu skupine EU-27, tik pod povprečjem EU, za Ciprom in pred Estonijo v zelo ugledni družbi razvitih držav (Avstrijo, Irsko, Nizozemsko, Veliko Britanijo idr.). Slovenija je v zadnjih petih letih vsako leto napredovala po točkah (od 0,404 na 0,487) in ima eno najhitrejših rasti – s 6,7 % rastjo zaostaja samo za Portugalsko z 8,3 % in malenkostno za Estonijo s 6,8 % (slika 13). V skupini ima zaradi preskoka podpovprečne dosežke.

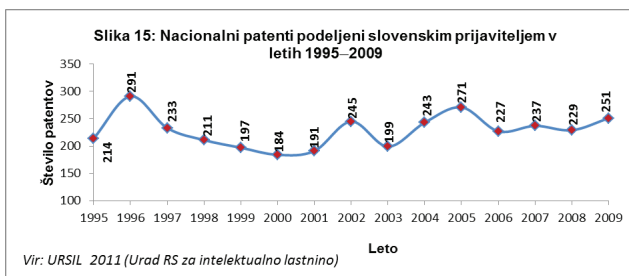
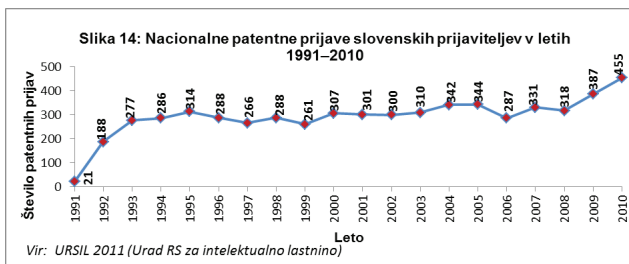
Primerjalne prednosti so na področjih človeških virov (terciarno in podiplomsko izobraževanje), slabosti pa na področjih podjetniških naložb in intelektualne lastnine. Velika rast je opazna pri zaščiteneh blagovnih znamkah in modelih ter prihodkih od licenc in patentov iz tujine. Velik padec je pri izdatkih za inovacije, ki ne sodijo v RiR. Nadpovprečna je rast na področjih znanstvenih objav, inovacij v malih in srednjih podjetjih, podjetništva ter intelektualne lastnine; na drugih področjih je podpovprečna.



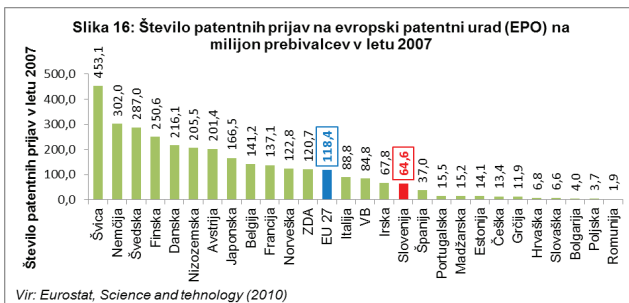
Opombe: Povprečna letna rast indeksa je izračunana iz podatkov za petletno obdobje. Črtkane črte prikazujejo inovacijski indeks in rast za EU 27.

Vir: Innovation Union Scoreboard 2010

Med tehnološkimi rezultati RiR je najpomembnejši kazalec o patentih, navadno izražen na milijon prebivalcev. Nacionalne patentne prijave slovenskih prijaviteljev so se v zadnjih 20 letih stalno povečevale – če izvzamemo leto 1991 z vojno in osamosvojitvijo, so se od leta 1992 do danes približno podvojile, od 200 na 400 patentnih prijav letno (slika 14). Število nacionalnih patentov, podeljenih slovenskim prijaviteljem, niha okoli 230 letno in le počasi raste (slika 15). Število mednarodnih patentnih prijav po PCT (Patent Cooperation Treaty) pri slovenskem Uradu za intelektualno lastnino je bistveno manjše in se je v obdobju 1994 – 2010 povečalo od 20 na okoli 70 letno.



Povprečje prijavljenih evropskih patentov (EPO, Evropski patentni urad) na milijon prebivalcev v EU-27 v letu 2007 je bilo 118; Slovenija je dosegla 65 prijav, največ med novimi članicami EU, vendar znatno manj kot razvite države (slika 16).



Slovenija je tudi po številu patentnih prijav EPO in po številu podeljenih patentov na milijon prebivalcev pod povprečjem EU, obkraj je na 12. mestu. Pred nami ni nobene manj razvite članice EU, za nami je Španija. Evropska komisija je na osnovi analize ugotovila, da smo najboljši na področjih usnja in usnjenih izdelkov, lesa in lesnih izdelkov, strojev in opreme ter drugih izdelkov; relativno zaostajamo pri predelavi nafte in jedrskega goriva, saj te proizvodnje nimamo. Zanimivo je, da je tudi EU najuspešnejša pri usnjenih in lesnih proizvodih, transportni opremi in poleg tega še pri gumenih in plastičnih proizvodih. Število podeljenih evropskih

patentov na milijon prebivalcev je seveda bistveno nižje, okoli tretjina prijav ali 33 za EU-27 in 12 za Slovenijo v letu 2004.

Drugi tehnološki kazalec je izvoz visoko tehnoloških proizvodov – EU je leta 2008 imela 15,4 % delež takega izvoza, Slovenija pa samo 5,2 %, kar nas uvršča na 17. mesto. Slovenija je na prvem mestu EU po vlaganju v RiR na področju visokih tehnologij, vendar tega očitno (še) ni mogoče komercializirati. Glavnino slovenskega visoko tehnološkega izvoza nosi farmacevtska industrija z zdravili, sledijo elektronske komunikacije in znanstveni instrumenti. Vodilna država v EU je Madžarska, ki ima 20,2 % takega izvoza, Nemčija ga ima samo 12,4 %. Kazalec je dvoumen, saj lahko pomeni zgolj izdelavo elektronskih ali računalniških izdelkov v manj razviti državi, njihov razvoj pa poteka v bolj razviti državi. Slovenija je po strukturi gospodarstva podobna Nemčiji – ima visok delež podjetij z visokimi in srednje visokimi tehnologijami, kamor sodita npr. bela tehnika in proizvodnja avtomobilov. Po deležu zaposlenih v njih je bila Slovenija na četrtem mestu in je z 9,1 % visoko nad povprečjem EU-27 (6,7 %) in blizu nemškemu deležu (10,7 %). Podobne deleže zaposlenih imajo tudi Češka, Slovaška in Madžarska. Najslabši, na predzadnjem mestu smo po deležu na znanju temelječih storitev (RiR, tehnološke in računalniške, pravne, računovodske, menedžerske in marketinške).

Tretji kazalec je tehnološka plačilna bilanca, ki vključuje izvoz in uvoz tehnološkega znanja in storitev, vključno z licencami, tantiemami, nakupom patentov, znanja (know how), storitvami RiR v tujini ipd.. Slovenija je po tem kazalcu z 0,53 % BDP na osmem mestu – je bolj odprta za trgovanje z znanjem, kot so Češka, Poljska, Estonija, Romunija itd., in manj odprta kot Irska, Madžarska in Švedska; Nemčija ima le malo višji kazalec.

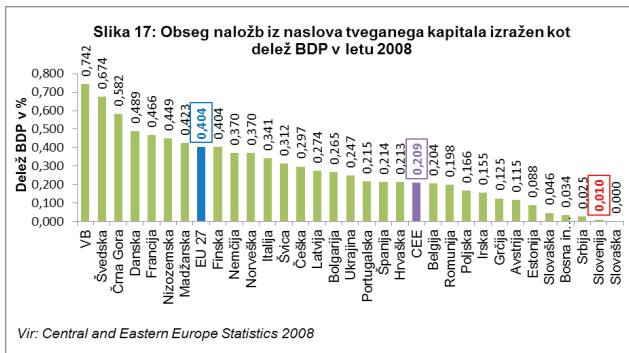
Napredujemo tudi v podjetništvu, saj smo po deležu podjetnikov med odraslimi osebami, starimi 18–64 let z 11,8 % v sredini držav EU. Po deležu podjetij, ki pričakujejo porast delovnih mest za najmanj 50 %, smo celo v vrhu. Zaostajamo po deležu podjetij, ki uporabljajo najnovejše tehnologije, stare največ eno leto.

Slovenija je bila po obsegu tveganega kapitala leta 2008 z vsega 0,01 % deležem v BDP predzadnja med državami EU-27, samo pred Slovaško (slika 17). Med novimi članicami je nad povprečjem EU Madžarska z 0,42 % BDP, sledijo Češka z 0,30 %, Latvija z 0,27 %, Bolgarija, Hrvaška itd.

4. Zaključek

Slovenija je v preteklih dvajsetih letih nedvomno dosegla velik napredek v vlaganjih v vse vrste znanja in ustvarjalnosti. Povečala se je izobraženost prebivalstva, izboljšala kakovost in mednarodna vpetost raziskovalnega dela, zavedli smo se pomena tehnološkega razvoja, inovacij in podjetništva ter jih začeli razvijati.

Vendar smo pustili propasti vrsto srednje visoko tehnoloških podjetij in zaprli večino razvojnih oddelkov v industriji. Več pozornosti smo namenili organizaciji in boljši izkoriščenosti zaposlenih. Vendar se je razvoj na teh temeljih ustavil in ga bo mogoče pospešiti samo z večjim vložkom v znanje.



Vlaganje Slovenije v celotno znanje (izobraževanje in usposabljanje, RiR in informacijsko-komunikacijske tehnologije, IKT) je z manj kot 15 % BDP premajhno. Zaradi špekulativnega vlaganja v napihnjeno gradbeništvo, ceste in nepremičnine ter v lastninske (»tajkunske«) prevzeme namesto v znanje ljudi, je večina državnih finančnih ustanov in bank v izgubah in pričakuje dokapitalizacijo države. Povzročili so veliko finančno in razvojno izčrpanje prevzetih podjetij in skupin podjetij, njihovo množično propadanje in veliko brezposelnost, ter dolgoročno znižali plače zaposlenim in dodano vrednost države.

Vlaganja v celotno znanje je potrebno povečati od 15 % na 20 % BDP. Vlaganja v smeri izpolnjevanja evropske zahteve (3 % BDP za RiR) se bodo morala povečevati sorazmerno – podjetja za dve tretjini in država eno tretjino. Podjetja morajo ustanavljati svoje razvojne enote in usmerjeno vlagati v inovacijsko dejavnost. To bo zahtevalo več diplomantov tehnike in naravoslovja ter večja vlaganja v njihovo zaposlovanje; potrebno bo načrtno usmerjanje mladih v tehniške in naravoslovne poklice, od osnovne šole naprej. Potrebni so še: učinkovito inovacijsko okolje, ustrezen prenos znanj in tehnologij ter tehnološko-inovacijska revitalizacija podjetij.

Mag. Branko GRIMS

Državni svetnik v mandatu 1997 – 2002, predstavnik lokalnih interesov

Demokracija kot pot in demokratični deficit Slovenije

1. Uvod

Demokracija je pot

Dr. Jože Pučnik je vedno opozarjal, da je zmotno verjeti, da je z začetkom demokracije že dosežen glavni cilj, in je rad poudaril naslednjo misel: »Demokracija je zgolj pot in samo od nas samih je odvisno, kako stopamo po njej, saj obstaja tudi mnogo stranpoti.« Dvajsetletnica obstoja države je zagotovo pravi čas, da realno ocenimo, kje smo v demokraciji stopali po pravi poti in kje zašli na stranpoti.

2. Slovenija kot pozitiven primer

V mnogih pogledih je Slovenija izjemno pozitiven primer. Miren prehod v demokracijo, izvolitev vlade Demos-a, osamosvojitvev, zmaga v vojni za Slovenijo, vstop v zvezo NATO in Evropsko unijo ter prevzem evra in vstop v schengensko območje so točke, kjer je lahko naša država vedno za zgled novo nastajajočim državam oziroma državam, ki so se otrsle oklepa totalitarnega sistema in stopile na pot demokracije. Strateškega pomena teh točk se še vedno premalo zavedamo. Danes prvič po več stoletjih slovenski narod na njegovem avtohtonem ozemlju ne sekajo več politične meje posameznih držav, saj so po vstopu Slovenije v schengensko območje praktično izginile.

V demokratičnem svetu je bila Slovenija še posebej ugledna zato, ker je vse svoje ključne politične odločitve sprejela na referendumih oziroma plebiscitu. Z najvišjo stopnjo legitimitete smo tako izglasovali osamosvojitvev Slovenije ter vstop v zvezo NATO in v Evropsko unijo. V zvezi NATO smo še danes edina država, ki je vanjo vstopila na osnovi neposredne odločitve ljudstva, ki je v demokraciji nosilec vse oblasti in najvišji suveren. Ker gre za mednarodno povezavo, ki dejansko temelji na skupnih vrednotah, ima ta demokratična odločitev Slovenije v njej še toliko večji pomen.

Slovenija je bila do začetka aktualnega mandata tudi ena gospodarsko najuspešnejših novo nastalih držav na območju za nekdanjo železno zaveso. Po

osamosvojitvi se je hitro izkazala vitalnost in podjetnost slovenskega gospodarstva, pa tudi potrdila gospodarska upravičenost osamosvojitve. Dobili smo tolar, naš prvi stabilni denar, okrepili poslovne in znanstvene stike z razvitimi državami. Kot skrajno smešne so se izkazale napovedi iz vrst nekdanjih veljakov totalitarnega režima, ki so svojo legitimiteto gradili na fetišiziranju jugoslovanstva, češ, da bomo v samostojni Sloveniji »jedli travo«. Za oceno uspešnosti našega razvoja je ključna primerjava rasti BDP v Sloveniji ter povprečjem rasti BDP v celotni EU kot ciljne vrednosti oziroma skupine, ki jo želimo dohiteti. V tem tisočletju je bila rast BDP v Sloveniji tako v času Drnovškove kot Ropove vlade povsem primerljiva z povprečjem rasti BDP v EU, v času vlade Janeza Janše pa je bila gospodarska rast Slovenije celo bistveno višja od povprečja Evropske unije. Nadpovprečna rast glede na EU se je ohranila tudi še v akutnem obdobju finančne krize, torej v drugi polovici leta 2007 (6,9 %) in v letu 2008 (3,7 %) (povzeto po: Ekonomsko ogledalo junij 2011, UMAR, www.umar.si). Toda sledilo je obdobje aktualne oblasti tranzicijske levice, ki je prinesla padec v višini kar 8,1 % BDP, nato pa stagnacijo rasti na 1,2 % v letu 2010 na že tako znižani osnovi in povrh še več kot podvojila javni dolg, kar bo predstavljalo izjemno hudo oviro za doseganje novega razvojnega cikla. Izgovori na mednarodno okolje ne zdržijo resnega znanstvenega premisleka, saj je v letu 2010 na primer Nemčija, kot naš najpomembnejši gospodarski partner, beležila okoli 5 % gospodarsko rast, Turčija kot primer razvijajoče se države na obrobju EU pa v primerljivem obdobju celo več kot 10,5 % rast BDP na letni ravni. Slovenija je ta razvojni cikel, ki je sledil finančni krizi leta 2008, žal v celoti zamudila.

3. Slovenija kot negativni primer: demokratični deficit Slovenije kot bistven vzrok gospodarske krize

Kriza v Sloveniji ima (poleg v mednarodni finančni krizi) v resnici globoke vzroke v demokratičnem deficitu Slovenije. Za razumevanje tega problema je nujno upoštevati, da demokracija deluje na osnovi odločitve ljudstva kot suverena na volitvah in referendumih, torej pri neposrednem in posrednem uresničevanju njegove oblasti. Te odločitve pa sprejemamo volivci na osnovi informacij, ki vplivajo na naše odločanje. Demokracija torej očitno lahko deluje le tedaj, ko je dejansko izpolnjena ustavna pravica ljudi do informiranosti: da je vsakomur na lahek način vsak trenutek dostopna celovita in z različnih vrednotnih zornih kotov osvetljena informacija o katerem koli področju družbenega življenja in katerem koli za življenje ljudi relevantnem vprašanju. Brez popolne uresnitve te ustavne pravice je demokracija samo farsa.

Za delovanje celotnega demokratičnega sistema, s tem pa tudi vseh vej oblasti in za gospodarski razvoj je ena najbolj usodnih pomanjkljivosti obstoj tabu tem ter polresnic v osrednjih oziroma najbolj vplivnih medijih. Da tabu teme v Sloveniji

še vedno obstajajo, opozarjajo številni medijski strokovnjaki, nekatera novinarska združenja in tudi strokovnjaki s področja ustavnega prava. Za ponazoritev sistema delovanja tabu tem in polresnic naj navedem kar primer, ki sem ga izkusil na lastni koži v zadnjih mesecih. Sedaj že padla vlada je pred več meseci sprejela in poslala v Državni zbor novelo Zakona o kazenskem zakoniku, ki je kar zaudarjala po vzpostavljanju policijske države. Njen najbolj sporni člen je predvideval, da bi posameznike za zgolj kopiranje z interneta, torej brez nadaljnje prodaje oziroma dejanskega materialnega okoriščanja (kar strogo kaznuje že sedaj veljavni kazenski zakonik), lahko obsodili na tri leta zapora. Proti tako absurdno pretiranem kaznovanju sem v minulih mesecih napisal odprto pismo predsedniku vlade, imel dve tiskovni konferenci, postavil poslansko vprašanje in napisal več izjav za javnost. V skoraj vseh osrednjih medijih je bila to tabu tema in se problema očitno ni želelo niti predstaviti volivcem, čeprav bi drakonska kazen lahko zadela koga v skoraj vsaki družini. Sem pa vendarle na različne načine in s pomočjo SDS uspel opozoriti del javnosti na problem in zaradi silovito odklonilnih odzivov in bližajočih se volitev je minister potem popustil ter javno napovedal, da bodo zadevo spremenili. Več dni (!!!) po neformalni, vendar dokončni napovedi ministrstva, da bodo spremenili najbolj sporno določilo, se je o isti temi oglasila Zveza potrošnikov in zahtevala spremembo tega člena... Toda potem je sledil medijski spin in iznenada so praktično vsi osrednji mediji objavili, da »ministrstvo na zahtevo Zveze potrošnikov spreminja sporni člen novele Kazenskega zakonika«. Da sem sam član SDS, Zveza potrošnikov pa sodi v širši krog okoli sedanje vladajoče koalicije, je najbrž zgolj naključje... Da pa ljudje ob tovrstnih medijskih manipulacijah oziroma kombinaciji tabu tem in polresnic še verjamejo, da so objektivno informirani, pa je popoln absurd. Vsa čast pa tistim novinarjem in medijem, ki vzpostavljajo višje novinarske standarde in rešujejo čast slovenskih medijev in novinarstva. Toda prav ti so praviloma predmet napada ideološko monolitne skupine v osrednjih medijih, popularno imenovane tudi »orkester 571«. Tu pa se razgali največji demokratični deficit Slovenije.

V državah z večdesetletno demokratično tradicijo se je vzpostavil mehanizem, ki zagotavlja visoko stopnjo objektivnosti medijev in hkrati visoko profesionalnost ter neodvisnost novinarjev in urednikov. Gre za medsebojni pozitivni nadzor posameznih medijev. Če en medij objavi polresnico ali zgolj vrednostno enostransko obarvan članek, drugi kar tekmujejo, da bi čimbolj razgalili to njegovo pristranskost. S tem tisti medij izgubi kredibilnost, s tem pa bralce, oziroma gledalce in poslušalce. Preostali mediji pa jih pridobijo. V Sloveniji je žal ta sistem obrnjen na glavo. Tisti redki mediji in posamezniki v njih, ki si prizadevajo, da bi predstavili tudi vrednotno drugačen pogled od večine osrednjih medijev in odprli tabu teme, so izpostavljeni medijskim napadom, diskreditacijam in javnemu zasmehovanju. Prav to je največji demokratični deficit Slovenije in z njim je dejansko vzpostavljen mehanizem sistemskega zniževanja novinarskih standardov, ki ogroža svobodo

in profesionalnost novinarstva bolj kot karkoli drugega. Akcija namreč vedno sproži reakcijo, neodvisnost pa je kolateralna škoda v tem spopadu. V Sloveniji je to vse bolj temeljno razvojno vprašanje, saj v treh letih v nekaterih osrednjih medijih temeljnih razvojnih vprašanj in soočenja razvojnih konceptov preprosto ni. Živimo namreč v državi, v kateri še nikdar niso vsi osrednji mediji pred volitvami pripravili pregleda dosežkov aktualnega in prejšnjega mandata, vključno z vsemi najpomembnejšimi ekonomskimi kazalniki. Naj dejanja govorijo...! Takšna je politična kultura v demokratičnih državah. V Sloveniji današnjega dne pa je najpomembnejša »razvojna« predvolilna tema diskreditacija dveh, že zdavnaj propadlih brezplačnikov, ki sta si drznila biti drugačna. To je direkten napad na svobodo medijev in ustavno pravico do informiranosti in vse, kar v zvezi s tem počne tranzicijska levica, je farsa parlamentarne preiskave, zloraba prava in kot tako globoko protidemokratsko. Razgalja pa, zakaj smo tam, kjer smo.

Vira:

1. *Ekonomsko ogledalo junij 2011, UMAR, www.umar.si.*

2. *Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/00, 24/03 69/04, 68/06).*

Darko FRAS*

Državni svetnik v mandatih 2002 – 2007 in 2007 – 2012, predstavnik lokalnih interesov

Lokalna samouprava in regionalna politika v Sloveniji

Eno pomembnejših državotvornih dejanj ob osamosvojitvi Slovenije je bila prav gotovo uvedba lokalne samouprave. Z sprejetjem Ustave Republike Slovenije leta 1991 je pravica do sodelovanja in odločanja pri upravljanju javnih zadev postala ena temeljnih ustavnih pravic. Prav tako je bilo področju lokalne samouprave v ustavi namenjeno celo V. poglavje. S tem se je Slovenija uvrstila med države, ki želijo zagotoviti skupne evropske standarde za opredeljevanje in varovanje pravic lokalnih oblasti, vse z ciljem, da se zagotovi tudi čim bolj učinkovito in uspešno upravljanje javnih zadev, zlasti tistih lokalnega pomena, in čim večjo stopnjo zadovoljevanja potreb ljudi in splošnega blagostanja v družbi.

Pravzaprav bi lahko rekli, da je leta 1995 s pričetkom delovanja 147 novih občin, lokalna samouprava ponovno zaživela na slovenskem teritoriju, saj je v današnjih političnih razpravah vse premalokrat omenjeno, da ima lokalna samouprava tudi pri nas že več kot stoletno tradicijo. Lokalna samouprava je bila uvedena že v času Avstro-ogrske monarhije in se je preko neodvisne države in kraljevine SHS obdržala vse do druge svetovne vojne in je bila praktično odpravljena šele leta 1955 z uvedbo t.i. komunalnega sistema. Ko govorimo o razvoju lokalne samouprave v samostojni Sloveniji, bi bilo po mojem mnenju veliko bolj prav govoriti o ponovni vzpostavitvi in razvoju kot pa uvedbi lokalne samouprave.

Zgodovinski razvoj lokalne samouprave in njena dialektika iz časa pred drugo svetovno vojno sta prav gotovo, kljub časovni prekinitvi v času do osamosvojitve, imela določen vpliv na razvoj in oblikovanje modela v samostojni Sloveniji. Če ne pri drugem, prav gotovo pri oblikovanju občinskih meja, poimenovanjih lokalnih skupnosti, še posebej pa se ta vpliv kaže v geografskih in zgodovinskih elementih pri oblikovanju zavesti ali pripadnosti ljudi določeni lokalni skupnosti, ki je močno prisotna še danes.

Da je reforma lokalne samouprave izredno kompleksen, obsežen ter zahteven in dolgotrajen proces, se potrjuje praktično iz leta v leto. Osrednje vodilo reforme

* Predsednik Komisije za lokalno samoupravo in regionalni razvoj

je bilo uvajanje sodobnejšega, bolj demokratičnega sistema upravljanja, ki bo bližji ljudem in bo omogočal uspešnejše načrtovanje in razvoj, ter zagotavljal enake razvojne možnosti vsem prebivalcem in zmanjševanje razvojnih razlik. Pri tem so bili zastavljeni cilji kot so zagotovitev pravice prebivalcev do odločanja v javnih zadevah neposredno v lokalnih skupnostih, razmejitev in prenos izvirnih nalog in nekaterih državnih nalog na občine, ponovna uveljavitev identitete lokalne samouprave, racionalna in učinkovita uprava, enakomernejši razvoj vseh območij, kakovostnejše življenje ljudi in končno tudi uveljavitev lokalne samouprave kot bistvenega elementa parlamentarne demokracije in decentralizacije oblasti in s tem primerljivost z drugimi razvitimi evropskimi državami.

In kje smo danes, po dobrih petnajstih letih ponovne izgradnje sistema lokalne samouprave? V kolikšni meri smo uspeli doseči zastavljene cilje in pričakovanja ter kako naprej? Koncept posveta in dolžina prispevka, s čimer sem omejen, mi ne dovoljuje poglobljene analize celotnega razvoja dogodkov, zato se bom omejil na oceno doseženega, oz. sedanjega stanja na področju lokalne samouprave in opozoril na bistvene dileme ter odprta vprašanja glede nadaljnjega razvoja prvega nivoja ter izgradnje drugega nivoja sistema lokalne samouprave, se pravi pokrajnin in vprašanja regionalne politike, ki je po mojem mnenju v ključni soodvisnosti od pokrajnin.

Kar se tiče teritorialnega in funkcionalno-organizacijskega vidika razvoja lokalne samouprave, je po mojem mnenju prišlo do izrazite neuskkljenosti sistema. Tako smo prišli iz 65 občin kot družbeno političnih skupnosti v katerih sta bili združeni lokalna samouprava in državna uprava na lokalnem nivoju, najprej do 147 in v zadnji različici 211 občin in ob tem še ohranili in razširili 57 upravnih enot kot izpostav državne uprave.

Velikost občin je izredno različna. Tako imamo več kot polovico občin, ki so manjše od 5000 prebivalcev, in le tri občine, ki imajo več kot 50.000 prebivalcev. Do tako izrazitega odstopanja je prišlo zaradi izredno širokega razumevanja določbe Zakona o lokalni samoupravi, ki je določeval izjemo od zakonsko opredeljenega minimuma 5000 prebivalcev, ki so jo kasneje omejili na 2000 in v zadnji različici na 3000 prebivalcev. K temu tolmačenju je svoje prispevalo tudi ustavno sodišče z svojimi odločbami, s katerimi je odprlo pot za ustanavljanje občin ne glede na ekonomske in druge objektivne kriterije, in uveljavilo prakso »absolutne« pravice do lokalne samouprave, ki jo je okronalo z famozno odločitvijo o ustanovitvi občine Ankaran, ki po mojem mnenju predstavlja unikum v evropskem in verjetno tudi svetovnem merilu.

Popolnoma jasno je, da ni mogoče med seboj primerjati ekonomskih, finančnih ali razvojnih potencialov tako različnih lokalnih skupnosti. Pa vendar imajo, razen enajstih mestnih občin, vse ostale popolnoma enake naloge in pristojnosti in tudi

sistem financiranja je popolnoma enak. Prišlo je torej do izrazitega nesorazmerja med velikostjo in sposobnostmi občin, ter na drugi strani enakimi nalogami in pristojnostmi. Posledično so nastale velike težave na področju izgradnje sistema financiranja občin, ki so se z drobljenjem in nastajanjem manjših občin samo še kopičile.

Spremembe sistema financiranja in prehod iz t.i. primerne porabe na povprečino in finančno izravnavo je sicer v veliki meri nevtralizirala problem razdrobljenosti občin in vsaj navidezno povečala avtonomijo slovenskih občin na kratek rok. Žal pa je nedorečenost funkcionalnega vidika lokalne samouprave v smislu jasne razmejitve med državnimi in izvirnimi nalogami lokalnih skupnosti in neupoštevanje načela koneksitete pri prenašanju ali določanju novih nalog lokalnim skupnostim, še dodatno zaostri vprašanje zagotavljanja ustreznih finančnih sredstev lokalnim skupnostim in s tem njihove finančne avtonomije.

Vprašnji obsega nalog in financiranja lokalnih skupnosti, oz. zagotavljanja primerne obsega sredstev za izvajanje nalog, sta neločljivo povezani. Spričo dejstva, da je sistem še vedno v izgradnji in da se s sprejemanjem zakonodaje obseg nalog praktično vsak dan veča, je povsem logična posledica, da se mora spreminjati in nadgrajevati tudi sistem financiranja. Pri tem se je vse preveč pozornosti do sedaj usmerjalo v samo porazdelitev »razpoložljivega« obsega sredstev med posamezne občine, kot pa da bi se osredotočili na vprašanje dejanske finančne decentralizacije države. Po vseh razpoložljivih podatkih je Slovenija po deležu porabe sredstev na lokalnem nivoju v družbenem bruto proizvodu ali v deležu celotne javne porabe s 5-10 % na repu vseh evropskih držav in daleč od držav z visoko stopnjo decentralizacije in razvito lokalno samoupravo.

Ko govorimo o avtonomiji pri urejanju lokalnih zadev ne moremo mimo ugotovitve, da je veliko področij, ki sodijo med izvirne pristojnosti lokalne samouprave ali pa tudi prenesene naloge države, reguliranih z zakoni ali podzakonskimi akti do takšne mere, da ne omogočajo praktično nobene avtonomije in urejanja zadev v lokalnem interesu, ampak se občine znajdejo v vlogi nemočnega izvajalca in jim je onemogočena vsaka kreativnost in inovativnost v smislu iskanja boljših in lokalnemu okolju prilagojenih rešitev. Naj samo izpostavim primer prevelike regulacije standardov in normativov na področju predšolske vzgoje ali pa primer zadrževanja cen komunalnih storitev, ki povzročajo velike težave občinam in onemogočajo normalen razvoj lokalnih gospodarskih javnih služb.

Tudi velik del strokovne javnosti ocenjuje, da slovenska samouprava še vedno zaostaja za evropskimi načeli in standardi na področju lokalne in regionalne samouprave. Lokalna samouprava v praktično vseh razvitejših državah Evropske unije je, in vedno bolj postaja, pomemben dejavnik v njihovih političnih sistemih. Tako vse te države krepijo lokalno samoupravo, spreminjajo strukturo in obseg

lokalnih skupnosti, uvajajo regije in izvajajo upravno in finančno decentralizacijo in s tem sledijo načelu subsidiarnosti. Tega ne počnejo verjetno zgolj zato, da bi sledili Evropski listini o lokalni samoupravi, ki smo jo tudi mi ratificirali, ampak gotovo zato, ker se lokalne in regionalne oblasti v teh državah skupaj z državami veliko bolj učinkovito spopadajo z izzivi današnjih socialnih in družbeno-političnih sprememb z zaostrenimi gospodarskimi razmerami.

Največja pomanjkljivost reforme lokalne samouprave na Slovenskem pa je odsotnost drugega nivoja lokalne samouprave ali pokrajin, kot smo jih poimenovali z ustavo. Kljub dejstvu, da smo majhna država in da so nekatere evropske regije večje od naše države, oziroma imajo več prebivalcev, kot radi povedo kritiki decentralizacije, samo z osnovnim nivojem lokalne samouprave ni mogoče uspešneje in učinkovito organizirati izvajanja cele vrste nalog lokalne samouprave, zlasti pa ni mogoče izvesti učinkovite finančne in upravno politične decentralizacije države v smislu sledenja načelu subsidiarnosti in hitrejšega regionalnega razvoja in zmanjševanja razvojnih razlik med posameznimi regijami v Sloveniji.

Razlogov za neuspeh projekta pokrajin v Sloveniji je več. Od že v ustavi v osnovi napačno zastavljenega koncepta izgradnje pokrajin »od spodaj navzgor«, ki je bil sicer z spremembo ustave leta 2006 odpravljen, preko npr. prestižnega političnega vprašanja števila in velikosti pokrajin, kot potrebnega »velikega političnega kompromisa«, do tistega, po mojem mnenju najbolj ključnega razloga, to je nasprotovanja decentralizaciji države. Zdi se, da so zagovorniki centralizma skozi navidez nerazrešljivo vprašanje konsenza glede velikosti in števila pokrajin in preigravanjem vseh možnih kombinacij med posameznimi političnimi strankami v resnici dosegli to, kar so želeli – ohranitev centralizirane države in skoncentrirane oblasti v centru.

Ustanovitev pokrajin je za večino strokovne javnosti ena ključnih predpostavk za upravno politično reorganizacijo in finančno decentralizacijo države, kot tudi bolj učinkovito lokalno samoupravo in končno uspešno regionalno politiko, ki bi naj omogočila zmanjševanje razvojnih razlik in razvojni preboj slovenskih regij ter njihovo sodelovanje z evropskimi regijami, kot tudi vodenje uspešnejše kohezijske politike in črpanje sredstev evropske kohezijske politike v prihodnji finančni perspektivi.

Popolnoma jasno je namreč, da se je koncept regionalne politike in skladnega regionalnega razvoja s pomočjo statističnih regij in državnim intervencionizmom izčrpal in da ne daje pričakovanih rezultatov. Razvojne razlike med regijami se ne zmanjšujejo. Naše regije, z izjemo osrednje slovenske, pa še vedno krepko zaostajajo za evropskimi. Razvojne regije, ki nimajo ne lastnih avtonomnih virov, ne pristojnosti in tudi ne institucionaliziranih političnih teles, ki bi lahko prevzele odgovornost za razvoj in odločitve, namreč ne morejo biti kompetenten partner

občinam in državi in tudi ne primerljivim regijam v sosednjih državah EU.

Vprašanje oblikovanja pokrajin pa je pomembno tudi z vidika racionalizacije javne, zlasti državne uprave. Če namreč ob izgradnji drugega nivoja lokalne samouprave ne želimo bistveno povečati javne uprave, je nujno preiti na t.i. enotirni sistem upravljanja ali »dvoživke«, kjer bo v enem organu združena državna uprava in uprava pokrajine. V nasprotnem primeru bomo nujno povečali javno upravo, kar pa je po mojem mnenju nesprejemljivo, kljub nekaterim pomislekom o prevelikem vplivu lokalne samouprave na izvajanje državnih upravnih nalog.

Zelo pomembno vprašanje za nadaljnji razvoj lokalne samouprave in trdim da tudi za reformo državne uprave in napore, da bi izgradili sodoben sistem demokracije, kjer bosta državna uprava in lokalna samouprava z roko v roki iskala optimalne rešitve, je stopnja zaupanja v lokalno samoupravo. Tudi na tem področju v Sloveniji še vedno precej zaostajamo. To se kaže na eni strani v relativni nezainteresiranosti prebivalcev v lokalnih skupnostih v udeležbi pri odločanju, velikokrat zanemarjanju moralnih in etičnih standardov pri upravljanju občin, in na drugi strani relativno slabem institucionalnem dialogu med državo in občinami in posledično tudi velikem odporu do decentralizacije države.

Proces reforme lokalne samouprave je, kot že rečeno, dolgotrajen in zahteven proces, ki ima velik vpliv na cel družbeno politični sistem. Proces reformiranja in prilagajanja lokalne samouprave ter iskanja novih, sodobnejših modelov upravljanja potekajo v večini evropskih držav, čeprav obstajajo seveda velike razlike med modeli in oblikami, ki izvirajo v glavnem iz različne tradicije, družbenih, ekonomskih ali drugih razmer v posameznih državah. V vseh teh procesih pa kljub različnostim lahko najdemo nekatere skupne točke. To je prav gotovo krepitev vloge in pomena lokalnih in regionalnih oblasti, decentralizacija države ter povezanost regionalizacije z evropskimi in svetovnimi procesi.

Sistem izgradnje prvega nivoja lokalne samouprave se verjetno počasi zaključuje. Z zadnjo spremembo Zakona o lokalni samoupravi verjetno ni več pričakovati nadaljnje delitve občin, vendar pa tudi do kakšnega združevanja po moji oceni ne bo prišlo ravno hitro. Sistem na tem nivoju sicer deluje, seveda pa bi bilo potrebno čim prej priti do poenotenja glede osnovnih konceptualnih rešitev in odgovorov na nekatera odprta vprašanja nadaljnjega razvoja lokalne samouprave in regionalne politike, kot so povezovanje občin, obseg in število pokrajin ter njihovo financiranje in pristožnosti, vprašanje reorganizacije državne uprave na nivoju regij in podobno... Skratka, potrebujemo strategijo razvoja lokalne samouprave in regionalne politike, saj bo brez tega zelo težko izpeljati konsistentno reformo in doseči zelene učinke na daljši rok. Prav gotovo je ustanovitev pokrajin tista pot, ki bi odprla možnosti za decentralizacijo države, učinkovito reorganizacijo državne uprave ter učinkovitejšo

razvojno politiko, ki jo nujno potrebujemo. Hkrati pa bo treba vzpostaviti bolj stabilen sistem lokalne samouprave, kjer bodo naloge in seveda tudi ustrezni finančni viri jasno razmejeni med državo in lokalno samoupravo, in bodo občine bolj zavarovane pred posegi državne uprave in oblasti v njihovo avtonomijo in pravico prebivalcev do urejanja javnih zadev na lokalnem nivoju.

Reforma lokalne samouprave je po mojem mnenju, ob nekaterih drugih nujnih sistemskih reformah, kot sta pokojninska in zdravstvena reforma ali na primer ureditev fleksibilnega in konkurenčnega trga dela, ena izmed ključnih reform za uspešen preboj iz gospodarske krize in nadaljnji uspešen razvoj Slovenije, zato ji bo treba posvetiti veliko več pozornosti, kot v zadnjem obdobju.

Dr. Zoltan JAN*

Državni svetnik v mandatih 1992 – 1997, 1997 – 2002, 2002 - 2007, 2007 – 2012,
predstavnik negospodarskih dejavnosti za področje vzgoje in izobraževanja
predsednik komisije za negospodarske dejavnosti

Šolski zapleti, spleti in prepleti na področju šolstva in šolske zakonodaje ali vznik in zaton nekega državotvornega resorja

Ob dvajsetletnici Republike Slovenije se vrstijo številne prireditve, na katerih so predstavljene različne analize in prikazi dogajanja v mladi državi. Morda ne bo odveč, če se ob tem ozremo tudi na nekatere pojave, ki so povezani z vzgojo in izobraževanjem.¹ Polemike, ki so jih sprožili različni predsedniki Republike Slovenije s podelitvijo tega ali onega odlikovanja, med drugim namreč pričajo, kako zapleteno je presojanje prelomnih trenutkov v zgodovinskem dogajanju. Naj zato v jubilejnem letu ter vse daljši listi zaslužnih osebnosti in pomembnih mejnikov na poti k samostojni Republiki Sloveniji (RS) dodamo še eno področje, ki je toliko relevantnejše, ker gre za proces, ki je potekal vzporedno in hkrati kot drugi pojavi, ki so napovedovali, pospeševali, pričali ali opozarjali na razkroj nekega sistema in na nastajanje nove državne ureditve. Poleg procesa zoper četverico, majniške deklaracije, 57. številke Nove revije, uresničenih in preprečenih mitingov, pa igrice z orožjem in vsega podobnega, so tedaj doživeli poraz tudi poskusi uvedbe skupnih jeder, celodnevne osnovne šole in usmerjenega izobraževanja, ki je bilo uzakonjeno 1980. leta, delno ukinjeno pa s sklepom Strokovnega sveta Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje.² Tedaj, 26. januarja 1990, je bil povrnjen gimnazijski program v zasnovi srednjega šolstva, nastalo je odprto pismo Majde Poljanšek, ki so ga potem zaprli za javnost in napravili za interni akt.

* Predsednik Komisije za kulturo, znanost, šolstvo in šport

¹ Temo avtor obravnava tudi v strokovni družboslovni reviji: Vznik in zaton nekega »državotvornega resorja«: ali šolski zapleti, spleti in prepleti na področju šolstva in šolske zakonodaje / Zoltan Jan. - V: Razpotja. - Leto 2, št. 6 (dec. 2011, dejansko izšlo 2012), str. 53-58. 37

² Dokončno je Zakon o svobodni menjavi dela na področjih vzgoje in izobraževanja prenehal veljati 15. 3. 1996, ker ga prvotni Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Ur.l. RS, št. 12/1991) ni razveljavil v celoti. Podčrtano in (na ekranu) modro obarvano besedilo označuje elektronske vire, oziroma vključuje njihove spletne naslove.

Šolski sistem usmerjenega izobraževanja je doživel hudo krizo, ker ga je širša javnost dojemala kot vsiljen sistem, stroka pa kot nedomišljen in škodljiv eksperiment, v šolstvu pa so se začele vrstiti stavke in protesti. Gre pa za pomemben družbeni segment, ki ne vpliva le na intelektualni potencial nekega naroda, pač pa oblikuje tudi razmerja med družbenimi sloji in zajema dobršen del populacije, ne le šolarjev in šolnikov, ampak tudi njihove starše in marsikdaj tudi dedke in celo prababice.³

Kljub vsemu ne smemo pozabiti, da celo stavkovno gibanje na področju šolstva, ki je med drugim privedlo tudi do odcepitve od sindikalne centrale in ustanovitve samostojnega šolskega sindikata SVIZ, ni imelo kakšnega posebno revolucionarnega namena, da bi zrušilo rdeči režim, niti ni hotelo nagajati novoizvoljenim organom nastajajoče države. Šlo je za imanentno stanovska, sindikalna in strokovna vprašanja, ki jih v okviru tedanje ureditve ni bilo mogoče rešiti.⁴ Plače šolnikov so bile tedaj tako mizerne, da je bila bolje plačana domala vsaka druga prodajalka, pa tudi upokojeni učitelji so imeli nekaj časa boljše pokojnine, kot njihovi zaposleni kolegi. Boleče so bile tudi razlike med plačami samih šolnikov, saj je zaradi večje ali manjše samoupravne iznajdljivosti imel učitelj istega predmeta na sosednji šoli bistveno različno plačo, da ne govorimo o razmerjih med plačami različnimi poklicnih profilov na isti šoli (npr. med kuharji, administratorji, hišniki in profesorji). Žal se je takrat malokdo zavedal, da je z uvedbo usmerjenega izobraževanja šolstvo izgubilo kakšno tretjino sredstev, ker gospodarstvo domala ni več sofinanciralo poklicnega izobraževanja in so pri velikih podjetjih ukinili prave interne izobraževalne centre, povečal se je obseg pouka na šolah, ni bilo več participacije za izobraževanje vajencev in tehnikov, da ne bi izgubljali besed o poniklih štipendijah, vajeniških nagradah ipd. Šolski proračun je reševala le inflacija in z njo povezani presežki zaradi nebrzdane rasti plač, od katerih se je v dobi samoupravljanja plačeval namenski odstotek - prispevek za šolstvo. Tako se je dokaj jasno vedelo, kam gre davkoplačevalski denar, zato je bil šok ob ukinitvi samoupravnih interesnih skupnosti dokaj velik in je deloval kot hladna prha, čeprav smo prej vsi vpili, kako drage, preobilne in potratne so samoupravne interesne skupnosti. Toda z nastankom demokracije smo dobili integralni proračun in strankarsko kupčkanje, kaj od tako sprejetega proračuna pa se tudi dejansko uresniči, pa tudi danes ni povsem zanesljivo.

³ Leta 2010 je bilo v RS 77 000 zaposlenih na področju izobraževanja, to je 8 odstotka delovno aktivnega prebivalstva. Elektronski vir <http://www.stat.si/doc/statinf/07-SI-008-1104.pdf> (str. 14).

⁴ Zoltan Jan: Kam in kako po stavki srednješolskih profesorjev? Učiteljevo pismo.- Primorske novice 24.3.1989, št.23, str.13. Ponatisi: Večer 6.4.1989, št. 124, str. 14; Gorenjski glas 7.4.1989, št. 27, str. 6; Dolenjski list 7.4.1989, št. 26, str. 7; Delavska enotnost 7.4.1989, št. 13, str. 3; Prosvetni delavec 10.4.1989, št. 6, str. 5; Ljubljanski dnevnik 12.4.1989, št. 139, str. 5; TV 15 13.4.1989, št. 14, str. 2; Mladina 14.4.1989, št. 14, str. 3; Komunist 14.4.1989, št. 15, str. 27 itd.

Ob samoupravni razrahljanosti, ki je ni nadziral noben šolski organ, je usmerjeno izobraževanje učiteljem naložilo ogromno dodatnega in neplačanega dela.⁵ Postavilo jih je v podrejeni položaj, da so izgubili velik del avtoritete, čeprav se v njihovo delo ni vtikal noben zunanji organ, ker ga preprosto ni bilo. Nekdanji šolski inšpektorji, ki so včasih odločali o napredovanju (in plači) učiteljev, so bili svetovalci. Bile so sicer posamezne tožbe staršev pred sodišči združenega dela in intervencije samoupravnih organov, v bistvu pa so bili tista leta učitelji pri svojem delu samostojni, čeprav z omejenim ugledom. Njihovo avtonomijo so pogojevale zunanje okoliščine, v katerih so delovale šole. Plačilo šol po številu oddelkov, predimenzionirano število učnih mest in neracionalna šolska mreža, razdrobljen predmetnik, sistem neskončnega števila popravnih, dopolnilnih, diferencialnih, naknadnih, privatnih, razrednih ipd. izpitov ter neskončne možnosti za špekulacije, so drastično znižale kvaliteto srednjega izobraževanja, ki praktično ni več poznalo selekcije.

Čeprav je v svojem dvoletnem mandatu predsednik takratnega Republiškega komiteja za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo dr. Ludvik Horvat skušal izboljšati kritične razmere, so se protesti in stavke nadaljevali tudi po letu 1991, ko so se tem problemom pridružili še drugi pritiski.

Najprej se je z vso ostrino pojavljalo vprašanje verouka v javnem šolstvu, ki se mu je dokaj spretno izogibala t. i. demosova vlada (uradno še vedno Izvršni svet Skupščine Republike Slovenije) in takratni šolski minister dr. Peter Vencelj (najprej še vedno predsednik Republiškega komiteja za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo). Vpeljal je nekaj najnujnejših reform in med drugim poskrbel, da je postala Teološka fakulteta enakopravna članica Univerze v Ljubljani, država pa jo je vključila v redno financiranje tako kot tudi vse verske in Waldorfsko šolo.

Jedro reformnih prizadevanj na področju šolstva je predstavljala centralizacija. Nehote se je potrdila stara zakonitost, da se reforme gibljejo med dvema poloma: kjer je šolski sistem decentraliziran, ga naslednja reforma centralizira, in obratno, kjer je decentraliziran uvedejo centraliziran sistem. V tujini, npr. v Veliki Britaniji, neprestano poudarjajo, da otroka v Manchestru ni mogoče ocenjevati in vzgajati po kopitu, ki ga napravijo v nekem londonskem uradu, kjer ne morejo upoštevati niti vseh različnih značilnosti in potreb samega mesta. Pri nas pa je šlo tudi za potrebo, da bi izvajalci spoštovali ukaze in predpise nove oblasti, ki je šele morala oblikovati vzode transmisije. Šolam so bistveno zmanjšali finančno avtonomijo in si prizadevali, da bi celo sredstva za plače dobivali obračunane direktno s centra na ministrstvu.

⁵ Zoltan Jan: Zahteva za zaščito pravice do 42-urne tedenske delovne obveznosti. Naši razgledi 26.9.1986, št. 18, str. 513-514. Ponatisi: Delavska enotnost 12.9.1986, št. 36, str. 6-7; Prosvetni delavec 29.9.1986, št. 14, str. 10-11. Zoltan Jan: Koliko tednov traja osemindeset tednov?- Primorske novice 25.9.1987, št. 87, str. 5. Ponatis: Mladina 2.10.1987, št. 33, str. 3-4.

Materialni položaj šolstva se je res nekoliko izboljšal, vendar je prizadevanja proti izničevala visoka inflacija.⁶ Velja poudariti, da je več ključnih pristojnosti, povezanih s finančnimi izdatki, prenesel s svojega ministrstva na vlado (npr. določanje normativov in posledično o denarju, ki ga dobijo šole).

Tako so z nastankom demokratične države socialni partnerji marsikdaj težje uveljavili svoje zahteve kot v času samoupravnih interesnih skupnosti, ki so bile ukinjene še pred sprejemom nove ustave. Od celotnega skupščinskega sistema samoupravne interesne skupnosti za izobraževanje in samoupravne interesne skupnosti za otroško varstvo je ostal en sam posredno voljen predstavnik v Državnem svetu, za katerega se je že kmalu po konstituiranju izkazalo, kasneje pa potrjevalo, da ima vedno bolj nejasno vlogo v zakonodajnih postopkih.⁷ Bistvenega pomena je, da so se številna ključna vprašanja reševala s podzakonskimi akti in pravilniki, ki jih je kreirala izvršna oblast.⁸

Po padcu demossve vlade so se stavke in boji za ugodnejšo kolektivno pogodbo nadaljevali, šolski resor pa je za dolgo dobo prevzel dr. Slavko Gaber, ki je do danes minister z najdaljšim stažem v kratki zgodovini Republike Slovenije. V njegovi ekipi so našli vplivna mesta člani skupine, ki je že v »demokratičnem samoupravnem socialističnem sistemu« »obdelovala šolsko polje« in se je sistematično oglašala predvsem v reviji Mladina že dolgo pred spremembami družbenega sistema. Začeli in izvedli so obsežno reformo celotnega šolskega sistema na primarni, sekundarni in deloma terciarni ravni. Vključili so številne rešitve, ki so se že pred tem uveljavile v praksi. Veliko težav pa so povzročila določila, ki so nastala na teoretični ravni, čeprav naj bi reformo uvajali postopno in po verifikaciji na majhnih vzorcih. Izkazalo se je, kako težko je obvladati in spreminjati tako obsežen in raznolik sistem, kot je izobraževanje.

Preizkusni kamen je postala devetletka, s katero niso le podaljšali obvezno izobraževanje (in ga izenačili z dolžino v Evropski skupnosti), pač pa temeljito predugačili tudi šolski sistem.⁹ Nastala je množica šolskih zakonov in gozd predpisov, ki jih nihče ni obvladal, saj je treba izvesti cel upravni postopek, da se izreče tako pogost, preprost, a malo učinkovit vzgojni ukrep, kakršen je ukor. Posledica: komajda kdo je še izgubljal čas s tako zamudnimi opravili, ki jih je bilo bistveno lažje izničiti kot uveljaviti.¹⁰

⁶ Zoltan Jan: Drobttine z gospodarjeve mize. Šolski razgledi 7. 9. 1992, št. 13, str. 2.

⁷ Zoltan Jan: Komu naj sveti državni svet in od kod mu svetloba. V: Poslanske pisarne Državnega sveta Republike Slovenije, Ljubljana, Državni svet Republike Slovenije 1995, str. 65.

⁸ Zoltan Jan: Ministru niso mar delovne razmere učiteljev. Delo 9.1.1992, št. 6, str. 3.

⁹ Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji / [uredil Janez Krek; avtorja ilustracij Tandar]. - Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, 1995, 343 str.

¹⁰ Kamna modrosti ni, naj bo vsaj pamet. Okrogla miza o šolski zakonodaji. - Delo 3.12.1994, št. 280, str. 30-31 (Sobotna priloga).

In ker vseh nemogočih predpisov najprej nihče ni jemal preveč resno, smo že v rani mladosti demokracije dobili tudi represiven šolski organ – šolsko inšpekcijo in odločilen vpliv državne šolske oblasti na imenovanje ravnateljev, ki jim je bila namenjena vloga »biciklistov«, oziroma poslušnih uradnikov, ki sklanjajo hrbet navzgor in pritiskajo na pedale pod seboj, ker so neprestano zaskrbljeni za svojo sedež¹¹ in je od njihove pridnosti odvisen tudi doberjšen del plače, ki jim jo namenja minister. Udarne moč desetisočev učiteljev je bila oslABLJENA tudi s sistemom napredovanja, ki bistveno vpliva na plače učiteljev. Ti morajo biti pridni, če hočejo, da jim ravnatelj in kolegi omogočijo napredovanje v višje nazive (mentor, svetovalec, svetnik) in v plačne razrede.

V času sedanje demokracije se je v izobraževalnem sistemu izjemno povečalo število neučnega kadra, saj je poleg šol nastala množica ustanov. Poleg Zavoda za šolstvo in vseh že obstoječih institucij smo na novo dobili sektorje, sekretariate, direktorate in še kar nekaj podobnih institucij na ministrstvu, mrežo centrov za obšolske dejavnosti, pa tudi šolsko inšpekcijo, izpitni center, Urad za razvoj šolstva, pa Urad za mladino, Šolo za ravnatelje, Andragoški center Slovenije, Center RS za poklicno izobraževanje, Center za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja, Center šolskih in obšolskih dejavnosti, Nacionalno informacijsko središče za poklicne kvalifikacije, Javni sklad Republike Slovenije za razvoj kadrov in štipendije, Zavod za razvoj mobilnosti, Svet za preventivo in vzgojo v cestnem prometu Republike Slovenije itd. Vse te institucije seveda imajo nepregledno množico čudovitih programov, ki jih vodijo redno zaposleni državni uradniki. Ko so ukinili samoupravne interesne skupnosti, je celoten skupščinski sistem domoval na Aškerčevi, kjer ni premogel niti ene celotne stavbe, poleg tega pa je imel še nekaj pisarn na Župančičevi ulici.¹² Po ukinitvi samoupravnih interesnih skupnosti (SIS-ov) je med zaposlenimi za kratek čas zavladata panika, da bodo odpuščali. Kolikšni so danes prostori ministrstva in koliko je stolčkov in foteljev v vseh njegovih organih? Število vseh zaposlenih na področju šolstva je težko določljivo, ker se skriva pod različnimi postavkami zaposlenih na različnih področjih, ki jih ne odkrijemo v okviru ministrstva za šolstvo in šport in celo uradna statistika jih zajema po lastni logiki.

¹¹ Zoltan Jan: Zakon ga spreminja v preganjano divjad. Pisma bralcev.- Delo 8.10.1994, št. 234, str. 9. Polemični odzivi: Nevenka Gajšek: Zakon o šolski inšpekciji varuje otroka in učitelja; Delo 3.10.1994, št. 229, str. 3; Nevenka Gajšek: Odgovor Zoltanu Janu. Pisma bralcev.- Delo 20.10.1994, št. 232, str. 7; Zoltan Jan: Učitelje spreminjajo v preganjano divjad. Pisma bralcev.- Delo 22.10.1994, št. 246, str. 8; Nevenka Gajšek: Odgovor Zoltanu Janu. Pisma bralcev.- Delo 9.11.1994, št. 259, str. 7; Zoltan Jan: Učitelje spreminjajo v preganjano divjad. Pisma bralcev.- Delo 11.11.1994, št. 261, str. 8. Zoltan Jan: Učitelji kot divjačina. - Delo 3.11.1993, št. 255, str. 16 (Znanje za razvoj). Ponatis: Zaščita pravic učencev in staršev, a prav tako učiteljev.- Delo 30.10.1993, št. 253, str. 22.

¹² Igor Žitnik: Dobili smo množico uradnikov, ki nimajo drugega dela, kot da študirajo, kako učitelj ne bi bil brez dela. Pogovarjal se je Igor Žitnik. – Delavska enotnost 11.5.1995, št. 21/22, str. 9-10 (ilustrirano).

Vsekakor sedaj učitelji, ki imajo domala vsi dokončano drugo stopnjo terciarnega izobraževanja, vestno in vneto hodijo na različne oblike izobraževanja, poleg redovalnih konferenc imajo še množico drugih pedagoških sestankov, izpolnjujejo ankete, na tone vprašalnikov in obrazcev, poleg priprav pišejo na stotine poročil, referatov, analiz itd. Globoko v podzavest je potisnjen spomin na čase, ko je učitelj učil štiri ure na dan in imel še kakšno naduro za priboljšek k plači, poleg tega pa je imel štirinajstdnevne zimske in dvomesečne letne počitnice, med katerimi je opravil le sprejemne, (in rok) popravnih in zaključne izpite.¹³

Nasprotovanje šolskim reformam ni moglo povsem zakriti političnega predznaka kljub različnim strokovnim utemeljitvam. Značilna je zaostritev ustavnega načela o ločenosti države in verskih skupnosti. Navzven se je kazalo kot preprečevanje, da bi se šolski prostori uporabljali za religiozne namene, npr. kot nekakšne molilnice, ali pa za popoldanski pouk verouka ipd. Kot nekakšen poskus kompromisne pomiritve je nastal obvezni izbirni predmet o verstvih, vendar se je takoj pokazalo, kako globoki so prepadi v pogledih celo na ta predmet, ki ne seznanja učencev le z rimskokatoliško vero, pač pa o vseh religijah. Na Teološki fakulteti je med drugim mogoče študirati tudi kot laik, vendar diplomirani teologi ne izpolnjujejo pogojev za poučevanje omenjenega izbirnega predmeta. Podobno zanimive so polemike o mestu vzgoje v reformirani šoli, pa o vrednotah, ki naj bi jih v državnih šolah vcepljali itd. Vsa ta stališča bi zahtevala obsežne komentarje, kar pa tokrat ni mogoče. Vseeno je mogoče zagovarjati tezo, da je v teh letih prišlo do ostre polarizacije in odkritega spopada za nadvlado nad tem pomembnim družbenim segmentom.

Med t. i. drugo Drnovškovo vlado se je zgodil tudi šolski tolar (1994), za katerega pa ni zaslužna ne vlada ne nobena politična stranka, pač pa poslanec Rudi Moge. Bil je dovolj pokončen in odločen, da je dosegel sprejem tega zakona, ki mu tedaj ni bilo mogoče javno nasprotovati, čeprav so na prvo podpisane predlagatelja hudo pritiskali, a dosegli so le nekoliko zmanjšan finančni del programa. Značilno je, da so takoj potem šolski tolar izkoristili za obsežno vseslovensko propagando, saj so v vsako okolje, kjer je bila predvidena kakšna investicija prinesli in na javni slovesnosti izročili dogovore in pogodbe z lokalno skupnostjo. Ni slučajno, da je postala gradnja šol in investicije v izobraževanje srčika volilne propagande, ko je Liberalna demokracija Slovenije dobila največ glasov na volitvah in je izobraževanje vsaj deklarativno postalo *državotvorno* področje, edina primerjalna prednost Slovenije, edini vir našega razvoja itd.

Ti poskusi, da bi izobraževanju v hierarhiji kolektivnih vrednot vrnili nekdanje mesto, mogoče malo spominjajo na tisto znano krilatico iz preteklosti – *kultura*

¹³ Zoltan Jan: Kako izrabimo svoj delovni čas, I., II., III. - Šolski razgledi 13.9. 1993, št. 14, str. 3; 27.9.1993, št. 15, str. 3; 11.10. 1993, št. 16, str. 3.

in prosveta, to naša bo osveta - vendar se tokrat ni nanašala na boj s tujci, pač pa je šlo za konfrontacijo različnih političnih stališč. Ni presenetljivo, da je bil šolski sistem v središču pozornosti tudi v politiki vlade Janeza Janše (2004 – 2008), ko je mesto ministrstva za šolstvo prevzel dr. Milan Zver. Uspelo mu je zbrati nekaj kvalificiranih sodelavcev, ki so skušali nadaljevati procese, oziroma odpraviti težave, ki jih je prinesla šolska praksa zaradi nedomišljene reforme celotnega sistema. Ekipa ministra Slavka Gabra je namreč ustvarila tako pretirano normiranost, da je treba skorajda za vsako spremembo spreminjati veljavne zakone. In tako se je odprla možnost za neskončna soočanja in razkazovanje parlamentarnih bravur, ki so skušale dokazati, kako je pravkar vpeljani šolski sistem najboljši med vsemi možnimi. Domala na dnevnem redu vsake seje Državnega zbora je bil tudi kakšen šolski zakon, oziroma sprememba ali dopolnitev tega ali onega. Žal v Državnem zboru malokdaj pretehta moč argumentov. Navadno namreč poslanci glasujejo le po pripadnosti: kar predlaga opozicija zavrnejo, kar predlaga vlada je sprejeto. Rezultati glasovanja so praviloma že vnaprej predvidljivi, takoj ko vidiš, koliko poslancev posameznih strank je prisotnih na seji.¹⁴ Parlamentarna razprava v Državnem zboru RS žal ne prepriča nobenega v tolikšni meri, da bi se spremenil vnaprej dogovorjeni izid glasovanja.

Poleg pragmatičnih potreb je imela prva vlada Janeza Janše (2004 - 2008) tudi zahtevnejše ambicije, ki so segale od dobrikajočih reform, kakršna je oprostitve plačila prispevkov tistim staršem, ki imajo v vrtcu drugega otroka, ali pa uvedba »brezplačnih kosil« v srednjih šolah. Na drugi strani so nastali poskusi, ki so odpirali vrata privatnemu šolstvu, ki ga je v naši državi trenutno sposobna v večjem obsegu izpeljati le Rimskokatoliška cerkev. To je seveda dvignilo vihar polemik in grožnje z referendumom, tako da je šolstvo spet postalo polje za merjenje politične moči. Treba je ugotoviti, da je tedanja Janševa vlada znala prisluhniti nasprotovanju šolskim reformam in je elegantno pustila, da je sporni zakon o šolski reformi propadel po odločilnem vetu Državnega sveta.¹⁵ Če bi tolikšno modrost premogla tudi deveta vlada, bi bila gotovo učinkovitejša in bi se verjetno izognila kakšnemu referendumu in morda tudi predčasnim volitvam ter dokaj verjetno dočakala konec mandata.

¹⁴ Iz letnih poročil o delu Državnega zbora se vidi usoda zakonov, ki so jih vložili poslanci ali drugi kvalificirani predlagatelji. Prav tako je zaskrbljujoče, da je bil sprejet komajda takšen amandma poslancev, če odštejemo tiste, ki so jih vložili po naročilu vlade, oziroma predlagatelja, ki lastnega predloga med parlamentarnim postopkom ne sme spreminjati.

¹⁵ Javna predstavitev mnenj o privatnem šolstvu v Republiki Sloveniji, 23. marca 2007: zbornik referatov in razprav/ uredili Zoltan Jan, Sonja Uršič in Nuša Zupanec - Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2007 - (Knjižna zbirka Državnega sveta Republike Slovenije). Zoltan Jan: Privatno šolstvo v Republiki Sloveniji: Predstavitev problematike. V: Preverjanje in ocenjevanje: specializirana strokovna pedagoška revija. - Letn. 3, št. 4 (maj 2007), str. 29 – 32.

Deveta vlada je bila do šolskih izzivov kar najbolj ravnodušna, saj se je na tem področju le nekajkrat mlačno izpostavila, v glavnem pa le polikala kakšno gubo, mimo katere šolska praksa že ni več mogla zaradi prepodrobne zakonodaje in gozda predpisov. Tako je nastal novi zakon o osnovni šoli, ki nekoliko zamejuje permissivno vzgojo, a ključne novosti naj bi veljale šele v šolskem letu 2013/2014, tako da bo zelo verjetno doživel »spremembe in dopolnitve« še preden bo uveljavljen.¹⁶ Njen najvidnejši uspeh je sredi leta 2011 sprejeti *Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami* (<http://www.uradni-list.si/1/index?edition=201158>), ki je nadomestil prejšnjega iz leta 2000 (in kasnejšimi dopolnitvami). Ob izteku mandata, tako da ni bila več programsko zavezujoča, je izšla tudi nova *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji* (http://www.belaknjiga2011.si/pdf/bela_knjiga_2011.pdf), ki se je medila veliko let. Ne glede na to je ministrstvo namenilo bistveno več pozornosti športu kot šolstvu.

Opozoriti pa velja na pojav, ki je bil značilen za konec osemdesetih let in je ponovno oživel. V zadnjem času so starši učencev iz Republike Slovenije spet začeli vpisovati svoje otroke v zamejske šole, kar bi lahko pomenilo, da ima šolstvo slovenske manjšine v Italiji in Avstriji višje standarde kot v matični domovini.¹⁷ Pojav bi bilo treba natančneje raziskati in premisliti, vendar je ostal v slovenskem političnem življenju premalo neopažen. Vlada Republike Slovenije je pohitela tudi s prilagajanjem direktivi Evropske skupnosti in sprejela predlog zakona o vrednotenju in priznavanju izobraževanja drugih držav, s čimer je spustila iz rok pomembno sredstvo v mednarodnih pogajanjih za enakovreden položaj slovenskega šolstva v mednarodnem prostoru.¹⁸

Vse bolj problematično postaja, da se urejanje nekaterih področij vzgoje in izobraževanja vse bolj seli izven ministrstva, pristojnega za to področje, v druge resorje. Vse pomembnejši so npr. izvodi ministrstva pristojnega za socialna vprašanja, pa tudi ministrstva za pravosodje. Ti organi v svojih predpisih in predlogih zakonskih aktov vgrajujejo rešitve, ki temeljijo na spornih strokovnih izhodiščih, kakršna je npr. permissivna vzgoja.¹⁹ Najdemo jih pod prekrivalom boja proti nasilju, zlorabi otrok, zaščiti otrokovih pravic ipd. Pri tem se marsikdaj prenašajo tuji problemi v naše okolje, ne da bi se kritično premislilo njihovo reševanje v drugačnih razmerah, kjer veljajo drugačna merila, ki izhajajo iz drugačne tradicije

¹⁶ Nevenka Žolnir: Nepotrebna novela zakona o osnovni šoli. Delo 25. 10. 2011, št. 248, str. 5.

¹⁷ Katja Munič: Bolj kot zamejci na matico se matica obrača na zamejce. Starši iz Slovenije vključujejo otroke v zamejske šole, zbere in krožke. Primorski dnevnik 22. 9. 2011, št. 227, str. 16.

¹⁸ Prim. zapisnik 47. seje Komisije Državnega sveta za kulturo, znanost, šolstvo in šport, ki je bila 26. septembra 2011, in njeno mnenje o tej problematiki na spletnem naslovu http://www.ds-rs.si/?q=dejavnost/komisije_DS&CategoryID=90.

¹⁹ Bogdan Žorž: Razvajenost: rak sodobne vzgoje / [ilustracije Aljana Primožič]. - Ponatis. - Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009; 183 str. Bogdan Žorž: Vzgoja za svobodo - vzgoja za odrekanje. - Koper: Ognjišče, 2010; 359 str.

in okoliščin.²⁰

Ni naš namen, da bi podali dokončno analizo celovitega razvoja šolstva na primarni in sekundarni ravni. Teh nekaj drobcev iz dveh desetletij v stoletja dolgi zgodovini slovenskega šolstva, pa nam vendarle pokaže nekatere paradokse. Prejšnji sistem se je začel izraziteje krhati prav na tem polju, čeprav so družbenopolitične organizacije skrbno bedele nad učitelji in idejno ustreznostjo njihovega početja celo pri takšnih predmetih, kot je fizika.²¹ Največje omejitve avtonomije, ozkost in vkleščanost v predpise, katerih izvajanje nadzirajo represivni organi, je slovensko šolstvo dobilo med Drnovškovimi demokratičnimi vladami, ko so radikalno centralizirali slovenski šolski sistem. Učiteljem se de facto ne zaupa več, svoje delo morajo dokumentirati z gorami papirjev, tako da učenje samo postaja postranska stvar. Pomembnejše od uspešne ure je pisna učna priprava in njena obličnost, bolj kot pravičnost vzgojnih ukrepov je pomemben postopek njihove izvedbe. V tem obdobju so se poleg samih šol in poučevanja razmahnile tudi množice paradidaktičnih in kvazipedagoških inštitucij, tako da ustvarjalnost učiteljev kar ponikne v burnem vrenju in bruhanju zamisli, ki imajo prepogosto le en namen – dokazati, kako nujna in koristna je služba, ki jih je skonstruirala. Ni slučajno, da je od približno 77 000 zaposlenih na področju vzgoje in izobraževanja le kakšnih 45 600 učiteljev, vzgojiteljev in drugih pedagoških praktikov za katedri.²² Ker smo oktobra preživeli svetovni dan učiteljev, bi lahko ilustrirali to trditev tudi s seznamom nagrajencev in zaslug, za katere so prejeli odličja. Takih, ki so trideset in več let učili tako dobro, da so postali zgled za njihove učence osnovnih in srednjih šol, je bolj malo, čeprav je polovica nagrad podeljenih za življenjsko delo. Neprimerno več nagrajencev je med uspešnimi nosilci raznih projektov, ravnatelji in vodilnimi delavci, raziskovalci...²³

Šolski sistem je torej tudi v samostojni Sloveniji eminentna politična tema, ki pa se zadnja leta razmeroma malo izkorišča med volilno kampanjo. Njegova vidnost postopoma blede. Zgublja družbeno mesto, ki mu pripada. Tudi opredeljevanje izobraževanja kot široko sprejete vrednote pri vrhu lestvice postaja vse bolj redko deklarirana. Pozablja se, da predstavljajo zaposleni na področju vzgoje in izobraževanja kar 8 odstotkov delovno aktivnega prebivalstva, s šolstvom pa so

²⁰ Primerjaj prispevek *Otrokove pravice?! na siolovem blogu Polna glava* (spletni naslov <http://polnaglava.blog.siol.net/2008/09/26/otrokove-pravice/>). Avtorica piše, kako je oče sinu, ki je v šoli popustil, »zaplenil« računalnika. Sine se je seveda uprl in ker je imel oče že vsega dovolj, ga je malo močneje prijel in zelo glasno ponovil, kako bo po novem. Sin je kmalu zatem poklical 113, prijavil očetovo nasilništvo in policaji so bili tam »za oka tren«. 300 evrov, če nasilnež plača takoj, sicer 600 evrov kazni. Do konca oktobra 2011 je prispevek komentiralo 139 uporabnikov.

²¹ Prim. Dragiša M. Ivanovič: *O nekaterih idejnih vprašanjih pri pouku fizike*. Ljubljana: Zavod SRS Slovenije za šolstvo, 1975; 107 str. (Novi vidiki; 5).

²² Med slovenskimi pedagoškimi delavci 80 odstotkov žensk. Primorski dnevnik 22. 9. 2011, št. 227, str. 16.

²³ http://www.mss.gov.si/si/medijsko_sredisce/nagrade_in_priznanja/nagrade_rs_na_podrocju_solstva/#c635.

pomembno povezani tudi drugi delavci, polnoletni učenci (z volilno pravico) in vsaj vsi njihovi starši, če že ne upoštevamo babic in dedkov ter ostalega sorodstva, ki živi in diha s šolarjem. To je znaten del volilnega telesa, ki v veliki meri vsaj deklarativno dojema izobrazbo kot pomembno vrednoto. Zato so gotovo občutljivi za izobrazbeni standard, čeprav same šole in učitelji niso posebno priljubljeni. Gre za paradoks, saj večina meni, da je izobrazba pomembna, vendar šole, šolsko delo, napor pri učenju in učitelji nimajo tako jasne in enopomenske konotacije.

Šolski sistem poznamo vsi, saj ima vsak med nami končanih vsaj nekaj razredov na takšni ali drugačni stopnji izobraževanja in se nam torej zdi, da ga poznamo tako rekoč do obisti iz prve roke. Enako pomembno je, da med nami ni nikogar, ki v šoli ne bi doživel kakšne krivice, ki po letih in desetletjih še vedno peče, zato menimo vsi, da ga je treba nujno spremeniti in izboljšati. Z obstoječim šolskim sistemom menda niso nikjer zadovoljni, razen v Nemčiji, kjer naj bi po lastnem prepričanju imeli vse najboljše, in v Luksemburgu, kjer imajo dovolj denarja za takšen in tolikšen sistem, kot ga imajo. Znotraj teh koordinat je treba iskati mesto tega državotvornega resorja v naši državi, vendar se zdi, da se tega vedno bolj blede zavedamo.

Lidija JERKIČ

Podpredsednica Državnega sveta v mandatu 2007 – 2012, predstavnica delojemalcev

Stališča in pogledi o slovenski stvarnosti v zadnjih dvajsetih letih v očeh SKEI

Ob tako pomembnih dogodkih, kot je dvajset let obstoja države, je pogled nazaj nujen, glede na pretečeno obdobje tudi že nekoliko bolj objektivni. Tako z vidika posameznika, kot institucij, seveda tudi sindikalnega gibanja. V tem času smo doživeli temeljit obrat v gospodarskem, političnem pa tudi vrednostnem sistemu, veliko novega, tudi pozitivnega. Žal pa tudi nekatere stvari, ki bi se jim verjetno lahko izognili, vsekakor pa jih bo treba spremeniti.

Na samo dejstvo osamosvojitve Slovenije, izgradnjo države in njenih institucij, vstop v Evropsko zvezo in vključitev v enotno valuto težko gledamo drugače kot na potrebno in nujno pot mlade države, kjer smo si Slovenke in Slovenci prvič v svoji zgodovini pisali lastno zgodovino po svoji volji. Kako dorasli ali nedorasli smo bili temu je mogoče razpravljati, smo pa gotovo to delali na način, ki smo ga znali. Pogled nazaj neusmiljeno odkriva napake v odločitvah, predvsem boleče je področje privatizacije takratnega družbenega premoženja, vendar ni mogoče ugotoviti drugega, kot da se je to zgodilo in da tega v trenutkih, ko se je dogajalo, nismo znali ali morda celo hoteli preprečiti. Koliko je odprava posledic takšne zgrešene privatizacije mogoča, je seveda vprašanje, gotovo pa je to šola, ki nas je poleg denacionalizacije največ stala. Posledice bodo čutili še naslednji rodovi.

V tem času se je bistveno spremenilo tudi sindikalno gibanje na Slovenskem. Osamosvojitve je v 90. letih prinesla pluralizem ne le v politične stranke, temveč tudi v sindikate. Do takrat enovita sindikalna organizacija je leta 1990 »razpustila« samo sebe in začela povsem na novo, temelječ na prostovoljnem vključevanju članov in na financiranju izključno iz članarine. Vzporedno so zelo hitro nastajale nove sindikalne centrale, drobljenje sindikatov je v prvih nekaj letih osamosvojitve doseglo maksimum. Če se sedaj ozremo nazaj, je nesporna ugotovitev, da je takšno drobljenje zaradi medsebojnih nasprotovanj in prerivanja med sindikati (in seveda funkcionarji) le pomagalo pri uspešnem grabežu družbenega premoženja, saj se je energija izgubljala v medsebojnih konfliktih, namesto da bi bila usmerjena v

en cilj. Sindikalni pluralizem kot pojav se je umiril šele po prvi večji gospodarski krizi v Sloveniji, ki je bila posledica osamosvojitve, posamezne sindikalne centrale so slabele, marsikatera je tudi izginila. Predvsem pa je dozorela ugotovitev, da razdrobljeno delavstvo, in kot tako šibkejša stran v družbenih razmerjih, ne more uspešno nasprotovati interesom kapitala. Povedati je seveda treba, da je v vsem obdobju najpomembnejšo vlogo igrala le ena sindikalna centrala, to je Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, v njenem okviru pa samostojno panožni sindikati, med katerimi je bil SKEI (Sindikat kovinske in elektroindustrije Slovenije) vedno gonilna sila, pobudnik in organizator aktivnosti in ves čas kritični nosilec akcij.

Pomembna pridobitev delavstva v tem razdobju so bile kolektivne pogodbe, ki jih v prejšnjem sistemu ni bilo. Akcijska sposobnost sindikata se kaže ravno v sposobnosti pogajanj za kolektivne pogodbe in tu smo bili uspešni. So pa kolektivna pogajanja tudi odraz ravni socialnega dialoga. Občutek je, da je bil socialni dialog v začetnih letih mnogo bolj prisoten, pristen in kvaliteten, kot to lahko ocenjujem za sedanje obdobje. Moje mnenje je, da je kvaliteta tega dialoga izhajala tako iz potreb in želja po enotnem nastopanju, po skupni poti, po dogovarjanju v kritičnih razmerah, pa tudi kot ostanek iz prejšnjega sistema. Pohlep, egoizem, strankarstvo, privatizacija, tajkunizacija in vzporedni pojavi, predvsem v zadnjem desetletju, so socialni dialog razvodeneli in spravili na raven navideznega socialnega dialoga, brez velike vsebinske vrednosti. Posebej zadnje razdobje je pokazalo, da za ta dialog ni več ne volje ne pravega razumevanja. Samo dejstvo pogovarjanja še ni dialog, če ni zasledovan cilj rešitve težav in če zaupanja med partnerji ni. Razmere v državi in posledice, ki so jih prinesle napake preteklih dveh desetletij tudi v življenja posameznikov, so povzročila splošno nezaupanje v sistem in tudi v verodostojnost dogovarjanja. Popolno pomanjkanje sankcioniranja nemoralnih in kriminalnih dejanj je tak občutek le okrepil.

Skozi prizmo sindikatov lahko ugotavljam tudi, da se skuša sindikate kot institucijo izrivate iz sfer, kjer poteka odločanje. V začetku osamosvajanja so bili sindikati priznani kot partner na vseh področjih družbenega življenja, v vseh pomembnih organih in to v občutnem številu. Mesto so imeli ne le v Državnem svetu, tudi v zavodih (RTV, pokojninski zavod, za zaposlovanje, na regionalni ravni ipd.). Še vedno je ponekod zagotovljena prisotnost predstavnikov sindikata, večinoma pa je bistveno zmanjšan njihov vpliv. Nasploh v celotni državi vse vzvode skušajo prevzemati zgolj politične stranke, kljub temu, da njihovo članstvo ne presega 5 % aktivne populacije državljanov Slovenije. Sindikati se nismo in (vsaj SKEI) ne bomo organizirali v politično stranko, kar pa ne pomeni, da se bomo odrekli vplivu. In ravno v Državnem svetu imamo eno od izrazito pozitivnih možnosti vplivanja na politične odločitve, brez da bi morali zato vzporedno ustanavljati še stranke. Razmišljanja nekaterih (na srečo ne vseh) o tem, da je treba Državni svet

preoblikovati tako, da bodo v njem zastopani predstavniki regij v Sloveniji, je zato zgrešeno. Na ta način bo le še zmanjšan vpliv civilne družbe na vzvode državnega odločanja in dodatno omogočeno političnim strankam, da prevzamejo še ta delček demokracije širšim skupinam prebivalstva. Ves čas obstoja Državnega sveta smo si predstavniki iz vrst sindikatov aktivno prizadevali opozarjati širšo javnost na probleme delavstva, saj drugih institucij, ki bi to počele, enostavno ni.

Ob vsem tem se moramo zavedati realnosti. Celoten družbeni razvoj pomeni napredek. Pomeni tudi izgubljanje klasičnih delovnih mest. Nekatere panoge odmirajo in jih ni več. Tudi sindikati vstopamo v novo dobo, skupaj z družbo. Čakajo nas nove naloge in novi izzivi. Ni več dovolj le boj za ohranjanje pravic. Zastonj bomo stali na okopih za minimalne drobtinice, ker jih v oblikah, kot jih poznamo, ne bo več. Ni več dovolj odzivati se na dogodke, dogodke moramo soustvarjati. To znamo in zmoremo, ni pa lahko. Opazujoč trende v politiki, ki nam, hočemo ali nočemo, kroji življenje, nas lahko skrbi. Kjer je le mogoče, nas izganjajo iz aktivne udeležbe, če bi se dalo, bi nas ukinili. Ker se ne da, nas napadajo. Izrazoslovje, ki ga slišimo rohneti iz doma demokracije, je zaskrbljujoče. Naša skrb ni namenjena le elementarnim pravicam, ampak veliko več. Tudi za človeka prijazno delovno okolje, varno in zdravo delo, izobraževanje, skrb za mlade in njihove možnosti, pa za druge občutljive skupine, zlasti invalide in ženske. Vse naštetu ne morejo biti le sindikalne vrednote, to morajo postati vrednost vseh. Želimo si, da bi jih razumeli tudi v političnih strankah in Državnem zboru, Državni svet pa tu marsikdaj v razumevanju daleč izstopa pred vsemi ostalimi institucijami.

Po zadnjih dogodkih, zlasti odstopu vlade in prihajajočih novih volitvah, neprestano poslušamo očitke sindikatom, da smo krivi za nastalo situacijo, da ne razumemo nove realnosti, da se oklepamo starih časov in zastarelih pravic, da ne sledimo družbenim spremembam, skratka, da smo ovira te družbe. Kratek pregled delovanja ZSSS in SKEI, ki je dokumentiran, je dokaz, da temu ni tako: kdo je ves čas od začetka naše države opozarjal na nemoralne procese lastninjenja, na nove krivice, ki se povzročajo z denacionalizacijo, kdo je ves čas zahteval spoštovanje zakonodaje in kolektivnih pogodb, zahteval nadzor nad ravnANJI delodajalcev, opozarjal na nedopustne prakse dela na črno, agencijskega dela, pa kljub temu vztrajal pri socialnem dialogu, predlagal delitev dobička tudi med zaposlene (ko ga je seveda še kaj bilo), zahteval gospodarsko politiko te države, opozarjal na propadanje delavskega in srednjega razreda in še in še? Gluhost tistih, ki imajo vzvode odločanja v svojih rokah, vsaj formalno, je bila velikokrat nevzdržna. In sedaj, ko nas je vse to v povezavi z globalno krizo privedlo v velike težave, smo krivi mi!? Sindikati smo legitimni reprezentant svojih članov, katerih interese zastopamo in uresničujemo. To nam potrjujejo s prostovoljnim članstvom in plačevanjem članarine. Na drugi strani imamo veliko močnejše reprezentante drugih skupin,

bodisi po moči (politika) ali po denarju (kapital). Slednji uveljavlja svoje interese brezobzirno, neosebno, zgolj zase in seveda s prstom pokaže na krivca za svoje napake takoj, ko se mu malce zamaje pod nogami. Na sindikate, seveda. Ne, ni in ne bo nam prav, da tisti, ki pošteno dela, plačuje pogoltnost in napake kapitala, in naredili bomo vse, da to preprečimo. Če smo zato ovira te družbe in njenega razvoja, potem bomo to s ponosom še naprej.

Občutek, da je v Sloveniji vse narobe, je seveda napačen in pretiran. Ni vse dobro, ni pa tudi vse slabo in nepopravljivo. Morda smo ob dvajsetletnici prišli do ravni, kjer skupno ugotavljamo, kaj je bilo narobe in kje več po starem ne gre. Moramo pa zbrati še dovolj moči, da storimo tisto, kar je treba, da to odpravimo. Tu nam manjka še kakšen korak in nekaj volje, za katero sem prepričana, da jo bomo v sindikatih in tudi v Državnem svetu zbrali. Zbrati pa jo moramo tudi kot družba kot celota, saj je to edini načini, da ohranimo svojo državo. To pa si nesporno želimo vsi.

Dvajset let obstoja Državnega sveta dokazuje, da gre za institucijo, ki je potrebna, ki ima svojo pomembno vlogo v družbi, katere vpliv pa seveda lahko zagotavljamo le svetniki svojim aktivnim delovanjem. Brez nje bi bila raven demokracije v Sloveniji bistveno manjša, nadzor nad politiko kot tako pa bistveno manjši. Besede predsednika Državnega sveta v tem mandatu, mag. Blaža Kavčiča zato še kako držijo. Rekel je nekako takole: »Če Državnega sveta v tej obliki v Sloveniji ne bi imeli, bi si ga morali izmisliti sedaj.«

Dr. Jože MENCINGER

Državni svetnik v mandatih 2002 – 2007 in 2007 – 2012, predstavnik negospodarskih dejavnosti za področje univerz, visokih in višjih šol

Univerza - dvajset let pozneje

Romantične predstave o samostojni slovenski državi so se po dvajsetih letih spremenile v pretirana razočaranja. Morda to velja tudi za univerzo, ki pa je mnogo starejša od države, obenem pa, vsaj ljubljanska, sodi med največje v Evropi, ter med 400 ali 2 % najboljših univerz v svetu. Za letnico njene ustanovitve uporabljamo leto 1619, ko so omenjena prva visokošolska predavanja na jezuitskem kolegiju, ki ga je 5. decembra 1603 ustanovil nadvojvoda Ferdinand I. Do ustanovitve prave slovenske univerze je nato minilo 300 let, v katerih je prihajalo do sprememb, ukinjanj in ponovnih ustanavljanj različnih visokih šol. Dokončno je kot popolna slovenska univerza s petimi tradicionalnimi fakultetami – teološko, pravno, filozofsko, medicinsko in tehnično nastala šele leta 1919. Takrat je imela 900 študentov, dvajset let kasneje 2 500. Po drugi svetovni vojni se je začelo število študentov hitro povečevati, ljubljanski univerzi se je priključila še mariborska, pozneje pa še kopraska, novogoriška in več samostojnih visokošolskih zavodov. Rast števila študentov je bila še posebno hitra po osamosvojitvi; med leti 1991 in 2010 se je število potrojilo; največ - 116 000 - jih je bilo leta 2006, od takrat se število počasi krči. Število diplomantov je mnogo manjše, a se je tudi to potrojilo od 6 na 18 tisoč letno; v dvajsetih letih je višje ali visokošolsko izobrazbo pridobilo 220 tisoč prebivalcev Slovenije. Velikega povečanja števila študentov ni spremljala ustrezna rast števila učiteljev in še manj prostorov, opreme in denarja. Razmerje med študenti in učitelji, kar gotovo sodi med pomembnejše znake kvalitete univerze, se že desetletje poslabšuje. Delno gre za posledico pretiranega premika s tehničnih in naravoslovnih šol na družboslovne, daleč najpomembnejši razlog pa je, da financiranje ne spremlja rasti števila študentov.

V evropski tradiciji je svoboda raziskovanja in poučevanja temeljno načelo življenja univerze. Moralno in intelektualno neodvisnost raziskovanja in poučevanja od nosilcev politične in gospodarske moči naj bi zagotovila avtonomija univerz, ki si jo morajo univerze zagotoviti v dogovoru z državo. Vendar avtonomija ne pomeni izolacije ali svobode trošenja javnega denarja; nanaša se na svobodo poučevanja in raziskovanja ter organizacije.

Osamosvojitve in politične spremembe so prinesle institucionalne spremembe tudi v visoko šolstvu. Zakon o visokem šolstvu, ki je bil sprejet decembra 1993, je

omogočil preobrazbo takrat dveh univerz, ljubljanske in mariborske, iz nekakšnih združenj fakultet, ki so bile kar neposredno vezane na državo, v bolj ali manj klasični evropski univerzi z večjim poudarkom na znanstveno raziskovalnem delu in z relativno veliko formalno avtonomijo. Univerzi sta pridobili pravno subjektiviteto, vendar sta si morali prej izgubljeno identiteto in dejansko avtonomijo šele pridobiti. Na ljubljanski univerzi sta pionirsko delo ponovne uveljavitve univerze opravila rektorja Miha Tišler in Alojz Kralj, na mariborski pa rektor Ludvik Toplak; že razlike v velikosti in predvsem tradiciji so zahtevale različne pristope. Na Univerzi v Ljubljani se je uveljavilo načelo notranje povezanosti članic z veliko decentralizacijo upravljanja in zavračanje ideje o podjetniški univerzi, ki se nenehno podreja zahtevam trga. Univerza namreč ni podjetje, njena temeljna naloga je širjenje znanja in kritičnega razmišljanja, ki se ga ne da zmeraj prodati, a je za vsako družbo nujno; tako imenovano bazično raziskovalno delo sodi na univerzo, aplikativno pa bolj na inštitute. Sicer pa razlikovanje med bazičnim in aplikativnim raziskovalnim delom ni pomembno, pomembno pa je razlikovanje med slabim in dobrim, slednje pa je mnogo bolj kot od denarja odvisno od tega, ali tistega ki raziskuje, stvari v resnici zanimajo. Če ga ne, denar ne pomaga. Gotovo je dobro, če so rezultati raziskovanja tudi neposredno uporabni, a tržne dejavnosti univerze so lahko le postranske in ne smejo ogroziti njenega poslanstva. Raziskovalnemu delu se nobena univerza tudi ne more odpovedati, saj je srž njenega obstoja, brez tega je univerza le še srednja šola. Samo raziskovalno delo univerzitetnih učiteljev omogoča prilagajanje izobraževanja novim dosežkom in potrebam, predvsem pa izpolnjevanju temeljne funkcije univerze - oblikovanje človeka, ki je sposoben razumeti, razmišljati in stvari povezovati. Čeprav je zelo verjetno, da bo večina med nami kar naprej odkrivala že odkrito ali pa k odkritemu v najboljšem primeru dodala kakšno malenkost, ostaja raziskovalno delo učitelja temelj njegovega poklica. Ne sme in ne more se mu odreči, saj se sicer tudi njegovo izobraževalno delo spremeni v ponavljanje vsakokrat modnih resnic in resnic v narekovaju.

Počasno odzivanje na potrebe okolja, ki se univerzam običajno očita, ni zmeraj nekaj slabega. Posebno ne v okolju, v katerem vsak novo izbrani minister meni, da je treba kar naprej spreminjati zakonodajo o visokem šolstvu. Počasno odzivanje na razne reformatorske ideje je kar koristno, saj se je tako najlažje izogniti neumnostim, ki jih kar naprej prinašajo različni reformatorji. Pri tem pa mnoge stvari, ki se proglašajo za novosti, to sploh niso, univerze so jih poznale stoletja. Mobilnost učiteljev in študentov je bila v prejšnjih stoletjih gotovo mnogo večja kot zdaj, priznavanje izpitov z drugih univerz je enako staro kot univerze. Slabo je le počasno odzivanje univerz na nova spoznanja.

Impresivne številke o številu študentov in prebivalcev Slovenije z visokošolsko izobrazbo ne zagotavljajo, da je se je za toliko povečala količina znanja. Izredno

hitro povečanje števila študentov, ki ga v raznih mednarodnih primerjavah obravnavajo kar kot dokaz, da smo »družba znanja«, ima tudi drugo, manj bleščečo plat. Malone popolna prehodnost v srednjem šolstvu in vpis praktično celotne generacije na univerzo (že ob najbrž povsem sprejemljivi predpostavki, da je pamet porazdeljena po Gaussovi normalni porazdelitvi) pomeni, da se povprečna kvaliteta študentov znižuje. To zmanjšuje »učinkovitost« univerze, ki naj bi jo merili kar s spet zgrešenima meriloma: hitrostjo in prehodnostjo. Dejansko velik vpis slabih študentov le podaljšuje študij in znižuje njegovo kvaliteto, obenem pa univerze spreminja v socialne institucije, ki socialno nesprejemljivo »odkrito« brezposelnost pretvarjajo v socialno bolj sprejemljivo »prikrito« brezposelnost.

Razvoj visokega šolstva po osamosvojitvi je, oziroma bo, najbolj usodno zaznamovala bolonjska reforma iz leta 1999. Jo bo univerza, pa ne le ljubljanska, preživela in ostala univerza? Se bo mogoče vrniti k načelom »Magne Carte Universitatis«, ki so jih septembra 1988 podpisali rektorji evropskih univerz, zbrani na praznovanju devetstoletnice Univerze v Bologni. Po njih naj bi bile univerze varuhi evropske humanistične tradicije, odgovorne za kulturni, znanstveni in tehnološki razvoj, kar morejo opraviti le, če so avtonomne in če sta raziskovanje in učenje neločljiva ter neodvisna od politične in gospodarske moči.

Enajst let kasneje so ministri iz devetindvajsetih evropskih držav spet v Bologni podpisali Bolonjsko deklaracijo. Njeni cilji so bili ustvariti evropski visokošolski prostor, povečati zaposljivost in mobilnost državljanov ter mednarodno konkurenčnost evropskega visokega šolstva. V njej se odraža prepričanje, da je vse mogoče rešiti s trgov, da bi morale biti univerze organizirane kot gospodarske družbe, da bi morale kot gospodarske družbe tekmovati, svojo ponudbo neprestano prilagajati povpraševanju in proizvajati nekaj, čemur pravijo »človeški kapital«. Po njej je univerza nekakšna tovarna, v katero študentje prihajajo kot kosi reprodukcijskega materiala, iz nje pa naj bi, ko smo jim dodali »dodano vrednost«, odhajali kosi dokončanih produktov. To naj bi dosegli z uvedbo dvostopenjskega študija, ECTS kreditnega sistema, evropsko kontrolo zagotavljanja kvalitete in odpravo ovir za svobodno gibanje študentov, učiteljev, raziskovalcev in administrativnih delavcev. Trditi, da bolonjski proces ni prinesel nič dobrega, je narobe, a najbrž se zdaj tudi nekaj tiha večina že strinja, da je škoda mnogokrat večja od koristi.

Se je bolonjska reforma v nekakšno birokratsko nočno moro spridila le pri nas? Ali le mi seštevamo in odštevamo nesmiselne ECTS merske enote, drobimo predmete, in ugotavljamo, kako z raznovrstnimi ECTS vsotami ostati pri starem, preiti od starega na novo, ali od študija biologije na prvi stopnji do doktorata iz prava. Se le mi ukvarjamo s stotinami nesmiselnih postopkov, kot je akreditacija, ki spominja na ISO standarde, ali samo-evalvacija, ki spominja na nekdanjo kitajsko

samokritiko? Najbrž ne. Se je študij skrajšal in izboljšal? Nič od tega. A vse to je bilo mogoče pričakovati. Nikoli namreč nismo dobili odgovorov na povsem enostavna vprašanja, kot so: kje naj bodo temeljni predmeti? Na začetku ali na koncu? Ali naj bo program tistih študentov, ki naj bi študij nadaljevali na drugi stopnji, enak programom tistih, ki naj bi ga končali po prvi? Je temeljni študij posamezne vede na prvi stopnji lahko kar preskočiti in se z nekakšnimi plačljivimi pripravljalnimi tečaji vpisati na drugo in tretjo stopnjo povsem druge vede.

Zdaj ponavljati stara vprašanja, se zdi nesmiselno, kriviti politiko za to, kar imamo, prav tako. Krivi smo sami, oziroma naša ponigliavost. V času uveljavljanja reforme sem bil kot rektor na kar nekaj konferencah o bolonjski reformi priča te ponigliavosti; mnogi rektorji so, ko smo zvečer sedeli ob mizi, ogorčeni postavljali vprašanja, ki sem jih omenil zgoraj, naslednje jutro pa so na govorniškem odru vneseno ponavljali krilatice s prejšnjih srečanj in zmeraj nove krilatice, ki so jih izumili organizatorji vsakokratne nove konference.

Kakorkoli, zdajšnje vprašanje je, kako se s čim manj škode vrniti k načelom Magne Carte Universitatis, oziroma tja, kjer smo že bili. V najboljšem primeru se bo vsa stvar končala z novo reformo, morda istih reformatorjev, ki bodo spet vedeli, da je nekaj treba reformirati, ne pa, zakaj je to treba narediti. Spet jim bodo vsi ploskali, le malokdo pa bo povedal, da je nova reforma le proti-reforma.

Dr. Dušan PLUT

Državni svetnik v mandatu 1992 – 1997, predstavnik lokalnih interesov

Sonaravna vizija razvoja Slovenije

Izhodišni okoljski položaj Slovenije

V obdobju negotovosti svet, Evropa in Slovenija potrebuje nov etični in razvojni kompas inovativne poti k resničnemu napredku. Dvoplastni realni napredek je dejansko naše blagostanje kot dolgo, srečno in smiselno življenje in hkrati blagostanje planeta s pomočjo zmogljivostim okolja prilagajene potrošnje vira. Na globalni in nacionalni ravni smo trenutno zelo oddaljeni od trajnostnega blagostanja. Za srečno, dolgo in materialno zmerno, a varno življenje vseh prebivalcev pravzaprav potrebujemo omejeno rabo virov in upoštevanje nosilnosti okolja, kar tudi prihodnjim generacijam omogoča resnični napredek in varno prihodnost. Sodobna finančna, gospodarska in z njo povezana socialna kriza je med drugim zamajala vero v vsemočnost tržnih zakonitosti, možnosti trajnega razvoja po modelu rasti. Zgolj dodatno je razkrila zmotno predpostavko, da lahko nakopičene razvojne, okoljske in socialne probleme celostno in trajno rešimo s tradicionalnimi neoliberalnimi in podobnimi razvojnimi vzorci in sedanjo prevladujočo hierarhijo vrednot. Sonaravna, naravnim zakonitostim in zmogljivosti okolja, narave prilagojena materialna dejavnost za okoli 9 milijard prebivalcev sredi 21. stoletja, je ključna trajnostna stranica odgovornega razvojnega modela. Tudi Slovenija kot odprta država in odprti snovno-energetski ekosistem se seveda ne more izogniti kritičnemu pretresu dosedanjih razvojnih in drugih politik, ter zlasti pospešenemu iskanju inovativnih odgovorov na večplastne izzive.

Ekološki odtis je eden od ključnih sinteznih okoljskih kazalcev porabe naravnih virov in skupnih obremenitev okolja, ki omogoča primerjavo med državami, regijami in nakazuje strateške okoljsko-razvojne cilje ter potrebne ukrepe. Leta 2005 je povprečni globalni ekološki odtis znašal 2,7 globalne ha (gha) na prebivalca, biokapaciteta planeta je bila 2,1 gha na prebivalca, globalni ekološki primanjkljaj je bil torej 0,6 gha na prebivalca (Living Planet Report, 2008). V Sloveniji pa je bil leta 2005 povprečni ekološki odtis na prebivalca 4,5 gha (27. mesto na svetu) oziroma več kot 2-krat nad planetarno zmogljivostjo okolja. Po indeksu človekovega razvoja (BDP na prebivalca, povprečna izobrazba, pričakovano trajanje človekovega življenja) je bila Slovenija leta 2005 na razmeroma visokem 26. mestu. Indeks planetarne sreče

oziroma indeks Srečni planet (Happy Planet Index - HPI) je sestavljen in večplasten indeks blagostanja človeka in vpliva na okolje. Sestavljen je iz razmerja med pričakovanim trajanjem življenja, zadovoljstvom z življenjem (na osnovi ankete) in ekološkim odtisom ali ogljičnim odtisom na prebivalca. Po indeksu planetarne sreče je bila Slovenija uvrščena zelo nizko, zgolj na 79. mesto med 178 vključenimi državami sveta. Med gospodarsko razvitimi državami je najvišje uvrščena sosednja Avstrija, a le na 61. mesto (The Happy Planet..., 2006). Najvišje so uvrščene srednje razvite države Latinske Amerike in otoške države, ki dolgo in srečnejše življenje dosega s pomočjo še planetarno sprejemljivega ekološkega odtisa.

Z vidika strateške ocene razvojnih potencialov za sonaravni razvoj Slovenijo označuje zlasti zmerna stopnja materialnega blagostanja (a občutne, vse večje socialne in regionalne razlike). Slovenijo označuje tudi stabilizacija prebivalstva in prebivalstvenih pritiskov na okolje in prostor, velika razpršenost, število in majhnost naselij, okvirno bogati vodni viri, v evropskih razmerah ohranjena narava in kakovostno bivalno okolje na pretežnem delu ozemlja, izjemna pokrajinska in biotska raznovrstnost, a prekomerna poraba naravnih virov, energije in ustvarjanje različnih oblik obremenjevanja okolja ter prostora, vključno s prisotnostjo prostorsko zaokroženih območij intenzivne in večplastne pokrajinske degradiranosti. Delež obnovljivih virov se v zadnjih nekaj letih ni povečal, energetska in prehranska odvisnost se povečuje, Slovenija ni zmanjšala emisij toplogrednih plinov, naraščajo zlasti prometne emisije, pokrajinska ranljivost na podnebne spremembe je vse večja (Poročilo o razvoju, 2006, 2010).

Po porabi naravnih virov in proizvodnji emisij na prebivalca v Sloveniji (podobno kot druge gospodarsko razvite evropske države) dva- do štirikrat presehamo planetarno trajno sprejemljivo raven. Slovenija na splošno še povečuje okoljske pritiske, gospodarski razvoj poteka delno tudi na račun izčrpavanja okoljskega kapitala. Kljub temu okvirna *SWOT analiza možnosti sonaravnega razvoja izrazito podčrtuje številne primerjalne prednosti Slovenije in njenih regij*, ki presehamo nekatere objektivne pomanjkljivosti. Strategija razvoja Slovenije (2005) pa je kljub določenim pozitivnim okoljskim poudarkom v osnovi zasnovana kot razvojni model prehoda v model zelo šibke trajnosti/sonaravnosti, saj načrtuje kot glavni cilj dvig BDP (nekaj odstotna letna rast) in materialnega blagostanja tudi na račun zmanjšanja dragocenega in kritičnega okoljskega kapitala. Tudi zaradi drugačnih, kriznih razmer, izčrpanosti dosedanjega razvojnega modela in mednarodnih okoljskih obveznosti *Slovenija potrebuje bistveno spremenjeno razvojno paradigmo, po našem mnenju trajnostno, sonaravno zasnovano strategijo razvoja*.

Slovenija na zahtevni inovativni poti k okoljski trajnosti

Glede na prekomerni prispevek Slovenije na prebivalca k globalnemu onesnaževanju in emisijam toplogrednih plinov (praviloma dva do trikrat

nad globalno sprejemljivo količino), trajno nesprejemljivo rabo neobnovljivih naravnih virov, izčrpavanju lastnih okoljskih virov in tudi finančni neprimernosti neoliberalnega, visokoentropijskega vzorca, bi Slovenija morala v zelo kratkem obdobju preiti v naslednje obdobje močnega sonaravnega razvoja (2015 (2012)-2030). Količinsko zasnovan razvoj naj bi zamenjal kakovostni razvoj v smeri zmerne materialnega blagostanja in socialne varnosti za vse prebivalce, zasnovan na občutnem zmanjševanju snovno-energetskih tokov, okrepljeni rabi obnovljivih in drugih regionalnih virov, ter decentralizaciji na vseh ravneh, regionalni in lokalni samozadostnosti pri oskrbi z eksistenčno pomembnimi dobrinami, celostni in večplastni prilagoditvi na podnebne spremembe. Ozelenjeni državni in občinski proračuni, podpore razvoju okoljskih tehnologij in sonaravnih dejavnosti, izvedena zelena davčna reforma namesto obdavčitve dela, avtonomija samozavestnih, inovativnih regij kritične razvojne mase in okrepljena sonaravna vzgoja ter izobraževanje, naj bi bili ključni vzvodi razvojnega modela močne sonaravnosti. V naslednjem, zelo močnem sonaravnem obdobju (2030-2050), pa naj bi Slovenija dosegla visoko stopnjo kakovosti življenja vseh prebivalcev z okoljskimi pritiski v celoti v okviru planetarnih in lokalnih zmogljivosti okolja, samooskrbo na ključnih poljih eksistence in zanesljivo zaščito biosfere, drugih vrst. Do srede 21. stoletja bi morala Slovenija po konceptu okoljskega prostora, ki opredeljuje trajno sprejemljivo porabo energije, surovin in okoljskih pritiskov na prebivalca planeta, prepoloviti rabo energije, minimalno povečati pozidavo prostora, potrojiti delež obnovljivih virov energije, prenehati uporabljati jedrsko energijo in mineralna gnojila, minimizirati rabo fosilnih goriv in za dva do štirikrat zmanjšati porabo neobnovljivih virov in emisije toplogrednih plinov (preglednica 1 na str. 86).

Predlagani stebri sonaravnega razvoja Slovenije

Med tremi stranicami (gospodarstvo, sociala, okolje) trajnostnega trikotnika bomo prednostno obravnavali možnosti Slovenije za udejanjanje okoljske trajnosti (trajnostnosti). Celotna paradigma trajnostnega razvoja uspe ali doživi poraz prav na okoljskem polju, saj je okolje, ekosistem, prostorsko najširše in za prihodnje generacije in celotno biosfero eksistenčno najpomembnejše vsebinsko polje. Ocene razvojnih možnosti in regionalnih virov Slovenije kot celote in njenih regij na eni strani in dosežena stopnja izčrpavanja naravnih virov ter stanje okolja na drugi strani podčrtujejo, da dejansko nimamo konkurenčnih prednosti za razvoj energetske, okoljske in prostorske zahtevnega gospodarstva. Razvojno in etično skrajno zgrešeno bi bilo, da bi sedanjo krizo izkoristili kot alibi za okoljsko netrajnostni gospodarski razvoj. Tudi z vidika potenciala okoljskih virov je za Slovenijo torej ključna in priporočena gospodarska usmeritev v smeri okolju prijaznih proizvodov in storitev, trajnostnega prometa, sonaravnega turizma, zdrave hrane in ustreznega ekosistemskega vrednotenja in trženja varovanih območij, pokrajinske in biotske

pestrosti. Za Slovenijo in državni proračun je ključna trajnostno zasnovana sprememba gospodarske sestave, zlasti industrije (vključno z energetiko), ki je kljub povečani vlogi storitev ekonomska in prihodkovna proračunska hrbtenica. Tako slovenska industrija kot energetika potrebuje razvojno-okoljsko prestrukturiranje, tretjo (zeleno) industrijsko revolucijo, ki bo omogočila blagostanje prebivalcev Slovenije in blagostanje okolja, narave. Učinkovit in konkurenčen industrijski sektor je za Slovenijo ravno tako pomemben kot za Nemčijo, ki je z nizom vladnih ukrepov odločneje krenila v smeri okoljske in energetske revolucije.

Preglednica 1: ocena okoljskega prostora na prebivalca Slovenije leta 2050 (sonaravna potrošnja) za temeljne vire in zahtevana stopnja zmanjšanja potrošnje glede na raven konec 90. letih 20. stoletja

Okoljski vir	Slovenija potroš./preb. (konec 90. let 20. stoletja)	Okoljski prostor/preb. leta 2050	Zahtevano zmanjšanje porabe do l. 2050 glede na raven l. 1997
Poraba-skupna primarna energija	3,2 toe	1,5 toe	53 %
- fosilna energija	2,3 toe	0,60 toe	74 %
- jedrska energija	0,6 toe	0	100 %
-obnovljiva energija	0,3 toe	0,9 toe	300 %
Emisije CO2	7,9 tone (1996)	1,7 tone	78 %
N,P, K gnojila	38 (l. 1998)	0	100 %
Kmetijska zemljišča (njive, travniki)	0,260 ha	0,281 ha	+ 8 %!
Njive	0,09 ha	Ni ocene	Ni ocene
Stavbna zemljišča	0,041ha	0,051 ha	+ 20 %
Les	1,29 m ³	0,56 m ³	57 % !
Cement	162 kg	80 kg	85 % - 51 %
Železo	??	36 kg	--
Aluminij	??	1,2 kg	--
Voda	600 m ³	Regionalna raven	Regionalna raven

Vir: Hille, 1997; SURS

toe=naftni ekvivalenti (v tonah)

V primerjavi z večino držav sveta razpolaga Slovenija s tremi oziroma štirimi prednostnimi strateškimi trajnostnimi okoljsko-razvojnimi kapitali, ki omogočajo skladnejši regionalni razvoj in državno samooskrbo na ključnih poljih:

1. raznovrstni in bogati interni in tranzitni vodni viri (letne interne vode na prebivalca – 9 300 m³ oziroma 2-krat nad svetovnim in evropskim povprečjem), ki ob ustreznem sonaravnem upravljanju in s pravočasnim prilagajanjem na tvegane podnebne spremembe omogoča trajno in kakovostno vodno oskrbo (samooskrbo tudi na makroregionalnih ravneh) in druge oblike primerne regionalne rabe raznovrstnih vodnih virov;

2. primerjalno zelo ohranjeni in količinsko bogati gozdni ekosistemi (nad 60 % ozemlja države, povprečno nad 250 m³ lesa na ha) za sonaravno surovinsko-energetsko rabo in varno opravljanje številnih ekosistemskih storitev, ki bodo morale dobiti tudi tržno ceno zlasti v varovanih območjih;

3. regionalne mavrice obnovljivih virov energije, ki ob upoštevanju okoljevarstvenih in naravovarstvenih meril ter varčnega ravnanja z energijo omogočajo v prihodnje trajno energetsko samooskrbo;

4. obstoječe in potencialne (pred nekaj desetletji še v obdelavi) kmetijske površine, ki tudi v primeru sonaravnih oblik kmetijske obdelave omogočajo trajno visoko stopnjo samooskrbe.

Slovenija se po trajnostnemu naravnemu potencialu na prebivalca (voda, biomasa, regionalne mavrice obnovljivih virov energije, naravne možnosti za varno stopnjo prehranske samooskrbe na državni ravni) torej uvršča med izbrane države sveta, ki imajo primerjalno dejansko odlične naravne pogoje za doseg visokega blagostanja ljudi in ekosistemov. Neokrnjena narava Slovenije je med drugim podlaga za varen, trajnosten družbeni in gospodarski razvoj sedanje in prihodnjih generacij, zato mora imeti ohranjanje ekološke integritete in ekosistemskih storitev najvišjo državno in regionalno prioriteto.

Za razliko od številnih držav ima torej Slovenija velike naravnogeografske in okoljske zmogljivosti, raznovrsten in še dovolj ohranjen okoljski kapital, da lahko s sonaravno in inovativno zasnovano razvojno potjo države in bolj avtonomnih razvojnih regij do srede 21. stoletja doseže večplastno blagostanje s planetarno in entropijsko sprejemljivo rabo lastnega okoljskega potenciala. Vsako leto nadaljevanja sedanjega tveganega visokoentropijskega razvojnega in poselitvenega modela pa skupaj z geopolitično skrajno tvegano, nevarno nizko stopnjo prehranske samooskrbe zmanjšuje nacionalno varnost Slovenije.

Predlog ključnih sonaravnih projektov (okoljska trajnostnost) Slovenije do leta 2020 izdelovalcev Plana B za Slovenijo (2007) in dodatno predlaganih sonaravnih projektov avtorja prispevka (*) je naslednji:

1. Prehod na družbo z nizkimi izpusti toplogrednih plinov:

1.1. Energetika

1.1.1. Učinkovita raba električne energije: realni stroški proizvodnje električne energije, izvajanje investicij učinkovite rabe namesto novih investicij v proizvodne zmogljivosti, razvoj tehnologij varčne rabe energije.

1.1.2. Sončne elektrarne: dolgoročno najbolj obetaven vir, vzpostavitev ekonomskih mehanizmov za spodbujanje vlaganj v izgradnjo, gradnja sončnih elektrarn na prisojnih strehah zgradb (1-100 kW) v vseh regijah, gradnja večjih sončnih elektrarn (nad 500 kW) na večjih pokritih parkirnih prostorih in okoljsko primernem odprtem prostoru.

1.1.3. Lesna biomasa: kratkoročno najbolj obetaven vir obnovljive energije, energija za ogrevanje in soproizvodnja toplote in električne energije.

1.1.4. Prenova stavb (in energetska-okoljska sanacija javnih zgradb*): toplotna izolacija obstoječega stavbnega fonda (zlasti stanovanjskih zgradb), raba obnovljivih virov energije v toplotno dobro zaščitenih stavbah.

1.1.5. Geotermalna energija: s sistemi reinjekcijskih vrtin raba plitve geotermalne energije (vrtine do 100 m) s pomočjo toplotnih črpalk, srednje globoke (do 1 000 m) za toplo vodo in globokih (nad 4 000 m) za proizvodnjo električne energije in ogrevanje.

1.1.6. Sončna energija za ogrevanje in toplo vodo: pretežno kritje potreb po topli vodi z nizkotemperaturnim sistemom ogrevanja v dobro izoliranih stavbah.

1.1.7. Gradnja ekososesk, nizkoenergijskih hiš in pasivnih hiš*: pilotna gradnja ekososesk v večjih mestih, gradnja energetska učinkovitih lesenih zgradb, gradnja pasivnih hiš.

1.2. Promet

1.2.1. Javni potniški promet: osrednji poudarek na razvoju železniškega prometa (mednarodnega, medregionalnega, regionalnega in primestnega), podpore avtobusnemu in drugim načinom javnega prevoza (+ kolesarske steze).

1.2.2. Trajnostni tovorni promet: višja cena cestnega tovornega prometa ob upoštevanju vseh zunanjih stroškov, enoten sistem kvot, podpora prevozom po železnici.

2. Prilagajanje na podnebne spremembe:

2.1. Ekoremediacije: podpora rabi različnih ekoremediacijskih tehnologij za prilagajanje na podnebne spremembe in zmanjšanje ter preprečevanje okoljskih

obremenitev vode, prsti, čiščenje odpadnih vod manjših naselij in obratov s pomočjo rastlinskih čistilnih naprav.

2.2. Prilagajanje ekosistemov, poselitve in sektorjev na podnebne spremembe: povečanje prilagodljivosti pokrajinskih ekosistemov, porečij in vodnih virov z različno podnebno občutljivostjo, medsektorsko sinergistično zasnovani ukrepi prilagajanja posameznih dejavnosti (od kmetijstva, industrije, do storitev).

3. Podeželje, skladnejši regionalni razvoj

3.1 Razvojni potencial naravnih (varovanih) območij in (dodatek k projektu) aktiviranje okoljskih virov varovanih območij (zavarovanih, ekološko pomembnih in območij Natura 2000) ter ovrednotenje ekosistemskih storitev*: s primernimi varovalno-razvojnimi modeli upravljanja in rabo regionalnih virov povečati dodano vrednost in zaposlitve ter varovati naravo, biotsko raznovrstnost, optimalno opravljanje lokalnih in širših ekosistemskih funkcij.

3.2 Sonaravni policentrični razvoj: preprečevanje prekomernega zgoščevanja dejavnosti in prebivalcev v bližini večjih mest, ohranjanje in spodbujanje policentričnega urbanega razvoja s krepitvijo srednje velikih in malih mest, mešane rabe urbanega prostora in zmanjševanja razdalj med območji bivanja, storitev in zaposlitve.

3.3 Prehranska samooskrba, razvoj ekološkega kmetijstva, sonaravnega razvoja turizma ter drugih dopolnilnih dejavnosti podeželja*: ohranjanje in v zaraščenih območjih povečanje kmetijskih zemljišč, pospešen razvoj ekološkega kmetijstva, sonaravnega turizma in drugih sonaravnih dopolnilnih dejavnosti ter rabe obnovljivih naravnih virov na varovalnih območjih, občutljivih območjih ter na vodovarstvenih območjih.

Ekoremediacije kot uporaba naravnih procesov za obnovo in zaščito okolja, so glede na razpršen vzorec poselitve, vodnoekološke razmere in obsežna zavarovana območja v Sloveniji eden od ključnih razvojno-ekoloških projektov. Gre torej za ekoinovacije, ki zaradi pozitivnih učinkov zaslužijo otipljivo državno podporo (Vrhovšek in Vovk Korže, 2007).

Sodimo, da mora program učinkovite in zmanjšane rabe energije ter okoljsko in prostorsko sprejemljiva večja raba decentraliziranih obnovljivih virov energije postati ključni steber novega energetskega okoljskega programa trajnostnega razvoja Slovenije. Namesto načrtovanja novih termoelektrarn in drugega bloka jedrske elektrarne bi morali v investicijsko ospredje postaviti podpore gospodarstvu (hkrati s spremembo njegove sestave) in gospodinjstvom, da bi stabilizirali in začeli čim prej zmanjševati porabo energije ter bistveno povečali rabo regionalnih mozaikov obnovljivih virov energije.

Zaključek

Za razliko od številnih držav ima Slovenija velike naravnogeografske in okoljske zmogljivosti, raznovrsten in še dovolj ohranjen okoljski kapital, da lahko s sonaravno in inovativno zasnovano razvojno potjo države in avtonomnih regij do srede 21. stoletja doseže večplastno blagostanje s planetarno in entropijsko sprejemljivo rabo lastnega okoljskega kapitala. Vsako leto nadaljevanja sedanjega tveganega visokoentropijskega razvojnega in poselitvenega modela Slovenije in drugih držav sveta pa povečuje okoljsko tveganje in ogroža preživetje naših potomcev. Holistično zasnovana trajnostna vzgoja in izobraževanje na vseh ravneh šolanja ter s tem povezana spremenjena hierarhija vrednot, celostni kazalci merjenja človekovega in ekosistemskega blagostanja, srečnega življenja ter kakovosti življenja (namesto zgolj BDP-ja) so neobhodni gradniki udejanjanja trajnostne, sonaravne paradigme.

Krepitev avtonomije, ekonomsko dovolj velikih regij s kritično razvojno maso, decentralizacija vodenja države z ustanovitvijo večjih pokrajin, trajna podpora skladnejšemu regionalnemu in policentrično zasnovanemu razvoju, povečuje možnosti, da zmerno stopnjo materialnega blagostanja dosežemo v vseh slovenskih regijah, predvsem s pomočjo sonaravnega aktiviranja številnih regionalnih virov in s pomočjo ustreznih spodbud države in skladov EZ.

Finančno in gospodarsko krizo obravnavamo kot zgodovinsko priložnost Slovenije za trajnostno poglobljeno vzgojo in izobraževanje, okoljsko modernizacijo industrije, energetike, gradbeništva, prometa, kmetijstva, turizma in vseh dejavnosti, učinkovitejše regionalne politike in javnega sektorja. Slovenija, njene regije in prebivalci razpolagamo z vsemi potrebnimi potenciali za trajnostni razvojni in družbeni preboj. Zavedamo se, da je trajnostno sonaravna, varčevalna razvojna pot »zmernega blagostanja« s hkratno odgovorno krepitvijo vseh sestavin blaginje srednjeročno težja in zato ozko politično kratkoročno neželena. Zahteva namreč temeljni prelom z dosedanjo eksistenčno nesprejemljivo in medgeneracijsko egoistično razvojno paradigmo trajne (količinske) gospodarske rasti. Čeprav je v soodvisnem svetu umestno le pogojno govoriti o t.i. poražencih in zmagovalcih le velja, da nas je »sonaravna« razvojna zamuda uvrstila med države - poraženke, pravočasna sonaravna prenova pa med države - zmagovalke. Sonaravni potencial Slovenije brez dvoma omogoča dvig blagostanja prebivalcev in ekosistemov.

Literatura:

Hille J., 1997, *The Concept of Environmental Space*, European Environmental Agency, Copenhagen.

Living Planet Report 2008, 2008, WWF International. Switzerland.

Plan B za Slovenijo: pobuda za trajnostni razvoj, 2007, Umanotera, Ljubljana.

Plut D., 2007, Sonaravna ocena nacionalnih razvojnih projektov Slovenije (2007-2023 Veliki razvojni projekti in skladni regionalni razvoj, (Regionalni razvoj, 1), Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, s. 27-32.

Poročilo o razvoju 2006, 2006, Urad za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Poročilo o razvoju 2010, 2010, Urad za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

Strategija razvoja Slovenije, 2005, Urad za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana.

The Happy Planet Index, 2006, The New Economics Fundation and Friends of the Earth, London.

Anton PERŠAK*

**Državni svetnik v mandatih 2002 – 2007 in 2007 – 2012, predstavnik
negospodarskih dejavnosti za področje kulture in športa**

Slovenska pot v krizo

Skupni naslov razprave »Premislimo Slovenijo dveh desetletij« zahteva razmislek o dogajanju v državi od osamosvojitve do danes oziroma opis in oceno stanja slovenske politike in drugih družbenih podsistemov po teh dveh desetletjih in najbrž tudi neke vrste pojasnilo, zakaj in kako se je Slovenija, država, ki je postala samostojna in naj bi vzela svojo usodo v lastne roke v drugi polovici leta 1991, znašla v položaju, v kakršnem danes je.

Na eni strani, oziroma na začetku dveh desetletij trajanja slovenske države, imamo potemtakem osamosvojitve, motive zanjo in pričakovanja, kaj nam bo prinesla ali zagotovila in na drugi strani današnje stanje, stanje, kot vsi poudarjamo, vsesplošne družbene krize, finančne krize, gospodarske recesije, dolžniške krize, krize javnih financ, krize vrednot ali moralne krize, politične krize oziroma, kot menijo nekateri, krize vladanja itd. Že na prvi pogled lahko sklepamo, da je upravljanje države, torej ravnanje slovenske politike, ki s to deželo prvič v zgodovini samostojno upravlja, v dvajsetih letih pripeljalo Slovenijo v stanje krize, ki je tako vseobsežna in globoka, da je videti, kot da izhoda sploh ni več. Govorimo o razpadu družbene strukture, o prezadolženosti države in nevarnosti bankrota, o opustošenju gospodarstva, o usodnih nesoglasjih glede temeljnih predpostavk nadaljnjega razvoja Slovenije, o nič manj usodnih nesoglasjih glede ocen, kaj je in kaj ni v slovenskem nacionalnem interesu in, ali je o čem takim, kot je nacionalni interes, sploh še smiselno govoriti, o nepripravljenosti za sprejem odločitev o nujnih reformah (pokojninskega sistema, zdravstva...) ipd. Vendar je po drugi strani res, da je kriza planetarna, in da krizo v Sloveniji v veliki meri povzročajo tudi zunanji dejavniki; zlasti odvisnost našega gospodarstva od tujih trgov, pri čemer mislimo tudi trge drugih članic EU. Eden od vzrokov krize je gotovo tudi neodločnost glede ključnih vprašanj prihodnjega razvoja EU, na katero je Slovenija stavila tako rekoč vso svojo prihodnost.

V Sloveniji ta čas vlada strah, ki se kaže tudi v na videz nerazumljivih nasprotjih. Raziskave javnega mnenja kažejo, da večina ljudi soglaša, da so predčasne volitve nujne, hkrati pa je zaupanje v politične stranke in tudi v strankarske voditelje zelo nizko; to velja tudi za stranke in voditelje, ki naj bi glede na popolno polomijo

* Vodja Interesne skupine negospodarskih dejavnosti

domnevno leve koalicije, ki je postavila mandatarja in vlado po volitvah leta 2008, prišli na oblast po predčasnih volitvah. Zdi se, da zaupanje v celotno politično elito še nikoli ni bilo tako nizko, kot je pred koncem leta 2011, in da si prebivalci Slovenije res želimo sprememb, vendar sprememb sistemske narave in ne le zamenjave na oblasti oz. selitve dosedanje opozicije v vladne sobane in selitve dosedanjih ministrov in koalicijskih poslancev v opozicijo. Morda so ljudje celo že naveličani volitev, referendumov in nenehnega izklicovanja izrednega stanja. Zdi se, kot da se odvrčajo od politike in bi se ji še najraje odrekli, ker se jim zdi, da deluje histerično (nenehno spreminjanje zakonodaje, izmišljanje vedno novih ureditev, organov, agencij...) ali celo panično, in da v resnici ne ve, kaj bi. Skratka, stanje dobrih dvajset let po osamosvojitvi je kaotično. Politika deluje, kot da je brez orientacije, brez kakršnihkoli in zlasti brez jasnih ciljev, ker si jih ne zna samostojno določiti. Tega ne zna, ker ne ve, koga naslavlja s svojimi izjavami, saj nima lastne vrednostne orientacije, ker ni jasno, v imenu koga in v čigavem interesu deluje, in ker, kot slovenska politika skozi vso zgodovino, predvsem čaka, da ji bodo cilje določili »od zgoraj«, karkoli in kjerkoli danes je »zgoraj« (Bruselj? Washington?...). Opis zveni pretirano in ne manj panično, kot je stanje, ki ga opisuje. Zato se je treba vprašati, ali je vse to res oz. ali je to, kar vidimo in slišimo le videz ali izraz nečesa globljega in morda celo usodnejšega, čeprav ne nujno slabega, kot bi bila samo ali pretežno politična in gospodarska kriza, pri nas pač nekoliko bolj huda, ker smo tako odvisni od drugih, ki so tudi v krizi (zlasti od Nemčije).

Razmere so groteskne, zlasti, če jih primerjamo s predstavo o samostojni Sloveniji, ki smo jo gojili in navdušeno opisovali v času osamosvajanja. Tedaj smo si kapitalizem predstavljali idilično, nekako v slogu prijaznih zgodb iz druge polovice 19. in deloma še prve polovice 20. stoletja ter si hkrati obetali, ob sprejemanju zakonodaje o privatizaciji družbene lastnine, da bomo vsi postali lastniki uspešnih podjetij, soodločali o poslovni politiki teh podjetij, ter prejeli izdatne dividende. Razmišljali smo o tem, kako bomo uveljavljali svojo suverenost, po lastni volji vstopali in izstopali v in iz evroatlantskih povezav in skupaj z velikimi (ZDA, Nemčija, Francija...) soodločali o svetovni politiki. Bile so dovoljene sanje in dobro je, da so bile, saj je bilo slišati tudi opozorila, da bomo jedli travo, kar je bilo vsekakor pretiravanje. In res je bilo po nekaj letih boja s krizo, ki je bila posledica izgube jugoslovanskega trga, videti vse dokaj optimistično. Slovenija je bila razglašena za zgodbo o uspehu; sprejeta je bila v EU in NATO, čeprav so pogajanja pred vstopom v obe povezavi že opozorila na to, da v pogajanjih nismo enakopraven partner (»španski kompromis«, na pogajanjih za vstop v EU smo morali sprejeti še več ne ravno dobrohotnih zahtev, v NATO smo bili sprejeti šele v drugem paketu...). Na kratko: samostojno Slovenijo smo si predstavljali kot, še vedno, suvereno nacionalno državo prijaznega kapitalizma, učinkovite in dialoške naravnane demokracije, socialne pravičnosti in blaginje, kot domovino pridnih, izobraženih in miroljubnih ljudi.

In danes? Prav v času nastajanja začetne inačice tega prispevka je (tedaj še) predsednik vlade pred dokaj širokim avditorijem tujih politikov, mnenjskih voditeljev in novinarjev in pred tako rekoč vso slovensko javnostjo izpovedal pripadnost zamisli »Združenih držav Evrope« (najbrž primerljivih ali kar oblikovanih po zgledu Združenih držav Amerike). Če pustimo ob strani številna vprašanja, ki zadevajo širši evropski okvir, je z vidika Slovenije ta ideja v popolnem nasprotju s cilji in z razlogi osamosvojitve in celo z Ustavo RS. Lahko bi postavili vprašanje, kdo mu je dal mandat, da, ker je bil predsednik vlade, tako rekoč uradno izjavlja, da se Slovenija odpoveduje doslej veljavnemu konceptu države, ki je država vseh državljanov in državljanov, utemeljena na pravici slovenskega naroda do samoodločbe, kar pomeni, da je še vedno tudi nacionalna država, ki želi zadržati ključne attribute suverenosti, ne glede na to, ali kdo misli, da je nacionalna država stvar preteklosti ali ne. Seveda to razumemo kot še enega v nizu poskusov predsednika vlade, ki je v dobrih treh letih prehodil mukotrпно pot od zmagovalca v slogu epskega junaka skozi stiske in dileme tragičnega junaka, ki mu neka nevarna osebna lastnost (stari Grki bi rekli hybris), po eni strani razlog tragične zmote po drugi strani nespodbudna značajska pomanjkljivost ni dopustila, da bi podvzel korake, ki so bili nujni in se je naposled znašel v vlogi glavnega junaka groteske in postal na koncu le še tarča posmeha. In groteskno je to stanje v Sloveniji, ko si večji del politike mane roke in proslavlja razpad vladne koalicije in padec vlade, ker kljub težkim razmeram hlepi po oblasti, čeprav bi, oblastiželjni, morali vedeti, da jih skoraj gotovo ne čaka prav nič boljšega od tega (nujne reforme, ki ne bodo naletele na prijazni sprejem prebivalstva, verjetni referendumi, nadaljnje pogrezanje države v dolgove...), kar je doživljala nedavno padla vlada. Pričakovati bi bilo, da bi parlamentarne stranke skušale skupno določiti ključne politične prioritete in se poenotiti glede nujnih korakov za reševanje krize; v resnici pa so vse po vrsti razmišljale samo o tem, kako zrušiti vlado in povzročiti kaos, v katerem bodo vsaka zase skušale najti čim boljši startni položaj za predčasne volitve, ker jih zanima izključno oblast v naslednjem mandatnem obdobju; kaj bo potem pa, kot da v naših strankah še nihče ne razmišlja. A ne le stanje na področju politike, tudi stanje na področju gospodarstva je alarmantno. Baza realnega sektorja je prepolovljena, produktivnost in zato tudi konkurenčnost še vedno nizka; premalo je razvojno prodornih, tehnološko inovativnih podjetij (čeprav je nekaj zelo dobrih!), strateško nesorazmerna razvojna politika je omogočila nezdrav razmah gradbeništva in samopašnost gradbenih baronov, kar vse se je ob nastopu krize v dveh letih skoraj v celoti sesulo v prah. Pojav tajkunov, vključno z nakupi in uničevanjem tovarn ter razprodajo premoženja za druge namene, je usodno prizadel ugled in zaupanje v slovenske menedžerje, ki si bodo zelo težko ponovno priborili ugled in zaupanje delavcev in vsega ljudstva (o tej plati problema se premalo razmišlja), banke se sesedajo; število brezposelnih je za slovenske razmere že preseglo kritično mejo; ravanje z delavci iz drugih držav (bivših republik Jugoslavije) je nepopravljivo

razsulo naš ugled in bo zaznamovalo naše odnose z nekdanjimi sodržavljani za mnoga desetletja. Izkušnja teh dvajsetih let je pretežno slaba. Socialno državo smo v glavnem že demontirali, podsistema, ki temeljita na načelu solidarnosti (pokojninski in zdravstveni), sta tarči nenehnih napadov in rušenja. Kljub krizi, v katero nas je pripeljal neoliberalni koncept gospodarske politike, v javnem prostoru še vedno prevladuje neoliberalna retorika, ki v teh pogojih spominja na čudaški mazohizem, ko se govori o zahtevah kapitala in nekakšni naravni pravici kapitala, da najprej poskrbi za samooplajanje in šele potem za vse drugo, med drugim tudi za preživetje delavcev, kulturo, znanost, šolstvo, zdravstvo... Apostoli neoliberalizma bi vendar morali upoštevati, da imajo njihovi recepti v državi kot je Slovenija povsem drugačne učinke kot v ZDA ali kakšni drugi državi z zelo razvitim in predvsem velikim gospodarstvom; razen seveda, če morda predpisujejo tudi samoukinitev države.

Skoraj nihče si ne upa izreči, da bi bila odločitev za brezobzirni neoliberalni koncept, ki mu je vodilo izključno oplajanje kapitala oz. dobiček, pot do dobička pa brezobzirna konkurenca, za tako majhno skupnost po eni strani v bistvu samomorilska odločitev in neke vrste neutemeljeni snobizem po drugi strani, ker temelji na zgledovanju po družbah, v katerih vladajo povsem drugačni pogoji, in ki niso tako ranljive in ogrožene kot je slovenska ali še kakšna podobna. Pa vendar se s to orientacijo že ves čas spogleduje tudi t.i. slovenska levica. Deloma zato, ker preprosto ni več prava (»klasična«) levica in deloma zato, ker je ves čas deležna očitkov o kontinuiteti komunistične orientacije ipd.

Osamosvojili smo se torej zaverovani v naivne predstave o tržnem gospodarstvu in demokraciji kot (oblasti ljudstva), ker se nismo in se tudi nismo mogli zavedati, da sta oba »sistema«, to je sistem klasičnega tržnega gospodarstva oz. kapitalizma in sistem predstavniške demokracije, kot samozadostni ideal zahodne (evroameriške) civilizacije, že preseгла svoj zenit in zašla v krizo. Druga, tretja, četrta, kakorkoli že rečemo, tehnološka (digitalna!) revolucija, osamosvojitve multinacionalnega kapitala, čigar težnji po samooplajanju mora služiti vse drugo, izginjanje tradicionalnih družbenih slojev oz. razredov kot strankarskih baz, vse to ob globalizirani paradigmi neomejenega razvoja in hkrati ob spoznanju, da človek v resnici ni absolutni gospodar sveta, vodi v ekološko in socialno katastrofo, ki je neizogibna, če se ne bomo odločili za spremembo paradigme razvoja in družbe. In žrtve te katastrofe bodo najprej ravno manjše države in družbe, manjše kulture in jeziki itd.

Na pot, ki nas je pripeljala v današnje stanje, smo Slovenci krenili v času osamosvojitve, ne glede na to, da je osamosvojitve sama po sebi bila epohalno dejanje; podvig, ko smo Slovenci prvič v zgodovini zaznali, da je trenutek, in da so okoliščine v svetu primerne in smo zmogli voljo in moč za dejanje, ter preseгли dotlej veljavno stališče, da nismo državotvoren narod, temveč blokirano gibanje

(Pirjevec). Naslednji koraki in odločitve pa niso bili več na ravni tega dejanja. Obrnili smo se nazaj, v preteklost. Ne gre le za to, da smo se odločili za popravo preteklih krivic in med drugim tudi za vrnitev po II. svetovni vojni odveztega premoženja, kar je razumljivo, četudi morda ni bilo vse najbolj modro uzakonjeno in izvedeno; gre za težnjo in odločitve, ki naj bi omogočile obnovitev nekdanje družbene strukture, nekdanjega in v svetu že preseženega vrednostnega sistema, kar je v naših razmerah pomenilo, da smo obnovili tudi stanje narodne razklanosti in kulturnega boja, ki ima svoje najstarejše korenine že v času protireformacije, nadalje v 19. stoletju in še posebej v bratomornem spopadu v času II. svetovne vojne. Ta odločitev je hkrati pomenila tudi izrinjenje kulture na obrobje, za kar si je vsaj ena stran, udeležena v kulturnem, boju vedno prizadevala, saj je skozi vso zgodovino vztrajala pri utilitarističnem konceptu kulture, vse drugo, kar ni bilo skladno s tem konceptom pa anatemizirala in zavračala z gesli kot so »Pogine naj pes!« ali »Samo katolik je pravi Slovenec!« in podobnimi.

Vrnili smo se torej v stanje razklanosti in kulturnega boja, lahko bi celo rekli v stanje od znotraj blokirane gibanja, čeprav se je leta 1991 zdelo, da smo to stanje za vedno preseгли. Celó znotraj Demosa se je z nič manjšo srditostjo obnovil razkol iz preteklosti. Ta razklanost pa je deloma ohromila tudi levico, ki se je zaradi slabe vesti v zvezi z dogodki po II. svetovni vojni v bistvu odpovedala levičarstvu, kar je svojevrstni paradoks, saj pravo levičarstvo, recimo socialdemokratsko naravnani del po vojni ravno tako odrinjene slovenske inteligence, ni imelo nič opraviti z zgodovinsko »krivdo« domnevne slovenske levice.

Namesto, da bi izkoristili priložnost in se ob prehodu iz neučinkovitega družbenopolitičnega sistema, ki je povrh še ogrožal ohranitev nacionalne, zlasti kulturne identitete in tudi gospodarski razvoj, navezali na tokove, ki so vsaj v severni Evropi nakazovali možnost razvoja zahodne demokracije in kapitalizma v smeri bolj humane družbe, ki sicer temelji na konceptu tržnega gospodarstva ob izraziti skrbi za delovanje socialne države, in ki skrbi tudi za kohezijo znotraj družbe, smo se po eni strani in tudi pod pritiski od zunaj nekritično vedno bolj približevali neoliberalnemu konceptu kapitalizma in globalizacije, ki ga je kot svoj cilj sprejela tudi slovenska levica, po drugi strani pa poskušali obuditi vzorce vedenja in vrednote iz davno preseženega modela družbe iz prve polovice 20. in celo iz 19. stoletja. Koncept je potemtakem bil, četudi morda ne povsem zavestno oblikovan, da »cepimo« izročilo politike ljudske stranke iz časa pred II. svetovno vojno, in zlasti v zadnjih sedmih, osmih letih bolj ali manj dosledno prevzemanje neoliberalne politike, kar smo, kot se zdi, razumeli kot nekakšen idejni zwarek, primeren zlasti za srednjeevropsko okolje in še posebej za Slovenijo. Kriza, ki se je res začela zunaj Slovenije, pa je razkrila trhlóst in nekonsistentost tega koncepta in netrajnost, lahko bi rekli kar neobstojnost družbe, utemeljene na njem. Slovenska družba razpada, kar je videti na vsakem koraku; še najbolj morda ravno na

področju socialnih sistemov, vendar tudi na področju, ki ga pripisujemo kulturi v širšem pomenu besede (jezik, spremenjeni pogled na umetnost, ki v bistvu udejanja Heglovo napoved o koncu umetnosti, kar dodatno priča tudi o eroziji koncepta nacionalne države ipd.).

Na videz paradoksalno je videti, kot da na področju kulture in športa ni krize (kvantitativni kazalci govorijo, da gre za pravi razmah in številne uspehe!), pa vendar ob natančnejšem pregledu stanja ni mogoče spregledati znamenj krize tudi na teh dveh področjih in predvsem iztisnjenja podsistema kulture na obrobje. Po eni strani smo priče pravemu bohotenju v smislu količin. Govorimo o številnih festivalih, ne le v Ljubljani, temveč tudi po drugih krajih. Skoraj neverjetno se zdi, da v Sloveniji izide vsako leto več kot sto izvirnih romanov, od 250 do 300 pesniških zbirk. Kot vemo, je bila Ljubljana pred letom dni uspešna Svetovna prestolnica knjige, Maribor bo skupaj še z nekaterimi mesti in občinami v kratkem letu dni Evropska prestolnica kulture. V zadnjem času smo v Sloveniji doživeli vrsto vrhunskih koncertov, gledaliških (baletnih in opernih) gostovanj, vrstijo se kakovostne likovne razstave; hkrati pa je nesporno, da se vsa ta razbohotena kultura slovenske družbe na nek način ne dotakne in ne vpliva nanjo. Niti zdaleč ni vsa ta kultura tako prisotna v naši zavesti kot so bila še pred desetletji na videz veliko manj atraktivna kulturna dejanja. Knjige (tudi kakovostne) v javnosti ne odmevajo, čeprav kakovostne gledališke uprizoritve ne dosegajo odzivnosti, ki so je bile deležne pred tridesetimi, štiridesetimi leti nekatere uprizoritve Cankarja, Jovanovića in drugih avtorjev oz. režiserski podvigi Koruna, Ristića, Živadinova. Kultura na nek način prehaja v sfero komercialne, v javni prostor prodirajo »dosežki«, ki so ustrezno podprti s pomočjo marketinga in ne s dosežki, ki bi jih izpostavila strokovna kritika. Temu izdatno asistirajo javna občila, tudi javna RTV (izbor slovenske pesmi za tekmovanje Evrovizije zasede na javni TV vsaj pet, šest ur programa, najboljši slovenski roman, nagrajen z nagrado Kresnik, dobi na TV morda skupno 10 minut, morda 30 minut, če ima srečo, da je obravnavan v oddaji Knjiga mene briga ali Osmi dan). Po drugi strani pa je slovenska kultura v bistvu rezervat revščine (honorarji, življenje na margini, mizerne pokojnine umetnikov, ki niso bili zaposleni, novinarjev in drugih kulturnikov, ki so delovali kot samozaposleni).

Kultura je praktično že vse od osamosvojitve kot podsistem pretežno po volji politike, delno pa celo po lastni volji odrinjena iz vseh vrst dialoga o prihodnosti slovenske družbe in države, kolikor tak dialog dejansko sploh obstoja. O kulturi politika razmišlja, kot ugotavljamo že vrsto let, samo ob slovenskem kulturnem prazniku in ob morebitnih otvoritvah novih ali prenovljenih zgradb ali festivalov, ko posamezni politiki izkoristijo priložnost, da se izkažejo kot slavnostni govorniki. Kultura je postala zgolj videz slovenske družbe, njeno bistvo pa je, kot rečeno, kulturni boj, nekritično prevzemanje zahtev v zvezi s prihodnostjo Slovenije iz tujine, nestrpnost do tujcev (kot neposredni izraz občutka ogroženosti in strahu),

nestrpnost do robnih družbenih skupin, predvsem pa odsotnost strategije razvoja Slovenije, ki bi izhajala iz razumevanja celote (družbe in ne le gospodarstva ali celo zgolj posamezne panoge) in, kar je najbolj pomembno, odsotnost soglasja o ključnih strateških ciljeh Slovenije. Kultura, ki izpostavlja ravno vprašanja identitete, kulturne in nacionalne, je ravno zato s strani politike pogosto zavračana, smešena; njeno prizadevanje pa je ocenjeno kot nepotrebno ali celo kot panično, torej kot izraz nekakšne psihične travme. Kultura je dejansko tako rekoč do osamosvojitve nadomeščala resnično nacionalno politiko in kot takšna je bila kot družbeni podsistem tudi eden glavnih pobudnikov osamosvojitve; zato je logično, da je to vlogo opustila, vendar se s tem ni oz. se ne bi smela odreči svoji družbeni odgovornosti za celoto družbe, naroda in njegove prihodnosti. Politika si seveda povsod prizadeva izničiti ali vsaj nevtralizirati vlogo kulture in še posebej vlogo kritičnega intelektualca, ki je ena najbolj pozitivnih tradicij evropske civilizacije, a tudi umetnost, ne kot mimesis, temveč kot poseg v stvarnost, ima izrazito družbenotvorno funkcijo ali bi jo vsaj morala imeti. Naša politika, kot rečeno, kulturi priznava pretekle zasluge, sodobni kulturi pa predvsem vlogo fasade oz. prijetnega videza. Kultura je potemtakem nekaj podobnega kot, recimo, fotografiranje naših premierov pred sestanki EU, ko se trepljajo z Merklovo, Sarkozyjem itd.

Takšno stanje je posledica prizadevanj politike, da vlada sama in vsemu, in posledica njene nepripravljenosti na dialog z drugimi družbenimi podsistemi. Dialoga v pravem pomenu besede ni niti znotraj politike niti na ravni razmerij z drugimi družbenimi podsistemi. Takšna naravnost politike pa je posledica navezave na izročilo kulturnega boja in vztrajanja v modelu izključevanja in razcepljenosti, kar vse bolj zastruplja tudi množice. Svojevrstna simbola te razcepljenosti sta hočeš nočeš tudi dva najbolj izpostavljeni slovenski politiki teh dveh desetletij, Janša in Kučan, ki, naj to hočeta ali ne, poosebljata dva pola, ki vsak zase še vedno težita po popolni oblasti nad dušami in telesi. Gre za dva pola politike, ki želi vladati vsemu in ne želi priznati nobenemu drugemu družbenemu podsistemu, ne gospodarstvu ne znanosti ne šolstvu in ne kulturi niti dejanske niti duhovne avtonomije. Ta politika želi vladati vsemu in pri tem niti ne zazna, da je tudi sama zgolj orodje lobijev oziroma kapitalskih centrov moči, ki vedno bolj neprikrito obvladujejo družbo v celoti in ne le politiko. Gre za neke vrste novi totalitarizem, ki ga, tako kot vse totalitarizme doslej, najbolj ogroža ravno kultura. To ve tudi kapital, ki zato poskuša instrumentalizirati tudi kulturo in jo čim bolj podrediti kriterijem »trga« in postopkom marketinga.

Peter POŽUN

Državni svetnik v mandatu 2007 – 2012, predstavnik negospodarskih dejavnosti za področje zdravstva

Pregled razvoja slovenskega zdravstva v zadnjih dvajsetih letih z vidika stroke in Državnega sveta

Osnovno izhodišče zdravstvenega varstva je, da je zdravje največja vrednota posameznika, zdravstvo pa javna dobrina in ne tržno blago. V zadnjih dvajsetih letih, kolikor je minilo od osamosvojitve, smo v Sloveniji več ali manj uspeli ohraniti zdravstvo kot javno dobrino. Kot drugeje tudi v Sloveniji velja, da pomeni višji ekonomski standard tudi več zdravja. Na to kažejo tudi zadnji podatki analize zdravja prebivalcev Slovenije, ki so pokazali na močno povezanost med ekonomskim blagostanjem ter skrbjo za zdravje in posledično tudi splošnim zdravstvenim stanjem prebivalstva. Zdravje po definiciji Svetovne zdravstvene organizacije ni samo odsotnost bolezni, temveč stanje popolnega telesnega, duševnega, ekonomskega in socialnega blagostanja. Pravica do zdravja in neomejena dostopnost do zdravstvenega varstva je ena temeljnih človekovih pravic, ki se mora zagotavljati vsem, ne glede na kakršno koli okoliščino. Medicina je v zadnjih desetletjih dosegla nesluten razvoj. Še pred desetletjema skoraj neozdravljive bolezni so danes postale kronično obvladljive, nekatere so skoraj izginile, soočamo pa se z novimi, predvsem infekcijskimi boleznimi, ki se hitro prenašajo preko celin zaradi mobilnosti ljudi ter z velikim povečanjem kroničnih nenalezljivih bolezni. Temu sta uspešno sledila ali bila pogosto celo korak pred tem farmacevtska industrija ter industrija medicinskih pripomočkov.

Vse to in pa velike demografske spremembe, ki se odražajo predvsem v hitrem povečevanju starejše populacije z več kroničnimi obolenji, zgodnje odkrivanje bolezni ter »nove bolezni« pa seveda pomenijo za vsako družbo velik izziv. Razkorak med razpoložljivimi viri za zdravstveno varstvo ter potrebami ljudi in pričakovanji medicine postaja vse bolj oster in zahteva od zdravstvene politike jasne in hitre odgovore; predvsem, kako zagotavljati enako dostopnost (pravičnost) do zdravstvenega varstva za vse ljudi, ki to potrebujejo, še zlasti za ranljive skupine. To je bila tudi usmeritev Svetovne zdravstvene organizacij v dokumentu »Strategija za vse v 21. stoletju«, ki je zavezovala vse države članice, da zagotovijo solidarnost

in univerzalno dostopnost do ustreznega zdravstvenega varstva za vse državljane ob hkratnem obvladovanju stroškov.

Slovenija ni v tem nikakršna izjema, saj naši prebivalci pričakujejo ohranitev solidarnosti, odlično dostopnost, takojšnjo uvedbo novih diagnostičnih in terapevtskih metod, dosegljivost vseh sodobnih zdravil, predvsem bioloških, možnost izbire zdravljenja in terapevta, visoko kakovost, prijaznost in 24-urno dosegljivost vseh strokovnjakov. Obenem pa hočejo soodločati pri postopkih zdravstvene obravnave.

V dvajsetih letih samostojnosti Slovenije je bilo na področju zdravstvenega varstva izvedenih več reform, najsi so bile izrecno tako poimenovane ali ne. Pregled različne domače in tuje literature na temo reformiranja zdravstvenega sistema jasno pokaže, da se ne glede na obdobje sprejemanja reform ohranjajo vedno iste temeljne zahteve po splošnem dostopu do zdravstvenega varstva ne glede na posameznikov materialni položaj, pravičnosti in solidarnosti kar se tiče načina financiranja in zbiranja finančnih sredstev ter po učinkovitosti in kakovosti zdravstvenega sistema.

Prav tako je zanimivo primerjati opise splošnih družbenih razmer v zgodnjih devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so se novo nastajajoče države po padcu komunističnega sistema morale soočiti s povečanimi napetostmi, finančnimi krizami ter spremembami v menedžmentu na področju zdravstva, s trenutnimi željami reformirati zdravstveni sistem in opisi splošnega družbenega stanja danes, v prav tako oteženih gospodarskih in družbenih razmerah. Kot ključne težave so bili takrat izpostavljeni slaba gospodarska rast, visoka brezposelnost, nasilje, izguba družbenih povezav, vse večje premoženjske razlike med ljudmi in ostali dejavniki, ki slabo vplivajo na zdravje. Vzeto iz časovnega okvira bi se lahko zdelo, da gre za opis današnjih časov. Nujnost sprememb zdravstvenega sistema, racionalizacija porabe finančnih sredstev in reorganizacija, so bile tudi takrat v osrčju zahtev po spremembah.

Pogled nazaj pokaže tudi, da je v času sprememb političnega in ekonomskega sistema, navkljub drugačnim nasvetom ali celo zahtevam, ki so jih v državo prinašali zunanji svetovalci, Slovenija uspela ohraniti temeljne vrednote zdravstvenega varstva in se uprla vnašanju tržnih pravil delovanja v sistem zdravstva. Pravico državljanov do zdravstvenega varstva je zapisala tudi v svojo ustavo kot eno izmed človekovih pravic, brez razlikovanja glede na osebne okoliščine posameznika, posebej ne glede na gmotni položaj. Edina prioriteta je nujnost zdravstvene obravnave.

Pregled razvoja zdravstvenega sistema v zadnjih dvajsetih letih lahko začnemo v pomembnem prehodnem obdobju, v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko je vzporedno s snovanjem samostojne države korenite spremembe doživljal tudi sistem zdravstvenega varstva. Vzpostavljen je bil sistem zdravstvenega

zavarovanja, ki je v primerjavi s sistemom, ki je temeljil na samoupravnih interesnih zdravstvenih skupnostih, pomenil korenit premik k sodobno zasnovanemu sistemu zdravstvenega varstva. Kot vsako prehodno obdobje, so tudi slednje zaznamovale težave z zagotavljanjem finančnih sredstev in njihovim rednim dotokom, razkorakom med realnimi zahtevami programov zdravstvenih storitev ter oceno njihove vrednosti, ki so se v praksi odražale v nelikvidnosti zdravstvenih zavodov in oteženem kvalitetnem izvajanju dejavnosti, zaradi omejene sposobnosti vzdrževanja sredstev in prostorov. Tako je na primer Letopis o zdravstvenem in socialnem varstvu v Republiki Sloveniji za leto 1991 poročal o občutnem zmanjšanju obsega dejavnosti in zmogljivosti (zmanjšanje obiska zavarovancev pri zdravnikih za 5 do 12 % , zmanjšanje delovnih ur zdravstvenih delavcev za 4 do 11 % ter zmanjšanje števila sprejemov bolnikov v bolnišnično zdravljenje).

Leta 1992 je bila izvedena celovitejša reforma zdravstvenega sistema, s katero se je financiranje zdravstvenega varstva umaknilo iz direktne obveznosti države, preko uvedbe sistema obveznega zdravstvenega zavarovanja in prenosa dela izdatkov na zasebna sredstva (prostovoljno zavarovanje za doplačila). Vlogo glavnega nosilca obveznega zdravstvenega zavarovanja je takrat prevzel Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, ki na podlagi prenesenih javnih pooblastil s strani države še danes ostaja izvajalec obveznega zdravstvenega zavarovanja. Vpeljano je bilo torej socialno zdravstveno zavarovanje ter princip partnerskega dogovarjanja med predstavniki različnih področij in interesov, kot alternativa enostranskemu proračunskemu financiranju zdravstvenega varstva, zakonske podlage pa so bile zapisane v Zakonu o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. To obdobje so zaznamovali tudi začetki opravljanja zasebnih zdravstvenih dejavnosti ter vključevanje zasebnih zdravstvenih delavcev v mrežo javne zdravstvene službe.

Omembe vredna je tudi konferenca ministrov za zdravje, ki je potekala v Ljubljani leta 1996 in na kateri so ministri sprejeli t.i. Ljubljansko listino o reformiranju zdravstvenih sistemov, ki je opredelila osnovna načela, ki jih pri izvajanju reform na področju zdravstva ne bi smeli prezreti. Ta načela so: človeško dostojanstvo, enakost, solidarnost in strokovna etika; promocija zdravja; upoštevanje potreb ljudi pri oblikovanju zdravstvenih služb; kakovost zdravstvenega varstva in finančno ekonomska učinkovitost; racionalna uporaba vseh resursov; upoštevanje filozofije primarnega zdravstvenega varstva; splošna dostopnost in kontinuirano zdravstveno varstvo.

Kot naslednji pomemben poizkus izboljšanja slovenskega zdravstvenega sistema lahko izpostavimo pogosto omenjano »belo knjigo«, ki je v ospredje postavila sledeče vrednote, ki so aktualne še danes: pravičnost, dostopnost, kakovost in učinkovitost. Po oceni nosilca reforme, nekdanjega ministra za zdravje dr. Dušana Kebra, se je z reformo ob začetku devetdesetih let zmanjšala solidarnost v sistemu zdravstvenega

varstva, saj se je z uvedbo doplačil za skoraj vse zdravstvene storitve zmanjšala dotedanja solidarnost pri zbiranju sredstev in bremena financiranja v okviru prostovoljnega zavarovanja prenesel na ekonomsko šibkejše skupine državljanov, saj ima prostovoljno zdravstveno zavarovanje enotne premije in ne upošteva načina solidarnosti in vzajemnosti. Zato je bila kot glavni cilj predlagane reforme v letu 2003 navedena odprava opisane deformacije s ponovno uvrstitvijo pravic, ki so za zdravje in zdravljenje koristne, v celoti v breme obveznega zdravstvenega zavarovanja. Navkljub natančni analizi posameznih segmentov zdravstvenega sistema, ki je v veliki meri uporabna še danes, omenjena reforma ni uspela.

Naslednji prelomni reformni trenutek je pomenil sprejem Resolucije o nacionalnem planu zdravstvenega varstva: »Zadovoljni uporabniki in izvajalci zdravstvenih storitev« (v nadaljevanju: resolucija) v letu 2008, ki temelji na Zakonu o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju ter upošteva smernice zdravstvene strategije Evropske unije »Skupaj za zdravje«, strateški pristop EU za obdobje 2008 – 2013, ki jih je sprejel Evropski svet 2007.

Resolucija s tem namenom poudarja in na prvo mesto postavlja krepitev zdravja in preventivo, upošteva pa tudi pomen rehabilitacije in ponovnega vključevanja že obolelih v delovno okolje, družino in širšo družbo. Osrednje mesto v sistemu zdravstvenega varstva daje pacientu, ki mora postati enakovreden partner v odnosu do zdravnika in drugih zdravstvenih delavcev in seznanjen s svojimi pravicami in dolžnostmi. Obravnava pacienta mora biti celostna, od spočetja do smrti, vključujoč paliativno oskrbo. Gre za vprašanje organizacije dela, delitve dela med posameznimi ravnmi zdravstvenega varstva, med javnim in zasebnim delom, z upoštevanjem možnosti javno-zasebnega partnerstva. Poudarek mora biti na vidnih rezultatih, ki jih pacienti občutijo, in na kazalnikih, ki omogočajo merjenje kakovosti storitev izvajalcev.

Resolucija je kot vrednote izpostavila: zdravje, univerzalnost, enakost, solidarnost, vključenost, kakovost, odgovornost, zaupanje in etično ravnanje. Med drugimi prednostnimi področji (krepitve in varovanje zdravja ter zdravstvene dejavnosti) sta posebej izpostavljena tudi pomen in vloga področja zdravstvene in babiške nege, kar je pomemben premik. Predvideno je povečanje vloge medicinskih sester in bobic pri prevzemanju novih samostojnih vlog pri obravnavi kroničnih bolnikov in zdravih nosečnic, povečanje zmogljivosti neakutne obravnave in razvoj patronažnega varstva in razvoj dolgotrajne oskrbe v domačem okolju. Kot ključne so navedene tudi spodbude in razvoj različnih kariernih poti za medicinske sestre in zdravstvene tehnike ter razvoj klinične specializacije.

Podaljševanje življenjske dobe in vse večje število ljudi s kroničnimi boleznimi pomembno vplivata na kakovost življenja posameznika in tudi porabo sredstev,

namenjenih za zdravstveno varstvo. Zaradi usmerjenosti k večji obravnavi pacientov tudi v domačem okolju, oziroma na primarni ravni, je zato resolucija predvidela organiziranje različnih služb, ki bi bile vsem dostopne in bi zadovoljile potrebe po celostni zdravstveni obravnavi ali integrirani celostni obravnavi. Poziva pa tudi k razvijanju kulture zaposlenih v zdravstvu, v smislu izboljšanja odnosov ter odgovornosti do pacientov ter zavedanja kakovosti dela in učinkovitega ravnanja s človeškimi, finančnimi in materialnimi viri. Kultura poročanja o nevarnih dogodkih brez kaznovanja in sramotenja poročevalca, komuniciranje z javnostjo in obveščanje pacientov na prijazen način, naj bi povečala stopnjo zaupanja pacientov v sistem zdravstva, dobri medsebojni odnosi, spoštovanje različnosti in interdisciplinarnost timov pa so navedeni kot temeljni pogoj za kakovostno skupinsko delo.

Predlog zakona o zdravstveni dejavnosti iz leta 2010, ki naj bi predstavljal naslednjo veliko reformno potezo, je obstal nekje sredi zakonodajne procedure, trenutno pa se vsa pričakovanja in predlogi usmerjajo v novo zastavljeno Nadgradnjo zdravstvenega sistema do leta 2020, s podnaslovom Korak naprej, ki po eni strani prejema precej široko soglasje o nujnosti celovitih sprememb sistema, vključno s sistemom prostovoljnega dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja, po drugi pa sproža pomisleke glede predlagane prevetritve zdravstvene košarice pravic in predlagane reorganizacije javnih zavodov na področju vodenja in upravljanja.

Državni svet je kot del zakonodajne veje oblasti v vseh teh letih imel priložnost so-oblikovati zakonodajne rešitve s številnih področij zdravstva. Če preletimo arhive Državnega sveta, dobimo res pestro sliko dejavnosti, ki so se v vseh teh letih odvijale v okviru Državnega sveta v povezavi tako s ključnimi prelomnicami kot vmesnimi zakonodajnimi spremembami parcialnih področij zdravstvenega sistema v Sloveniji. S svojimi mnenji, razpravami in številnimi organiziranimi posveti je ves ta čas skušal aktivno vplivati na odločitve v procesu urejanja zdravstvenega sistema, pri tem pa posebno skrb posvečal zaščiti interesov prebivalcev Slovenije in zagotavljanju njihovih pravic na področju zdravstvenega varstva.

Če pogledamo samo zadnjih nekaj let lahko ugotovimo, da sta bila, poleg številnih novelacij že obstoječih zakonov, sprejeta tudi dva že dolgo časa pričakovana pomembna zakona - Zakon o pacientovih pravicah ter Zakon o duševnem zdravju, o katerih je intenzivno razpravljala tudi Državni svet v okviru sej matičnega delovnega telesa, ter na plenarnih zasedanjih.

Zakon o pacientovih pravicah predstavlja pomembno novost v sistemu zdravstvenega varstva Slovenije, saj je pomemben prispevek k izboljšanju razmer na področju varovanja in uresničevanja pravic pacientov. Med pravice, ki morajo biti zagotovljene vsakemu uporabniku zdravstvenih storitev, tako uvršča spoštovanje samostojnosti pacienta pri odločanju o lastni zdravstveni oskrbi, pravico do

zasebnosti, enakopravnosti, varnosti in obveščenosti, do varstva osebnih podatkov, ter zagotavlja varstvo največje zdravstvene koristi pacienta.

Državni svet je aktivno podprl tudi sprejemanje Zakona o duševnem zdravju iz leta 2008 in pospešil njegovo sprejetje s pobudo, naslovljeno na Ministrstvo za zdravje, za čimprejšnjo vložitev predloga zakona v zakonodajno proceduro.

Prav tako je Državni svet v tem zadnjem mandatu na področje oblikovanja politik zdravstvenega varstva skušal poseči tudi na podlagi svoje pristojnosti predlaganja zakonodajnih aktov. Tako je, izhajajoč iz dejstva, da je razkorak med povpraševanjem in ponudbo človeških organov za presaditve v porastu povsod v svetu in vse bolj tudi v Sloveniji, sprožil zakonodajno iniciativo za novelacijo Zakona o odvzemu in presaditvi delov človeškega telesa zaradi zdravljenja (ZOPDCT). Kot večina evropskih držav se tudi Slovenija sooča s potrebo po bolj sodobni zakonodaji glede na privolitev za darovanje za časa življenja, zato sedanji zakon dopolnjujemo z določbami o domnevni privolitvi, zato je Državni svet sodobnejšo ureditev tega področja ocenil kot pomemben del razvoja zdravstvenega sistema. V zadnjem času se je namreč ta del medicine v Sloveniji zelo razvil, pri presaditvah se dosegajo dobri rezultati, temu primerno pa so vedno večje tudi potrebe po razpoložljivih organih.

V pripravo novele je Državni svet vključil tudi strokovnjake Slovenija Transplant-a ter z vsebino seznanil vse pomembne deležnike: Rdeči križ Slovenije, Državno etično komisijo, Etično komisijo za presaditve pri Ministrstvu za zdravje, Republiški strokovni kolegij za transplantacijsko dejavnost, predsednika Zdravstvenega sveta ter patientska združenja.

Cilj predlaganega zakona je bil pregledna uzakonitev sistema domnevne privolitve darovalca za primer odvzema delov človeškega telesa po smrti, kar naj bi pozitivno vplivalo na število opravljenih odvzemov delov človeškega telesa in število darovanih organov predvidoma povečalo za 20 %. Predlagan je bil sistem, po katerem bi bili darovalci vsi državljani Republike Slovenije s stalnim prebivališčem v Republiki Sloveniji, s tem, da bi lahko posameznik preprečil odvzem delov njegovega telesa po smrti z izrecno pisno izjavo podano pri osebnem zdravniku. Med drugim bi tudi svojcem bila dana možnost ovreči domnevo privolitve na podlagi navedbe okoliščin, ki bi pokazale, da se umrla oseba za časa življenja ni strinjala z odvzgom delov človeškega telesa po smrti. Zakon bi uzakonil tudi obvezni pojasnilni pogovor s pacientovim zdravstvenim pooblaščenecem oziroma z njegovimi najbližjimi svojci pred odvzgom organa. Navkljub številnim vloženim naporom pa novela zakona ni uspela preiti fazo prve obravnave zakonodajnega postopka.

Državni svet skuša tudi preko posvetov o tematikah s posameznega družbenega področja vzpostaviti vez med stroko, civilno družbo in zakonodajnim procesom. Tako so bili v zadnjih dveh desetletjih pod okriljem Državnega sveta organizirani

številni posveti, ki so se dotaknili sistema zdravstvenega zavarovanja, duševnega zdravja, zdravja žensk in starejših, reproduktivnega zdravja žensk, biomedicinske pomoči, skrbi za zdravje na delovnem mestu, financiranja zdravljenja otrok ter številnih zakonodajnih predlogov in aktov (izvajanja Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, predloga Nacionalnega programa varovanja duševnega zdravja, predloga Zakona o dolgotrajni oskrbi in zavarovanju za dolgotrajno oskrbo ter Predloga nadgradnje zdravstvenega sistema do leta 2020). Z ugotovitvami s posvetov je Državni svet vsakokrat seznanil pristojne državne institucije in jih pozval k preučitvi možnih rešitev izpostavljenih problemov.

Trenutno aktualno Nadgradnjo zdravstvenega sistema do leta 2020, ko je bila slednja še v fazi javne razprave, je Državni svet obravnaval v okviru Komisije za socialno varstvo, delo, zdravstvo in invalide ter na plenarnem zasedanju, ter predloženemu dokumentu izrekel pohvalo zaradi njegove preglednosti in dobre podlage za iskanje ustvarjalnih rešitev. Pristop k celovitim spremembam v zdravstvenem sistemu na način, da se najprej doseže konsenz o glavnih usmeritvah sprememb, nato pa se nadaljuje z usklajevanjem o spremembah na parcialnih področjih, pa je Državni svet ocenil kot moderen in ustrežnejši od pristopov pri nekaterih prejšnjih predlaganih reformah. Podprl je tudi načrtovano integracijo oziroma mreženje znotraj in med posameznimi ravni zdravstvenega sistema in poudaril, da naj bo cilj nadgradnje vzpostavitev integralnega in učinkovitega zdravstvenega sistema, pri čemer naj bo v ospredju iskanja rešitev pacient oziroma zavarovanec.

Kot temeljna načela predvidene nadgradnje zdravstvenega sistema so sicer izpostavljene geografska, kakovostna in finančna dostopnost zdravstvenih storitev, kot ključni izzivi pa preventiva in promocija zdravja, vzdržnost sistema zdravstvenega varstva v okviru finančnih možnosti, ter učinkovito upravljanje z javnimi sredstvi, na podlagi ločitve javnega in zasebnega.

Pri tem je kot pomembna področja, ki se jim je prav tako potrebno posvetiti pri izpeljavi nadgradnje v praksi, Državni svet izpostavil povezovanje med različnimi zdravstvenimi profili, nujnost vzpostavitve zakonodajnih podlag za izvajanje sicer uspešnih projektov referenčnih ambulant, ureditev položaja delovnih terapevtov, zlasti v delu prenosa javnih pooblastil na posamezne zbornice, in skrb za to, da bodo vzpostavljeni ustrezni delovni pogoji, ki bodo slovenske zdravstvene delavce zadržali v Sloveniji.

Kot ključna problematična področja pa so bila izpostavljena: zagotavljanje večje avtonomije zdravstvenih zavodov na podlagi prenosa lastništva premoženja na javne zavode, kar lahko vodi do povečanega interesa zavodov za izrabljanje prenesenega javnega premoženja v pretežno tržne namene; nujnost jasnega ločevanja javnega in zasebnega dela sistema zagotavljanja zdravstvenih storitev, ki se jasno kaže kot

prelomna točka podpore ali nasprotovanja predlagani nadgradnji sistema; potreba po redefiniciji vloge Zavoda za zdravstveno zavarovanje v zdravstvenem sistemu kot aktivnega kupca kakovostnih storitev in ne zgolj razdeljevalca finančnih sredstev ter posledice morebitnega prenosa dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja v obvezno zdravstveno zavarovanje ter s tem povezane prilagoditve vsebine košarice pravic.

Državni svet bo zagotovo aktivno sodeloval tudi v nadaljevanju razprav o nadgradnji zdravstvenega sistema in pri tem skušal tudi civilni družbi in strokovnim združenjem omogočiti, da podajo svoje pripombe in predloge za izboljšanje obstoječega sistema.

Ob zaključku velja še posebej poudariti, da je danes, dvajset let po osamosvojitvi, ohranjen zdravstveni sistem z bistvenimi vrednotami solidarnosti, pravičnosti in vzajemnosti, čeprav ostaja še vedno veliko nerešenih ali odprtih vprašanj.

Dostopnost lahko na posameznih področjih ocenimo kot slabšo, na drugih kot boljšo. Pomembno se je na primer izboljšala z uvedbo referenčnih ambulant, še vedno pa ostajajo v Sloveniji sive lise, kjer je dostopnost prebivalcev do zdravstvenega varstva slabša. Prav tako je dostopnost do specialističnih storitev slabša za prebivalce ljubljanske in mariborske regije, saj sta oba klinična centra hkrati sekundarni bolnišnici in terciarna centra. Ob tem velja omeniti tudi pomemben dosežek v teh 20 letih in sicer ustanovitev nove Medicinske fakultete v Mariboru, ustanovitev zdravstvenih fakultet in več visokih zdravstvenih šol ter ustanovitev drugega Univerzitetnega kliničnega centra v Mariboru.

V javnih razpravah ali raziskavah javnega mnenja še vedno zasledimo izraženo nezadovoljstvo z zdravstvenim sistemom (čakalne dobe, samoplačništvo, preskakovanje vrst, korupcija, neustrezni medosebni odnosi, pomanjkanje timskega dela in ohranjen visok hierarhični nivo, pomanjkanje partnerskega odnosa med zdravstvenimi delavci in pacienti ...), še vedno ni urejen status otrok kot samostojnih nosilcev pravic iz zdravstvenega zavarovanja, stroški vrtoglavo naraščajo in zaslužki dobaviteljev temu premo-sorazmerno, storilnost ni merjena, kazalniki kakovosti so še vedno bolj domena kot urejen standard, odprti načini zaslužkarstva in bogatenja, tudi na račun pravic pacientov, pa so problemi, ki ostajajo na mizi - njihova rešitev je v rokah zdravstvene politike, če bo tega zmožna in predvsem voljna.

Viri:

Keber et al. 2003. Zdravstvena reforma. Ministrstvo za zdravje in Vlada RS.

Letopis o zdravstvenem in socialnem varstvu v Sloveniji iz leta 1991 (september 1992); Ministrstvo za zdravstvo, družino in socialno varstvo, Ministrstvo za delo, Skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja v Republiki Sloveniji.

Filej, Bojana. 1999. Zdravje za vse.

Dr. Božidar Voljč. Kakovostna starost, let. 10, št. 4, 2007, (2-8). Inštitut Antona Trstenjaka. <http://v2.inst-antonatrstenjaka.si/slike/481-1.pdf>.

Health 21 – health for all. 1998. European Health for All Series ; No. 5. World Health Organization.

http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/109759/EHFA5-E.pdf.

http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/kostajnssek1205.pdf.

Keber, Dušan. Utrjevanje vrednot in vzpodbujanje sprememb: zdravstvena reforma 2003. <http://vestnik.szd.si/st3-2/st3-2-57-58.htm>.

Boris ŠUŠTARŠIČ*

Državni svetnik v mandatih 1992 – 1997, 1997 – 2002, 2007 – 2012,
predstavnik negospodarskih dejavnosti za področje socialnega varstva

Državna socialna politika tudi v funkciji produkcijskega dejavnika

Ob tako pomembni obletnici, kot je dvajset letnica delovanja Državnega sveta Republike Slovenije, je to gotovo priložnost, da se ozremo na prehojeno pot in pregledamo vse, kar je bilo dobrega, pa tudi manj dobrega in uspešnega.

1. Uvodna opredelitev obravnavane teme

V sodobnih družbah, kakršna je današnja Slovenija, se zdi kar nekako samoumevno, da obstaja državna socialna politika, ki se ukvarja z regulacijo socialnih disfunkcij v družbenem razvoju. To naj bi pomenilo, da obstoja koncept in institucionalizirana politična praksa javnega ukrepanja oziroma splet premišljenih sprememb na državnem in lokalnem nivoju po določenih zamislih o človekovih svoboščinah in pravicah, kakovosti življenja, enakosti, varnosti in integriranosti oziroma vključenosti v družbeno okolje.

Za državno socialno politiko ni nujno, da ima povsem skladen (koherenten) in sistematičen notranji koncept, ker je v realnosti praviloma sestavljena iz spleta parcialnih pristopov, strategij in pragmatičnega ravnanja. Če pa se vzpostavi njena koherentnost in integriranost, je to mogoče doseči le na državni ravni, kar izhaja iz celotnega političnega organiziranja družbe, ki jo sestavljajo pravna država, legitimna oblast in razvejana civilna družba. K tovrstni ambicioznosti nas navaja opredelitev v 2. ustavnem členu, ki določa, da je Republika Slovenija pravna in socialna država.

2. Državna socialna politika v samostojni državi

Ob preoblikovanju Slovenije iz nekdanje jugoslovanske republike v samostojno državo, sistemsko gledano na tem področju ni bilo nobenega pomembnega pretresa, kajti slovensko socialno varstvo je bilo primerno razvito za srednjeevropsko industrializirano državo. Ustvarjalno so bili implementirani dobri zgledi iz skandinavskih držav, upoštevajoč seveda tedanjo družbeno ureditev. Tako je slovensko prebivalstvo po drugi svetovni vojni pridobilo celo vrsto kvalitetnih

* Predsednik Komisije za socialno varstvo, delo, zdravstvo in invalide

socialnih pravic za posebne socialne skupine, kot so zlasti starejši in invalidi, pa so nastale tudi specializirane institucije in njihova interesna samoorganiziranost v smislu današnje civilne družbe z široko razvejanimi dejavnostmi.

Odločilnega pomena je bilo, da so demokratično izvoljena vlada in pristojne državne institucije pravni sistem prejšnjega socialnega varstva prenesle po vsebinski zasnovi v novo zakonodajo, da se niso ukinjale socialne pravice, kakor se je zgodilo v drugih tranzicijskih državah, in da je naša država še naprej izvajala razvidno socialno politiko, ki je v začetku pridobila tudi dokaj konsistenten teoretičen in praktičen razvojni zagon. Poudariti je treba, da je bila socialna politika v nekaterih pogledih vse do današnjega časa lahko tudi vzor drugim, bolj razvitim zahodnoevropskim državam.

Že leta 1992 je bil sprejet sistemski zakon o socialnem varstvu, ki je bil najprej mišljen kot zakon, ki naj zagotavlja kvalitetno preživetje prebivalstva na prehodu v povsem drugačno družbeno ureditev, v resnici pa je bil tako dobro koncipiran, da je sicer doživel nekaj manjših dopolnitev, vendar je še vedno aktualen in ga zaenkrat doslej ni uspela nadomestiti nobena dosedanja slovenska vlada, kljub raznim poskusom reformiranja socialne politike. Predvsem je šlo za občasne iniciative, da se zavre netržna redistribucija dobrin k tistemu delu prebivalstva, ki si je zaradi nekonkurenčnosti na trgu delovne sile nezmožen sam zagotavljati socialno varnost in družbeno integracijo. Poleg navedenega temeljnega zakona realni obseg socialne politike sooblikujejo tudi skoraj vsi ostali sistemski zakoni in konkretni ukrepi, med katerimi so vsekakor najpomembnejši z družbenih področjih kot so zdravstvo, izobraževanje, zaposlovanje, obdavčevanje, otroško varstvo, stanovanjska politika, štipendiranje, gospodarska politika.

Življenjsko naključje me je zaradi moje težke invalidnosti pravzaprav prisililo, da sem glede po svoji volji izbrane aktivne socialne vloge že več kot 40 let v dinamičnem odnosu z akterji slovenske socialne politike ter imam z njimi hočem nočem proaktivna razmerja. Razen enega mandata sem bil ostale tri mandate državni svetnik za področje socialnega varstva v Državnem svetu RS. V tem celotnem obdobju sem uspel utiriti mnoge predloge k zakonom, ki zadevajo socialno politiko najbolj ogroženih socialnih skupin naše družbe, na drugi strani pa me enako zanima oblikovanje socialne politike tudi za ljudi v najbolj produktivnem obdobju njihovega življenja, da zmorejo dosegati učinkovitost in uspešnost ter tako biti v tekmovalni formi za ustvarjanje nadpovprečnih rezultatov.

Kot hkratnemu opazovalcu dogajanja po teoretičnem vidiku razumem, da smo ob nastajanju samostojne slovenske države v aktualni socialni politiki opuščali HETERONOMNO- PASIVEN pristop, ki se kaže v brezpogojnem sprejemanju obstoječega institucionalnega reda in zakonov kot nevprašljive danosti ter v prizadevanju zgolj za opravljanje oziroma izvajanje predpisanih vlog, kar smo

nadomeščali z AVTONOMNO-AKTIVNIM pristopom, ki se od prvega razlikuje po kritičnem odnosu do obstoječega reda, v prizadevanju za čim kvalitetnejše opravljanje svojega dela ter v aktivnem razvojnem prizadevanju.

Razlika med tema dvema pristopoma je v tem, da prvi izhaja iz reduciranega osnovnega nauka (npr. moralnih, etičnih, političnih in drugih principov, koncept hendikepa), drugi pa iz obstoječih makro in mikro strukturnih razmerij in (samo) refleksije akterjeve vloge znotraj njih. Prvi predstavlja absolutizacijo osnove (fundamenta) in voluntarizem akterjev, drugi pa njegovo relativizacijo ter kompetentnost akterjev v skladu z njihovimi diferenciranimi vlogami in strukturo interesov.

Osebnost sem še posebej zadovoljen, da sem lahko med mnogimi sistemskimi predpisi soustvarjal Zakon o invalidskih organizacijah, Zakon o humanitarnih organizacijah, Odlok o ustanovitvi javne Fundacije za financiranje invalidskih in humanitarnih organizacij (FIHO), pri moji matični reprezentativni invalidski organizaciji Društvu distrofikov Slovenije pa mi je uspelo ustanoviti in razvojno usmeriti dve invalidski podjetji, v katerih se uspešno izkazuje podjetništvo sicer do tedaj nekako odpisane skupine invalidov (distrofikov) kot družbeno koristnih ljudi zaradi njihove napredujoče invalidnosti. Z enako izvirnimi idejami je potekal ustvarjalni razvoj tudi pri drugih skupinah invalidov in seveda na celotnem področju socialnega varstva.

Vsi prebivalci smo od svoje samostojne in neodvisne države zelo veliko pričakovali. V začetku svojega obstoja so ji več ali manj presahnili nekdanji trgi skupne države, morala je najprej vrniti denacionaliziranim nekdanjim lastnikom ogromno sredstev. Tuji ekonomisti so celo pričakovali, da se bo mlada in komaj spočeta država ekonomsko zlomila. Relativno močna in sodobna produkcijska sredstva in razmeroma v izvoz naravnana slovenska proizvodnja ob urejeni socialni politiki, pa je ravno s pomočjo pregovorne slovenske pridnosti bila sposobna ohraniti tudi našo gospodarsko bit. Žal so se kasneje takšne uspešne ekonomske razmere zaradi prehitrega in neodgovornega neoliberalističnega koncepta postopoma povsem zgubile in začele povzročati večplastno družbeno krizo. Neoliberalističen pristop je menil, da bo trg sam izoblikoval nova delovna mesta ali pa da bo ostali del aktivnega prebivalstva ustvaril takšno presežno vrednost, ki bo lahko amortizirala velike prepade med zaposlenim in nezaposlenim delom prebivalstva. Vsi ti dejavniki so vplivali na goščevanje problematik, ki jih nihče ni reševal.

3. Izvajanje socialnega varstva v času hude finančne in ekonomske krize

Današnja zaskrbljujoča situacija v naši državi je po mojem prepričanju skoraj v celoti odraz notranje strukturne krize in večplastne nesposobnosti v času

samostojne Slovenije. Nesporno drži, da je v času nastopa Pahorjeve vlade tudi k nam začela vdirati svetovna finančna in ekonomska kriza, vendar jo legalna oblast ni znala dojemati, kaj šele artikulirati in uveljavljati razumne državne poteze, ki bi povečevale slovensko materialno in nematerialno produkcijo. Brez dvoma je načeloma pozitivno, da se vlada zadolžuje tudi za izplačevanje osnovnih socialnih transferjev, vendar je brez hkratnega spodbujanja in tudi omogočanja večje vsestranske družbene produkcije to mrtvi tek s pričakovanimi katastrofalnimi rezultati.

Državna socialna politika, kakršno je v letih 2009 - 2011 vodilo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve pod tedanjim ministrom, je po moje povsem zgrešila cilj, saj se ni zavzela za cilj aktivnega razreševanja socialnih stisk, ampak jih s svojimi predlaganimi ukrepi samo še večja. Prepad med bogatejšimi in siromašnejšimi pri nas je vse večji. Morda je imel minister v ozadju zamisel, da vzpostavi koherentno in integrirano državno socialno politiko, a je žal v praksi opustil avtonomno- aktivni pristop do prizadetih skupin prebivalstva ter jim ignorantno in arogantno začel vsiljevati svoje necelovite rešitve, kar je pripeljalo do globokega konflikta s skoraj vsemi značilnimi socialnimi skupinami v naši državi, zaradi česar je prišlo do blokade tudi tistih nujnih sprememb, ki bi bile izvedljive ob avtonomno - aktivnem pristopu. Svojo trditev opiram na dva povsem nepremišljeno sprejeta zakona, in sicer Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev in Zakon o denarni socialni pomoči, ki sta, po moji oceni, v praksi v sedANJI dikciji neizvedljiva oziroma bi nasilno uveljavljanje teh dveh zakonov pripeljalo do nerazrešljivih zapletov in problemov.

Seveda bo morda kdo rekel, saj je vse odvisno od realnega sektorja in proračunskih sredstev. To v določeni meri sicer drži, vendar imamo pri nas še neko drugo posebnost, ki jo občasno tudi predstavniki posamičnih ministrstev priznajo, to pa je popolno nesodelovanje resorjev med seboj. Prav neverjetno je, do kakšne mere grede »politike« posameznih ministrstev v tej smeri. Namesto tvornega sodelovanja med njimi smo velikokrat priče, da določeni zakonski predlogi, ki so navezani na več ministrstev, na svojo aplikacijo v družbenem prostoru čakajo več let.

V tem vidim tisto rezervo, ki se že leta dolgo kopiči, a je zaradi birokratskih nesposobnosti in »pišmeuhovstva« narasla do te mere, da je birokracija velikokrat namenjena samo še sama sebi. Povečuje se število uradnikov in politikov, ki so postali neodzivni na dokazljiva dejstva, kar se ravnokar dogaja pri grobem vsiljevanju novelacije Zakona o lastninskem preoblikovanju Loterije Slovenije. Pri tem skrbno prikrivajo, da gre seveda za plenilski pohod za kapital Loterije Slovenije in so invalidi zgolj nujna koleterarna škoda. Če pri brezbriznemu poslancu ugovarjaš, je pri roki takoj odgovor »tako se pač dogaja«, ali pa se izpostavljeni temi izogne z neko »priložnostno racionalizacijo«, ki nima nobene prave povezave z resničnim stanjem.

4. Perspektive državne socialne politike

Po izrednih parlamentarnih volitvah je skrajni čas, ko je potrebno reafirmirati državno socialno politiko v smeri ponovne rasti celotne družbene produkcije ter med drugim temeljito reorganizirati našo državno upravo v smislu te večje dejavnosti. Državna socialna politika pa mora postati tudi temeljni del prihodnje koalicijske pogodbe, ki jo bodo sestavljale parlamentarne politične stranke. Samo opredeljevanje do posameznih socialnih transferjev je absolutno premalo. Socialna politika kot jo vidim, mora biti v prihodnje tako močna kot je ekonomska, oziroma naj se med njima uveljavlja komplementarno razmerje. Predvsem pa vidim tvorno sožitje med obema, kajti v nasprotnem primeru se bo tudi pri nas še bolj razbohotila »finančna industrija«, ki našo državo, po mojem prepričanju, oddaljuje od ekonomske in socialne učinkovitosti in uspešnosti zahodnoevropskih držav.

V predalih različnih inštitutov, ministrstev, pa tudi občin, ležijo dokončane raziskovalne naloge, ki so odkrile mnoge patente, tehnološke rešitve, izume itn. Čeprav so bile te raziskave plačane iz davkoplačevalskega denarja, pa so že leta in desetletja povsem odtujena našim kriznim časom, ker jih nihče ne uporabi in jih tudi ne trži. Nenazadnje je tudi Državni svet s svojimi številnimi posveti v vseh teh dvajsetih letih prispeval enormne količine predlogov in inovacij, ki so nanizani v zbornikih s teh pomembnih srečanj. Tudi mi smo del »proizvodnje« idej, ki bi bile lahko udejanjene. Vem, da ne vse, a so nekatere, ki bi lahko že jutri ugledale luč sveta.

Resursi naše države so z vidika energentov nizki, nizki so tudi z vidika rudnin, ki so zdaj najbolj iskane na svetu. Med človeškimi viri očitno zanemarjamo, celo odrivamo starejše prebivalstvo in invalide na družbeno obrobje. Naša nekdanja uspešna industrijska produkcija je v veliki meri marginalizirana, drobno gospodarstvo pa je premalo akumulativno za nagli razvoj. Ostaja nam torej le še en veliki resurs, na katerega sam stalno opozarjam, to je naša pamet, ki se kaže tudi glede svetovnih ocen, kot žlahtna. Slovenija ima izjemno tradicijo na področju vseh vrst znanosti, ima izjemno veliko število inštitutov na 10.000 prebivalcev. Prav tako ima visoko število višjih in visokih šol, fakultet in univerz. Verjetno je umestno čim prej opustiti nerealne ambicije na področju tehnoloških inovacij in izumov ter se preusmeriti na področje biologije, kajti že zadnje desetletje dokazuje, da bo 21. stoletje zaznamovano z biološkimi rešitvami v vseh sferah človekovega aktivnega delovanja. Toda, če odprem časopise, povsod pesimizem, nihilizem in brezperspektivnost. To me močno vznemirja, ker so mi tuji miselni vzorci, kaj ni mogoče narediti! Slovenija resnično potrebuje preboj, da bo ugotovila, da ima mnogo več, kot imajo nekatere države, ki so sedaj v krizi, vendar tega noče, ne zmore ali celo ne zna uporabiti in izrabiti, seveda tudi ne brez urejene državne socialne politike.

Dr. Miha TIŠLER

Državni svetnik v mandatu 1992 – 1997, predstavnik negospodarskih dejavnosti za področje univerz, visokih in višjih šol

Prva leta visokošolskih ustanov v samostojni Sloveniji

Za člana prvega Državnega sveta sem bil izvoljen decembra leta 1992 v Interesno skupino negospodarskih dejavnosti kot predstavnik univerz, visokih in višjih šol.

Omenjeno področje predstavlja neločljivo povezavo in sinergijo dosežkov vzgojno-izobraževalnega in raziskovalnega dela s področja znanosti in usmerjenih raziskav. Novi raziskovalni izsledki in inovacije so pomembni za bodoči razvoj Slovenije. Nova dognanja so že pripevala k povečanju kompleksnosti, če omenim samo konvergentne tehnologije, ki temeljijo med drugim na uspešnih povezavah med npr. informacijskimi, bio- in nano- znanostmi in so spremenile red velikosti dosega znanstveno - tehnoloških raziskav. Nenehen porast novih odkritij poraja tudi pritiske glede tega, kdo naj upravlja z novim znanjem. Hitrost današnjega razvoja zahteva sposobnost uravnavati soodvisnost novih dosežkov s socialnim redom. Tehnične novosti so omogočile zaščito in kontrolo nad okoljem. Da bi nenehno spodbujali ustvarjalnost, mora biti zagotovljena tudi finančna podpora. Z naraščajočim finančnim vplivom iz nejavnih virov za raziskave prihaja do vprašanj lastništva in pravic izkoriščanja novih dosežkov, ko raziskovalci in ustanove niso samo proizvajalci znanja, ampak tudi lastniki. V demokratični družbi se zahteva tudi določen vpogled in odločanje o raziskavah, zlasti kadar bi lahko šlo za etično sporne raziskave. Za nemoten in s strani države podprt razvoj znanosti in usmerjenih raziskav, pa morajo poskrbeti ustrezni zakoni. Po osamosvojitvi Republike Slovenije so bili sprejeti novi zakoni, ki urejajo problematiko visokega šolstva in raziskovalnega dela.

Pred sprejetjem novega Zakona o visokem šolstvu so potekale s strani fakultet in obeh takratnih univerz številne razprave in usklajevanja, mnoga mnenja, predlogi in pobude niso bili upoštevani. Državni zbor je sprejel novi zakon decembra leta 1993. Tik pred sprejetjem pa je prišlo do spremembe 60. člena Zakona o visokem šolstvu, ki naj bi uzakonil, da je redni profesor na tem položaju lahko le do dopolnjenega 65. leta starosti namesto do takrat veljavne starostne omejitve 70 let.

Sprememba, ki jo je predlagala poslanka Irena Oman, bi pomenila očitno diskriminacijo univerzitetnih učiteljev, ker za druge nazive ta omejitev ni bila

predvidena. Očitno je bila predlagana sprememba protiustavna in protizakonita. Če bi ta sprememba obveljala, bi se moralo na desetine profesorjev upokojiti, ne da bi dosegli polna leta zaposlitve in s tem polno pokojnino. Zaradi navedenega sem sprožil pobudo za spremembo omenjenega člena. Državni svet je pobudo sprejel in izglasoval 29. 11. 1993 odločilni veto ter Državnemu zboru predlagal, da o zakonu ponovno razpravlja. Tudi v javnosti so se pojavili protesti, v dnevnikih časopisih so se pojavila mnenja uglednih profesorjev, med drugim Vida Pečjaka in Veljka Rusa. Prvi je celo objavil študijo in dokazoval, da je ustvarjalnost znanstvenikov tudi v pozni starosti lahko še visoka. Kot pobudnik omenjene spremembe sem bil povabljen na sejo komisije Državnega zbora, ki ji je takrat predsedoval poslanec dr. Dimitrij Rupel, predsednik Odbora za kulturo, šolstvo in šport, in sem navzočim pojasnil nesprejemljivost te spremembe.

Ko je Državni zbor 7. decembra 1993 ponovno razpravljal o zakonu in poskušal spremeniti to neskladje, je bil med govorniki najbolj vnet zagovornik za zgodnejše odhajanje rednih profesorjev z univerze dr. Jože Pučnik, verjetno zaradi njegovih slabih izkušenj iz študentskih let in kasneje. V Državnem zboru sta se oblikovala dva amandmaja, katerih poslanci niso sprejeli, izoblikovalo se je mnenje, da je samo zaradi enega člena nesmiselno zavrniti celoten zakon. Državni zbor se je obvezal, da bo takoj vložena novela zakona v zvezi s 60. členom. Poslanec dr. Rupel je 4. januarja 1994 vložil novelo za spremembo 60. člena zakona, vendar je Državni zbor na seji dne 25. januarja 1994 zavrnil predlagano novelo. Kot odgovor na tako nerazumevanje sta sledila zahtevi Državnega sveta (2. februarja 1994) in Pravne fakultete Univerze v Ljubljani za oceno ustavnosti. 17. februarja 1994 je Ustavno sodišče RS odločilo, da se do sprejetja končne odločitve zadrži izvajanje tistega dela 60. člena zakona, ki govori o upokojevanju. Decembra 1994 je bil sprejet Odlok o preoblikovanju Univerze v Ljubljani, s čimer naj bi bil celoten postopek uveljavljanja nove zakonodaje zaključen. Vendar s tem še ni bil zaključen ustavni spor glede 60. člena Zakona o visokem šolstvu (upokojitve rednih profesorjev). Šele 25. maja leta 1995 je Ustavno sodišče Republike Slovenije dokončno razveljavilo 60. člen zakona. Sledile so še pobude za oceno ustavnosti tistih členov zakona, ki naj bi posegali v avtonomijo univerz, vendar je ustavno sodišče te zavrnilo, potrdilo pa je nekaj manjših popravkov zakona. Ves postopek je pokazal na neracionalnost odločanja o majhnih spremembah nekega zakona zaradi togosti zakonskih predpisov in številnih stopenj razprav in odločanja (skupaj osem), namesto racionalnega usklajevanja.

Prek Državnega zbora smo poslali tudi pobudo Ministrstvu za šolstvo o stalnem izobraževanju in dokvalifikacijah učiteljev in profesorjev na osnovnih in srednjih šolah, da bi tako pridobili visoko izobrazbo, oziroma celo magisterij ali doktorat znanosti. Vse to zaradi slabe izobrazbene strukture, ker je po podatkih ministrstva imelo v šolskem letu 1992/3 na osnovnih šolah komaj 8.7 % učiteljev

visoko izobrazbo, na srednjih šolah pa je imelo 34.4 % učiteljev le višjo ali srednjo izobrazbo. Ustrezno izobrazbo je imelo manj kot 46 % učiteljev matematike in fizike in približno 60 % učiteljev kemije in umetnostne vzgoje. Ministrstvo je namreč priznavalo kot ustrezne tudi učitelje z nižjo šolsko izobrazbo.

Kot sopredlagatelj z državnima svetnikoma Gregorjem Mikličem in dr. Zoltanom Janom sem 2. februarja 1993 predlagal odločilni veto na Zakon o sodniških plačah in drugih prejemkih ter na Zakon o plačah sodnikov Ustavnega sodišča. Oba zakona je nato Državni zbor potrdil 23. februarja 1993.

Bil sem sopodpisnik pri nekaj peticijah in protestih, katere smo poslali tudi v objavo v dnevno časopisje, vendar jih nekateri niso objavili. Protest, poslan Državnemu zboru dne 6. aprila 1993, je bil posledica znižanja javnih sredstev za raziskovalno dejavnost, ki so se v petih letih zmanjšala kar za eno tretjino (ostali podpisani: akad. Aleksander Bajt, predsednik SZT RS, akad. Robert Blinc, podpredsednik SAZU, prof. Alojz Križman, rektor Univerze v Mariboru, prof. Peter Glavič, državni svetnik, prof. Franc Vodopivec, državni svetnik, dr. Danilo Zavrtnik, direktor IJS in prof. Stane Pejovnik, direktor Kemijskega inštituta). Poslanskim skupinam Državnega zbora smo predlagali, da z amandmaji dosežejo povečanje proračuna za znanost in tehnologijo na povprečno rast proračuna Republike Slovenije.

23. oktobra 1995 sem poslal Državnemu svetu predlog, da ga posreduje Državnemu zboru RS v zvezi s prvo obravnavo Zakona o financiranju in organizaciji raziskovalne dejavnosti na področju znanosti in tehnologije, kot skupno stališče Univerze v Ljubljani in Univerze v Mariboru. Obe univerzi sta osnutku zakona nasprotovali iz načelnih razlogov. Ti so vsebovali neuskkljenost z Zakonom o visokem šolstvu, poseganje zakona v univerzitetno avtonomijo na področju organizacije raziskovalnega dela na univerzi in ker niti veljavni Zakon o visokem šolstvu niti predloženi osnutek zakona nista zagotavljala univerzama v 58. členu Ustave RS zagotovljeno enotno in celovito financiranje vseh dejavnosti univerz. Univerzi sta menili da je prehod na realizacijo omenjenega 58. člena možen le postopoma v obdobju nekaj let in v tem času naj bi bil tudi pripravljen usklajen zakon. Zato sta univerzi predlagali, da se v osnutek zakona vključijo posebne določbe o financiranju raziskovalne dejavnosti univerz, kar bi bil prvi korak v smeri realizacije 58. člena Ustave Republike Slovenije.

2. oktobra 1997 sem Državnemu svetu poslal vprašanja, naslovljena na Ministrstvo za šolstvo in šport v zvezi z eksplozijo in vžigom večje količine metanola na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani. Ker omenjena fakulteta in sosednje fakultete, ki uporabljajo vnetljive kemikalije pri pedagoškem in raziskovalnem delu, niso imele ustreznega zavarovanega skladišča, se je vprašanje

nanašalo predvsem na zagotovitev denarja za gradnjo takega objekta in ureditev požarnih stopnišč. Državni svet je omenjena vprašanja poslal Ministrstvu za šolstvo 16. oktobra in dobil odgovor ministrstva 26. novembra 1997, da bo gradnja skladišča urejena v nekaj letih, enako tudi potrebne dodatne požarne stopnice na stavbi Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo.

Ob vsem povedanem je treba dodati, da je sodobna družba znanstvena in tehnološka, in da je raziskovanje postalo del kulture, v kateri je zgoščena vsa dosedanja duhovna dediščina naroda, ki dviga človeka iz gole praktičnosti in mu daje višji smisel življenja. Moderna znanost, ki je najmočnejša sila pri preobrazbi družbe, je mogočen socialni sistem za doseg zanesljivega znanja, ki se prenaša na bodoče rodove in ima možno uporabljivost. Čeprav ni ostre ločnice, običajno delimo raziskave na temeljne in usmerjene, za oboje pa je nujna odlična in široka znanstvena podlaga. Poleg tega v sedanjem času vedno bolj prihaja do izraza sinergija različnih ved, interdisciplinarnost.

Ustvarjalna sposobnost je človeku imanentna, je kombinacija njegovega zunanjega in notranjega sveta. Porast novih spoznanj in dosežkov predstavlja danes velik problem, kajti za učinkovito raziskovalno in razvojno delo je potrebna vedno bolj zmogljiva in draga raziskovalna oprema, stroški raziskav naraščajo in veliki projekti so tako dragi in zapleteni, da zahtevajo skupinske raziskave ali mednarodno sodelovanje. Slednje pa lahko vodi do zmanjšane svobode pri ustvarjalnosti posameznika.

V zadnjih desetletjih predstavlja oviro pri znanstveni in inovativni dejavnosti preobširno in prepodrobno administriranje in se za neustvarjalno delo porabi preveč časa. Po drugi strani pa smo priča naraščajoče odvisnosti od digitalnih tehnologij, brez katerih ni napredka v znanosti, tehniki in na kulturnem področju sodobne družbe. Informacijske tehnologije so v veliko pomoč pri hranjenju podatkov, vplivajo na naše razmišljanje ter razumevanje, v bistvu širijo območje človekovega znanja, ki je omejeno z biološkim spominom. Težava je tudi v tem, da se težko ločimo od starih idej, do novih, izvirnih pa ni lahko priti.

Dotaknil bi se še nekaterih vprašanj, ki so in bodo prisotna tudi v bodoče, in katerim bi se morali nenehno posvečati. Avtonomija univerze je kreativna nepokorščina. 44 evropskih univerz, ki so bile ustanovljene do leta 1500 (prva leta 1088 v Bologni), še vedno deluje, iz sprva ene pariške jih je v Parizu nastalo 13. To jim je zagotovila avtonomija s posledično sposobnostjo prilagajanja zahtevam časa, da same brez zunanje prisile urejajo bistvena vprašanja modernizacije študijev in upravljanja.

Nekaj vprašanj bodočega razvoja visokošolskih ustanov je vedno prisotnih in pomembnih: ali naj bodo visokošolske ustanove univerzalne ali nekatere elitne z delno zasedbo profesorjev iz tujine, najbrž pa ni vprašljivo, ali naj bodo nacionalno in tudi mednarodno uveljavljene. Vprašanje razmerja med naravoslovnimi in

tehničnimi študiji na eni strani, in družboslovjem ter humanistiko na drugi strani, je pomembno zaradi potreb po diplomantih, vprašanje razmerja splošnih in specialnih znanj in njihovega obsega pa je nenehno prisotno zaradi povečevanja poglobljenih in novih ugotovitev posameznih ved.

V Sloveniji moramo zagotoviti trajnost temeljnih raziskav, ki zagotavljajo intelektualno svobodo misli in poskusov v okviru etičnih norm, ter podpirati in razvijati inovacije. Eno in drugo zagotavlja nenehen razvoj in uspeh. Posledice velikega napredka se odražajo tudi v izjemnem povečanju sredstev in zahtev podpore za raziskovanje. Diploma pomeni le dokaz o doseženi stopnji izobrazbe, a lahko se zgodi, da bodo v bodoče mnogi morali menjati poklice ali se dodatno izobraževati in zato enostransko znanje ne bo dovolj.

Gospodarska rast in modernizacija gospodarstva so prvenstveno vprašanja investicij v znanje za razvoj. Čim več novih izsledkov izhaja iz raziskav, tem bolj raste pritisk pričakovanja, da to usmerimo v določeno praktično uporabo. Nekateri rezultati, kot menijo nekateri, niso »neuporabni«, ampak kvečjemu še ne uporabljeni. Iz statističnih podatkov Evropskega patentnega urada (EPU) za leto 2009 je razvidno, da so Slovenci vložili pri EPU manj patentnih prijav (119), 7 % manj kot leta 2008, pohvalno pa je da se je za 22 % dvignilo število nacionalnih patentnih prijav.

Univerze in raziskovalni inštituti naj razvijajo sodelovanje z gospodarstvom za izkoriščanje raziskovalnih izsledkov, vendar morajo ohranjati temeljno, vodilno in odgovorno vlogo kot avtonomne ustanove za širitev znanja in izmenjavo slednjega z zunanjimi partnerji. Izjemno pomembno je vprašanje financiranja iz proračuna in dodatnega financiranja visokošolskih ustanov, zlasti s strani gospodarstva, pri čemer slednje ne bi smelo narekovati ali usmerjati raziskovalne dejavnosti. Spodbujati bi morali raziskave, ki so usmerjene za reševanje najpomembnejših družbenih problemov današnje in jutrišnje slovenske družbe ter izboljšati povezave rezultatov raziskav z gospodarstvom. Biti moramo dovolj odzivni na sodobne tokove in izzive, študijski programi pa morajo ustrezati sodobnim zahtevam vrhunske znanosti.

EU je objavila osnutek proračuna za leto 2012 v katerem naj bi se stroški za raziskave povečali za 13 %. Cilj EU je, da bi države članice EU namenile do leta 2020 v povprečju 2.7 % BDP za raziskave in razvoj. Nekatero državo naj bi to povprečje presegle (npr. cilj Finske in Švedske je 4 %, Nemčije 3 % BDP), druge pa naj bi bile pod povprečjem. Ali bomo lahko v Sloveniji znatno povečali delež BDP za raziskave in razvoj? Poleg tega moramo upoštevati še konkurenčnost, ker se znanstvene kapacitete, posebno v razvitem svetu, hitro širijo.

Leta 2010 je na visokošolskih strokovnih in univerzitetnih študijskih programih v Sloveniji diplomiralo 19 694 študentov. Kolikšen odstotek bo dobil njihovi izobrazbi primerno službo? Kako naprej ob tolikšnem številu diplomantov? Ali bomo znali v bodoče iz te množice izbrati najboljše, jih usmerjati in usposobiti za vodilne znanstvenike in strokovnjake ter jim nuditi podporo in možnost, da ustvarjajo doma novo znanje za napredek v slovenskem prostoru? Nezaposleni z visokošolsko izobrazbo predstavljajo neizkoriščene investicije, najbolj pereče pa je to, da je nezaposlena predvsem mlada generacija v njihovih najbolj ustvarjalnih letih življenja. Leta 1993 je prejela Univerza v Ljubljani iz državnega proračuna okoli 12.8 milijard SIT, denarna nadomestila za brezposelne pa so v istem času znašala 16.8 milijard SIT. In kakšno je to razmerje danes?

Bistvo pedagoškega procesa mora biti usposobitev študentov, da znajo uporabiti, kritično razlagati in oceniti raziskovalne in razvojne dosežke. Študentje bi se morali brez nepotrebne podaljševanja študija čim prej vključiti v koristno ustvarjalno delo, ker bi le tako s svežimi idejami in ustvarjalno svobodo prispevali k hitrejšemu družbenemu razvoju. Zaželeno bi bilo, da bi bilo čim več študentske in podiplomske izmenjave z odličnimi tujimi ustanovami. Če bomo znali mlajšim rodovom spodbuditi smisel za napredek in jim omogočili ustvarjalno delo, bo to velik prispevek za hitrejšo pot v družbo znanja in blagostanja.

Ali bodo financerji visokošolskih ustanov sposobni ugotoviti, izbrati in finančno podpreti vrhunsko znanost v Sloveniji, ne pa v povprečju približno enako podpirati vsa področja? Za temeljne in usmerjene raziskave ter inovacije velja isto kot za resnico: da so relativne in začasne, da niso afirmacija, ampak proces iskanja, ki je vedno rizičen proces z možnostjo zmote in da je pridobivanje novega znanja vedno vredno dopuščati in podpirati.

Dr. Franc VODOPIVEC

Državni svetnik v mandatu 1997 - 2002, predstavnik raziskovalne dejavnosti

Je stanje danes bolj posledica slabega upravljanja države in družbene lastnine, kot uvožene finančne krize?

Ni več mnogo časa za razmišljanje in razpravo o tem, kako bomo izplavali iz krize. Treba je vprašati pretekle in današnje nosilce državne oblasti, kaj so storili, da bi današnja kriza ne bila tako huda in kaj je prav vsakdo od njih res storil za zadostno rast blaginje in varnosti in zaslužil plačo, ki so mu jo zagotavljali ljudje, plačevala pa vlada, Državni zbor, državne institucije in službe ter podjetja. Razmere danes spominjajo na čas, ko so se slovenski fantje in možje borili za vero, cesarja in domovino, danes pa smo priča boju za demokracijo, včasih že behavemu strankarskemu leporečju, kjer se podatki apriori proglašajo za laž in skrivanju resnice o bližnji preteklosti, ki bi slabo vplivala na čast, ki se v medijih presoja po višini plače, osebnega imetja in položaju v stranki.

V času krize leta 1929 sem postal dovolj razumen, da sem počasi začel dojemati, kaj se dogaja v moji rojstni vasi in zakaj take razlike med otroci, ki se igramo skupaj. Moja rojstna vas je štela samo okoli 30 številčk in samo eden v vasi je imel plačano delo, vsi drugi so živeli od tega, kar so z delom ustvarili iz zemlje. Med posestniki zemlje so bili taki, kjer je bilo v hlevu več kot 10 govedi in par konj. Moja rojstna hiša se je počasi približevala tem, boljšim hišam, ker sta si tako nalogo postavila starša že pred mojim rojstvom.

Nekoč sem se peljal na njivo na kraju Nadlaze, kjer smo obdelovali tri njive, danes majhne, za tisti čas pa kar velike. Opogumil sem se in očeta vprašal nekaj, kar me je glodalo že dlje časa, in sicer zakaj na Nadlazah obdelujemo tudi Ambroževo in Maticovo njivo, zakaj samo mi vozimo seno na našega in senike, ki niso naši. Oče mi je odgovoril, da so vse njive v Nadlazah in drugod naše, poimenovanja (imena) uporabljamo po lastnikih, od katerih smo jih kupili, seno pa vozimo na druge senike, ker je naš premajhen in zato ker nekatere travnike kosimo na pol, ker je naših premalo in pol sena pripada lastniku travnika. Hiše v vasi, od katerih smo kupili parcele, so obubožale, ker niso dobro gospodarili - niso upoštevali, da od

100 lir, ki jih hiša dobi za prodane pridelke in živino, za vse davke in nakupe lahko porabijo največ 99 lir. Tista hiša, ki prihrani več, lahko kupi več njih in travnikov.

Ali so katere vlade in ministri neodvisne Slovenije upoštevale to kmečko pravilo in se smotrno zadolževale? Ali so kdaj ob najemu posojila trezno presodile, ali bodo koristno porabljena tako, da jih bo mogoče odplačati brez hudih posledic za državljane, kar se že dogaja, ali za volivce? Katera vlada, ali politik se je zavedal vrednosti družbene lastnine, ki je v precejšnji meri nastala zaradi neizplačanih plač stotisočev, ki so delali vsak dan od 6 do 14 ure, ali ustrezen čas popoldan in ponoči? Zato je bila družbena lastnina njihova in ne spomnim se, da bi katera vlada od ljudi dobila pooblastilo, da lahko z družbeno lastnino razpolaga, kot je vseh tistim, ki v vladi res odločajo. Tudi ne vem, ali je katera vlada kdaj ljudi vprašala, ali ji dovolijo, da njihovo družbeno lastnino spremenijo v državno.

Vem, da se nastanka in pomena družbene lastnine ni zavedal predsednik vlade, ki je izjavil, da občina s komunističnimi giganti nima razvojne perspektive, tako perspektivo ima le občina, kjer takega giganta ni. Jo je upošteval tedaj, ko se je pridružil predlogu svojega ministra, da bi bivše energetske in okoljske probleme rešili, če bi ustavili vrsto proizvajalcev energije (termoelektrarne, NE Krško) in različne industrije (metalurgijo, rudarstvo, tekstil, težko strojništvo itd.). Jo je upošteval pisec knjige, ki je zapisal, da je treba popraviti vse krivice, ki jih je naredila diktatura in javno izjavil, da bo treba vso družbo pregnesti v krščanskem duhu, pri popravilu vseh krivic pa ni upošteval stališča Sveta Evrope, da krivic ni mogoče popraviti na račun generacije, ki jih ni storila. Ta argument večje uporabljajo krščanske hierarhije in nosilci oblasti v kolonialnih državah. Podobno podcenjevalen je bil tudi odnos dela smetane diplomantov z dela univerze na desni strani železnice Maribor - Koper, ki so bili in so še danes ministri, državni sekretarji, predsedniki uprav državnih podjetij, svetovalci vlad in obvezni udeleženci raznih razprav v medijih, časopisih in RTV, mogoče tudi kdo, ki sedi v tej dvorani. Sicer pa na takih srečanjih srečujemo stalna številna priznana peresa različnih strok in ved in mnoga od njih bi imela težave s prepričljivim odgovorom na vprašanje, kaj so naredili za ljudi, za zaposlene. Podobne težave bi srečali tudi pri številnih članih nadzornih svetov in uprav državnih in paradržavnih podjetij in bank.

Med pridigarji receptov kako iz krize je še vedno mnogo takih, ki nočejo razumeti, da vzrok slabega uspeha večine slovenske industrije v času nedemokracije ni bil tehnološki ali produktivni zaostanek zaradi organiziranosti dela, ki nikjer ni dajala prednosti meritokraciji in premajhne, pogosto tudi zelo zgrešene investicije. To se dogaja tudi danes.

Nekateri smo že leta 1992 ocenili, da je veliko stvari, ki se dogajajo, razvojno škodljivih. Imeli smo prav. Državni svet nam je omogočil, da smo na posvetih opozarjali na nekatera škodljive procese in odločitve vrha politike, in kam tak razvoj

pelje. Zaman. Nadaljevalo se je stanje, ko so nekateri vedeli vse in dolg države je v času vlad Janeza Drnovška zrasel za najmanj 5 krat in ve se, kdo je tedaj bil minister za finance in o čem je odločal, ker je bil prepričan, da je tako prav, čas pa je pokazal, da temu ni bilo tako.

Vendar ne vemo, zakaj so bile sprejete zelo pomembne odločitve, npr. ne poznamo imen članov komisije, ki je odločila, da se koncesija za gradnjo hidroelektrarn na spodnji Savi podeli firmi Sava d.o.o., poštnemu predalu, ki ni imel nobenega denarnega toka predno je dobil koncesijo. Tudi ne smemo vedeti, da se te elektrarne gradijo kot objekti v javni lasti, v veliki meri po zaslugi podpredsednika vlade, na katerega je bilo v medijih zlite več gnojnice, kot na katerega koli politika, ki je za sabo pustil le razvalino. Še danes tudi ne vemo, kdo in po kakšni metodi je izračunal vrednost podjetja SIJ d.d, ki je bilo prodamo za del realne vrednosti in zakaj se je sanirano podjetje tedaj sploh prodalo.

Državljeni ne vemo še marsičesa. In dokler ne bomo vedeli vsega, kar nas zanima kot davkoplačevalce in volivce, država ne more biti uspešna, ker se oba politična pola obmetavata s prirejenimi resnicami tako, da je zmeden vsak volivec, ki ne ve, kaj je resnica o uspehih dela in se za stranke opredeljujejo le še trdno verujoči v ideologije, vere in posamične politične vrhove.

Državni svet je v okviru svojih pristojnosti od leta 1993 opozarjal tudi na mnoge zadeve, ki so podlaga današnje globine krize. Ne vem, če so bila njegova opozorila in predlogi kdaj resno obravnavani, kaj šele sprejeti v Državnem zboru. Nisem še prebral intervjuja, v katerem bi politik ali kak drugi veljak odgovoril na vprašanje, kaj je za ljudi storil kot predsednik, minister, poslanec, direktor itd., kaj je našel, ko je zasedel dobro plačano delovno mesto, kaj je tam naredil – vse to bi lahko kdo uvrstil med korenine današnje krize. Odgovorov na taka vprašanja današnja generacija ne bo dočakala, dočakala pa bo izgovore, če se bo kak novinar upal vprašati. Včasih je bilo res to, kar sta npr. rekla župnik ali npr. škof, danes pa je res to, kar reče uveljavljen politični ali ekonomski veljak, ki ne zna prav odgovoriti niti na vprašanje: »Ali ste vedno plačali vse davke in je zato bogastvo res vaše?«

Še vprašanje, zakaj so se sindikati tako trudili, da so pomagali zrušiti nekatere potrebne vladne reforme. Zakaj pa so se tako malo izpostavljali v času, ko so nastajale korenine današnje krize in zakaj niso bili bolj aktivni na posvetih, ki jih je v zvezi z dogajanjem tedaj organiziral Državni svet na pobudo različnih asociacij civilne družbe?

Peter VRISK*

Državni svetnik v mandatih 1997 – 2002, 2002 – 2007, 2007 – 2012,
predstavnik kmetov

Kmetijstvo in zadružništvo pomembno soustvarjata podobo naše države

V obdobju delovanja Državnega sveta Republike Slovenije po osamosvojitvi Slovenije, je Državni svet imel pomembno vlogo pri oblikovanju politike države in njenih strateških usmeritev. Kmetijstvo in zadružništvo sta vseskozi aktivno sooblikovala nastajanje nove države in tudi danes predstavljata pomemben temelj razvoja podeželja in države. Država je na različne načine spodbujala razvoj kmetijske politike v Sloveniji. Temeljito preobrazbo je slednja doživela z vstopom Slovenije v Evropsko unijo, kjer smo prevzeli skupno kmetijsko politiko in jo uspešno implementirali v slovenske razmere. Zdaj smo na pragu novega programskega obdobja do 2020, ki prinaša nove izzive in naloge tudi slovenskemu kmetijstvu. Biti uspešen in učinkovit v vse bolj globalnem okolju, je zahtevna naloga, ki ji bomo kos le s skupnim sodelovanjem, razumevanjem in spoštovanjem. Za Slovenijo je pomembno, da si zagotovi zadostno samooskrbo s hrano in izkoristi vse možnosti, ki bodo zagotavljale ohranitev trajnostnega, okolju prijaznega in konkurenčnega kmetijstva, ki bo v ospredje postavil posameznega državljana - potrošnika. Pri vsem tem je imel in ima pomembno vlogo tudi Državni svet in njegova delovna telesa, zlasti Komisija Državnega sveta za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, v katerih kmetje in zadruge sodelujemo s svojimi predstavniki.

Drugi odstavek 96. člena Ustave Republike Slovenije Državni svet Republike Slovenije opredeljuje kot zastopstvo nosilcev socialnih, gospodarskih, poklicnih in lokalnih interesov ki ga sestavlja 40 članov, med katerimi so tudi štirje predstavniki kmetov, obrtnikov in samostojnih poklicev. Zakon o Državnem svetu določa, da izmed štirih predstavnikov kmetov, obrtnikov in samostojnih poklicev dva predstavnika kmetov volijo poklicne organizacije kmetov, organizirane za območje države. Med temi organizacijami je pri vseh dosedanjih volitvah predstavnikov kmetov v Državni svet sodelovala tudi Zadružna zveza Slovenije.

Za prvo mandatno obdobje (1992 – 1997) sta bila dva člana Državnega sveta kot predstavnika kmetov izvoljena tako, da je po enega člana izvolila Zadružna

* Vodja Interesne skupine kmetov, obrtnikov in samostojnih poklicev

zveza Slovenije, enega člana pa Slovenska kmečka zveza po volilnem telesu, ki so sestavljali člani predstavnškega organa organizacije. Pri naslednjih volitvah predstavnikov kmetov za člane Državnega sveta za naslednje mandate (1997, 2002 in 2007) je Zadružna zveza Slovenije sodelovala pri volitvah članov Državnega sveta kot poklicna organizacija, ki je organizirana za območje države po volilnem telesu, ki so ga sestavljali izvoljeni elektorji kot predstavniki poklicnih organizacij.

Zadružna zveza Slovenije je najstarejše združenje, ki je zastopalo interese kmetov in tudi zasebnega kmetijstva. Zgodovina zadružnega gibanja sega v 19. stoletje. Zadružna zveza Slovenije je bila ponovno ustanovljena leta 1972 na podlagi prvega slovenskega Zakona o združevanju kmetov, in sicer kot prostovoljno združenje kmetijskih in gozdarskih zadružnih in kooperantskih organizacij in se je še istega leta vpisala v zadružni register. Leta 1979 je pridobila položaj splošnega panožnega združenja z obveznim članstvom kmetijskih in gozdarskih zadružnih organizacij in postala članica Gospodarske zbornice Slovenije. Ta status je obdržala do leta 1992, ko se je na podlagi Zakona o zadrugah organizirala kot zadružna zveza oziroma prostovoljno združenje kmetijskih in gozdarskih zadrug v Sloveniji, ki ima v načelu položaj zadruga.

Po letu 1992 Zadružna zveza Slovenije na podlagi prostovoljne odločitve povezuje kmetijske in gozdarske zadruga, ki po višini letnih prihodkov, bilančne aktive in številu zaposlenih pomenijo pretežni delež ne le kmetijskega in gozdarskega zadružništva v Sloveniji, temveč tudi glede na vse delujoče zadruga na območju Republike Slovenije. Zadruga, članice Zadružne zveze Slovenije, letno ustvarijo preko 630 milijonov evrov prihodkov, štejejo skoraj 16 000 članov in dajejo zaposlitev 3 000 zaposlenim. Preko zadrug poteka večina odkupa kmetijskih in gozdarskih proizvodov, oskrba kmetijskih gospodarstev in podeželjanov z reprodukcijskim in drugim materialom. Zelo pomembna je tudi trgovska vloga zadrug, ki preko svojih trgovin, ki jih imajo preko 350 v najbolj odročnih predelih države, ohranjajo podeželje poseljeno in obdelano.

Slovensko kmetijstvo deluje v specifičnih razmerah, ki jih označujejo pomembni naravni omejitveni dejavniki zaradi razgibanega reliefa, izrazita posetna razdrobljenost in ekološka občutljivost pretežnega dela ozemlja. Tako v Sloveniji po merilih skupne kmetijske politike na območjih z omejenimi naravnimi dejavniki leži 92,4 % kmetijskih površin v uporabi (v 27 državah članicah EU pa je delež kmetijskih površin 54,4 odstoten). V primerjavi z ostalimi državami EU ima Slovenija nadpovprečen delež površin zajet z varstvenimi območji Natura 2000 in to 23 % celotne površine (EU-27: 11,4 %), oziroma 21,9 % kmetijskih površin (EU-27: 10,4 %) in 41,3 % gozdov (EU-27: 23,6 %). Celotno območje Slovenije je po nitratni direktivi opredeljeno kot ranljivo območje, medtem ko je delež takšnih območij v Evropski uniji 43,8 odstoten.¹

¹ Vsi podatki so povzeti po Poročilu o razvoju podeželja v Evropski uniji: http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2010/RD_Report_2010_Chapter2-24.pdf.

Po začasnih podatkih popisa kmetijstva 2010 se v Sloveniji s kmetijsko dejavnostjo ukvarja 74 711 kmetijskih gospodarstev, ki so v tem letu upravljala s 509 tisoč ha kmetijskih zemljišč, uporabljala pa dobrih 476 tisoč ha. V strukturi kmetijskih zemljišč v uporabi še vedno predstavljajo več kot polovico trajni travniki in pašniki (58 %), sledijo njive in vrtovi s 36 % ter trajni nasadi s slabimi 6 odstotki.² Po podatkih popisa kmetijstva za leto 2010 ima kmetijsko gospodarstvo v uporabi povprečno 6,4 ha kmetijskih zemljišč in redi 5,6 GVŽ (glav velike živine).³

Slovensko kmetijstvo je vseskozi po drugi svetovni vojni delovalo v razmerah prevladujoče zasebne lastnine na kmetijskih zemljiščih in gozdovih, zato po svoji vpetosti v tržni sistem in družbeno okolje ni bilo primerljivo s kmetijstvom držav srednje in vzhodne Evrope s pretežno kolektivizirano strukturo. Tudi po osamosvojitvi je slovenska država začela uvajati različne ukrepe kmetijske politike po vzoru razvitih držav, zlasti Evropske unije. Glede na te specifičnosti smo tudi predstavniki kmetov v Državnem svetu v pristopnih pogajanjih podprli rešitve in na podlagi razprav v svojih organizacijah prispevali svoje argumente k rešitvam, ki so Sloveniji kot novi državi članici omogočile hitrejše izenačevanje neposrednih plačil z neposrednimi plačili v starih državah članicah.

Po drugi strani smo se zavzemali za rešitve, ki upoštevajo praktične potrebe in dejansko stanje v kmetijstvu. Zato smo nasprotovali rešitvam, zlasti v podzakonskih predpisih, ki so pretirano zaostrovale posamezne zahteve za opravljanje kmetijske dejavnosti ali dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, ki niso bile nujne za zagotovitev javnega zdravja in drugih javnih koristi, pod drugi strani pa so nalagale kmetijam nesorazmerna stroškovna bremena.

Nasprotovali smo prenašanju rešitvam, kadar so bile zakonske spremembe pripravljene brez poglobljene analize dejanskega stanja in pretehtane presoje posledic, ki jih predlagane določbe prinašajo za posamezne kmetije pa tudi v narodnogospodarskem merilu.

V zadnjih letih, ko se kmetijska politika preusmerja od tržnih podpor na neposredna plačila kmetom in ukrepe za razvoj podeželja, smo se predstavniki kmetov zavzeli za pravičnejšo in bolj uravnoteženo porazdelitev ekonomskih koristi in tveganj v agroživilski verigi. Ta prizadevanja so našla svoj odraz tudi v sprejeti Resoluciji o strateških usmeritvah razvoja slovenskega kmetijstva in živilstva ter nedavno podpisanem Kodeksu dobrih poslovnih praks med deležniki v agroživilski verigi.

² Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in Kmetijski inštitut Slovenije. Poročilo o stanju kmetijstva, živilstva in gozdarstva v letu 2010.

³ Statistični urad Republike Slovenije, Pomembnejši podatki Popisa kmetijstva: zemljišča, tržno vrtnarstvo, število živine, kmetijska mehanizacija, Slovenija, 2010 - začasni podatki, 30. marec 2011, Prva objava.

Glede na pomen združništva za slovensko kmetijstvo so bila prizadevanja predstavnikov kmetov v Državnem svetu usmerjena v zagotavljanje ustreznih pogojev za razvoj zadrug, zlasti za obravnavo, ki za zadruge v primerjavi z drugimi gospodarskimi organizacijami ne bi smela biti manj ugodna.

Številne mednarodne organizacije, od Združenih narodov do Evropske unije, pa tudi strokovne študije opozarjajo na pomen zadrug kot preizkušene organizacijske oblike, ki ima v primerjavi z drugimi vgrajene elemente trajnostnega razvoja, saj ima za cilj uresničevanje gospodarskih, socialnih in drugih potreb članov na podlagi sodelovanja članov z zadrugo. Zadržno organiziranje postavlja v ospredje osebne prvine in ne kapitalске udeležbe, zato se tudi koristi delijo sorazmerno s sodelovanjem posameznih članov z zadrugo, glasovalna pravica članov pa je načeloma enaka: »En član, en glas«. Tudi nedeljivo premoženje, ki se oblikuje z dolgotrajnim uspešnim poslovanjem zadrug, je odraz načela trajnosti, po katerem sedanji razvoj ne sme ogroziti uresničevanja potreb prihodnjih generacij.

Leto 2012 je Generalna skupščina Združenih narodov proglasila za mednarodno leto zadrug prav z namenom, da se osvetli prispevek zadrug k gospodarskemu in socialnemu razvoju in izboljša prepoznavnost zadrug v širši javnosti.

Na pobudo predstavnikov kmetov v Državnem svetu in s sodelovanjem Zadržne zveze Slovenije sta bila organizirana dva posveta o vlogi in pomenu zadrug za kmetijstvo, pa tudi v drugih dejavnostih. Številni drugi posveti, ki jih je organiziral Državni svet, na primer o obnovljivi energiji in učinkoviti rabi energije, trajnostnem razvoju, mejah rasti, podnebnih spremembah in drugih aktualnih temah, so se tako ali drugače dotikali kmetijstva.

Naši napori so bili usmerjeni v ohranitev zadržnega hranilništva v Sloveniji, ki bi letos štelo 140 letnico delovanja in je v preteklosti pomenilo pomemben finančni temelj slovenskih kmetij. Velika izguba za slovensko združništvo je bila ukinitve zadržne revizije, ki jo je uspešno izvajala Zadržna zveza Slovenije in s pomočjo katere se je zagotavljal nadzor nad nerazdelnim zadržnim premoženjem v zadrugah. Tudi na tem področju nadaljujemo naša prizadevanja za ponovno vzpostavitev.

Čeprav kmetijstvo prispeva razmeroma majhen odstotek (2,4 %) k celotni dodatni vrednosti vseh dejavnosti in zaposluje samo 8,7 % aktivnega prebivalstva, pa so njegove neproizvodne funkcije oziroma pomen za socialna in okoljska ravnotežja v slovenskem prostoru in družbi bistveno večji kot bi lahko skleпали na podlagi teh odstotkov in po dostopnih primerjalnih podatkih tudi večji od povprečja Evropske unije. Zato je zastopstvo različnih poklicnih, socialnih in lokalnih interesov, vključno s predstavnštvom kmetov v Državnem svetu, pomemben mehanizem, ki lahko prispeva, da bodo temeljne razvojne odločitve čim bolj pretehtane in trajnostno naravnane.

III. RAZPRAVE IN REPLIKE*

DDr. Matjaž MULEJ, zaslužni profesor

V štirih desetletjih od ameriške državljanske vojne in tako imenovane 'Dunajske finančne krize' do konca življenja Slovencev v Avstro-Ogrski monarhiji, je Slovenija izgubila 20 % vsega prebivalstva, medtem ko sta Anglija in Nemčija izgubili 3 – 3,5 %. Odselili so se seveda podjetni, doma je ostal rutini naklonjen del prebivalstva. Posledice takih vrednot, kulture, etike in norm čutimo še danes.

Pred 2. svetovno vojno je Jugoslavija brez dosti uspeha poskušala uvesti bolj podjetno družbo z zakonom, ki je dovolil uvoz amortiziranih strojev. Dvanajst let do 2. svetovne vojne je bil prekratek čas, da bi se spremenila prevladujoča podpora rutini namesto novostim. Potem je Hitlerjev poraz odpeljal tudi tuje podjetnike.

Boris Kidrič je kot minister za gospodarstvo dosegel razmah šolstva, ustanavljal univerze po vseh glavnih mestih, raziskovalne inštitute in podpiral izumitelje vse do kongresa jugoslovanskih izumiteljev leta 1952. Po njegovi smrti je ta podpora zamrla. Nobena univerza ni uvedla usposabljanja za invencijsko-inovacijsko-difuzijske procese (IIDP), inovacije so ostale prepuščene intuiciji posameznikov in zato redke.

Odpiranje Jugoslavije za zdomce po letu 1960 je zopet pomenilo odhod najbolj inovativnih, podjetnih ljudi. Tuji podjetniki niso smeli vnesti IIDP v Jugoslavijo vse do njenega konca. Leta 1979 so Božo Hribernik in kolegi uvedli 'množično inventivno dejavnost', po letu 1981 smo koncept razširili in postopno zajeli vse IIDP. Tako bi inovativni ljudje imeli možnost postati večina, a neumna, zavistna prepoved nagrajevanja strokovnjakov za inovacije je tudi ta poskus onemogočila. Enak negativen vpliv je imelo ukazovalno namesto sodelovalnega vodenja.

Do osamosvojitve smo vsako leto izvedli konferenco o IIDP 'PODIM' (sedaj moji nasledniki pripravljajo 32. PODIM, zopet z dobro udeležbo). Tedaj sem bil tudi predsednik Zveze inovatorjev Slovenije in član predsedstva na ravni Jugoslavije. Imeli smo tudi bistveno vlogo pri 2. jugoslovanskem kongresu izumiteljev 1989,

*Skrajšano po magnetogramskem zapisu

prvem po 37-ih letih. Beograjska birokracija je spoznanja in pobude kongresa blokirala (z objavo čez več mesecev in sredi avgustovskih počitnic). Andrej Marinc je kot član predsedstva Republike Slovenije odgovarjal za razvoj Slovenije kot inovativne družbe in pri tem dosti pomagal.

Pred tem smo na Univerzi v Mariboru EPF uvedli magistrski študij 'inovacijski menedžment'. Naša knjiga 'Inovativno poslovanje' (1987) je bila kmalu razprodana, ponatisnili je niso. Inovativnost Slovenije je bila daleč nad drugimi v Jugoslaviji. Tudi zato so Srbi hoteli Slovenijo izločiti iz Jugoslavije; vojna je bila tudi zato kratka.

Tranzicija po njej bi morala pomeniti kar se da pospešeno spremembo prevladujoče kulture iz naklonjenosti stari rutini v vse močnejšo naklonjenost (in zato normalnost namesto izjemnosti IIDP) od drobnih inovacij do takih čudovitih uspehov, kakršne zadnja leta dosega ekipa Pipistrela in še nekateri, a premalo številni in znani. Oženje pojmovanja tranzicije na nove pravne okvire je ekonomsko tranzicijo v inovativno družbo vsaj upočasnilo, če ne preprečilo, saj ni uveljavilo nove kulture, to je da inovatorji ne smejo biti nekaj izjemnega, ampak nekaj normalnega. Naše predloge, da na nobeno vplivno delovno mesto v podjetjih, državnih službah in politiki ne sme priti, kdor ne more dokazati uspehov z IIDP, so preslišali vsi.

Usposabljanja za inovativnost in svetovalnega dela v podjetjih smo imeli, vsaj v moji skupini, v desetletju pred osamosvojitvijo Slovenije neprimerno več kot v desetletju po osamosvojitvi. V celoti imam za seboj okoli 500 tovrstnih usposabljanj. Pred osamosvojitvijo sem imel v skupini 6 poklicnih svetovalcev, po osamosvojitvi je skupina razpadla. Privatizacija po osamosvojitvi je ukinila 90 % od preko 300 delovnih mest za podporo IIDP.

Pismo o nameri »Slovenija inovativna družba« je ostalo neuresničeno. Niti parlament niti vlada niti inženirske, ekonomske in druge strokovne asociacije in šole niso podprle Gospodarske zbornice in Zveze inovatorjev Slovenije, ko je šlo za realizacijo »Slovenije inovativne družbe«. Strokovnih asociacij niso niti povabili med sopodpisnike, četudi smo to predlagali in četudi IIDP – tudi po uradnih dokumentih OECD in EU – niso samo tehnično-tehnološke zadeve, ampak imajo tudi veliko netehnoloških vsebin in pogojev za uspeh, zato se tičejo velike večine inženirskih, družboslovnih in naravoslovnih strok, šol in strokovnih asociacij.

Zveza inovatorjev je praktično razpadla v desetletju po osamosvojitvi, ker so razpadla društva, ki jih je bilo pred osamosvojitvijo preko 30, ker izumitelji in inovatorji niso imeli podpore v podjetjih.

Tehniške fakultete ne dajejo znanja za 'inovacijski menedžment', zato inženirji ne znajo uveljaviti svojih dosežkov iz laboratorijev v gospodarski praksi niti ne znajo ustvarjalno sodelovati z ekonomisti, pravniki idr. ter tako premagati svojo nujno enostransko specializacijo.

Petnajst let smo na Ekonomsko-poslovni fakulteti Univerze v Mariboru (EPF) imeli magistrski študij 'Inovacijski menedžment', a nobeno leto niti deset študentov. Potem smo obupali in ga združili s študijem podjetništva. Zdaj imamo predmete na dodiplomskem, magistrskem in doktorskem študiju. Zunaj EPF o tem predavajo na Fakulteti za menedžment Univerze na Primorskem, a tudi tam imajo na podiplomskem študiju malo študentov za ta predmet (kot primer samo na Univerzi v Kielu v Nemčiji že desetletja doktorira iz inovacijskega menedžmenta okoli 20 ljudi letno.)

Tudi bodoči učitelji ne izvedo ničesar o tem, za sodobno družbo bistvenem znanju. Kolikor vem, se sedaj s svetovalnim delom glede IIDP ukvarja nekaj mlajših strokovnjakov, a tudi ne prav veliko, če se primerjamo v mednarodnem merilu. Notranje službe podjetij za IIDP so zelo redke.

Tudi v vladne kroge še ni prodrlo spoznanje, da je vsak predpis, ki ga sprejmejo, šele invencija, ki jo je treba uveljaviti, da bi nastala iz nje inovacija, to je v praktični rabi uporabnikom koristna novost. Niso nas slišali, ko smo opozorili, da je tudi glede predpisov potreben ne-tehnološki IIDP, ne le preprosta objava v uradnem listu.

Slovenija je tudi zato, ker na vseh ravneh odločanja in šolanja dosti bolj zanemarja kot podpira IIDP, le navidezno osamosvojena- pravno v dosti večji meri kot ekonomsko in sociološko ter tehnološko. Sedanje gospodarsko stanje je odsev šibkega upoštevanja IIDP v obeh desetletjih samostojne Slovenije, ki je še šibkejša, kot je bilo pred osamosvojitvijo. Brez trajnega in usklajenega truda za spremembo prevladujočih vrednot, kulture, etike in norm iz pasivnega dopuščanja IIDP v nenehno aktivno podporo in usposabljanje za IIDP, tudi poti iz sedanje krize ne moremo pričakovati.

Pasivno dopuščanje v obliki podpore v pravnih dokumentih je zadoščalo, da je Slovenija izpolnila ta del pogojev in so jo sprejeli v EU, NATO in OECD. V praksi pa je Slovenija ekonomsko podrejena bolj inovativnim članicam teh mednarodnih organizacij, ker je ostala podpora zgolj pasivna.

Pot v aktivno podporo ni enostavna, a je izvedljiva in sem jo predlagal v knjigi 'Inoviranje navad države in manjših podjetij' leta 2007. Model je tak:

- Javni sektor porabi dobrih 40 % dobrin. Država ga zastopa in ima pogajalsko premoč nad dobavitelji za kateri koli del javnega sektorja in za katero koli dobrotno zanj.
- Zato naj država neha biti zgolj finančni posrednik in uporabi svojo pogajalsko moč tako, da v razpisih za dobavitelje (česar koli - od toaletnega papirja do vrhunskih znanstvenih dosežkov) zahteva, da smejo dobavljati samo tisti, ki dokažejo, da so najboljši po merilih (1) inovativnosti kot

lastnosti, uresničeni v praksi, zato (2) poslovne odličnosti in (3) družbene odgovornosti, pri čemer slednja seže daleč preko dobrodelnosti v poštenost do vseh poslovnih partnerjev in narave, seveda vključno s sodelavci, enake lastnosti pa zahtevajo tudi od vseh svojih dobaviteljev in zaposlenih, vključno s tistimi v javnem sektorju. To prepreči ogromno stroškov.

- Da najnižja ponujena cena omenjenih lastnosti ne odseva, se je Slovenija lahko naučila pri gradnji avtocestnega križa, kot vidimo iz javnih medijev, in iz naših raziskav.

Lobiji tistih, ki so pristranski in torej nepošteni, se bodo seveda potrudili, da bodo enako kot doslej blokirali take pobude. S tem bodo še dalje uničevali Slovenijo. Posledice bodo občutili tudi sami, kar zelo poučno kažejo dogodki po svetu zadnje mesece. Slovenija torej mora in zmore izvesti novo fazo osamosvajanja – v inovativno družbo.

Dr. Janez GABRIJELČIČ, Društvo Rastoča knjiga

Prepričan sem, da je Državni svet še kako pomemben za Slovenijo. V tem smislu mi dovolite nekaj stavkov o Državnem svetu Republike Slovenije in Rastoči knjigi. Rastoča knjiga je nastala na začetku novega tisočletja, kot velik in inovativni slovenski projekt, saj ga poznamo samo Slovenci. Sedaj pristopajo k temu projektu tudi drugi. Najbolje ga je predstavil Tone Pavček s prvo kitico pesmi, imenovane Rastoča knjiga: »Rastoča knjiga je več kot knjiga. Je duh, ki se nad časom dviga. Je skrinja narodne zaveze. Je zvezda stalnica. Ljubezen.« In projekt Rastoča knjiga je nastal iz ljubezni. Kaj naj Slovenci naredimo monumentalnega na začetku novega tisočletja, potem ko smo vedeli, da velike države gradijo velike objekte, Millennium Tower, Millennium Bridge? Kaj pa mi, ki smo majhni, ki nas je dva milijona?

Imel sem čast, da sem komuniciral s predsedniki Državnega sveta. To so osebnosti, odgovorni ljudje, ki so dali in še dajejo velik poudarek razmisleku o prihodnjem razvoju Slovenije. V tej smeri moramo razumeti projekt Rastoče knjige, s pomočjo katerega, kot pravi pesnik Pavček, lahko v Sloveniji dva milijona ljudi sodeluje. To je ljubezen in tako ljubezen potrebujemo, kajti ljubezen pomeni biti povezan, biti spoštovan, spoštovati eden drugega. Za to gre, na pa za to, da nastopa milijon proti drugemu milijonu. Dva milijona skupaj - povezani lahko marsikaj naredimo. Iz ideje Rastoča knjiga je nastala velika ideja, ki jo je mogoče videti, čutiti... Pridružile so se tudi druge države, ki želijo »rasti z dobrimi stvarmi«. Knjiga nas povezuje v sedanosti in nas je povezovala v preteklosti. Celovec in Trst sta naši ključni mesti, kjer so se nastajale naše knjige. Slovenski jezik nas je povezoval, zato je knjiga resnično naša svetinja, in ji dali ime Rastoča knjiga.

Šele sedaj, ko smo postali samostojni, lahko razvijamo svoje potenciale in nastopamo resnično kot narod, ki nekaj ve in nekaj zna. To smo pokazali v Bruslju, kjer niso mogli verjeti, da premoremo že 1 000 let svojo literaturo in tako pomembne znanstvenike. In to vedenje moramo posredovati naši mladini. Rastočo knjigo simbolizira kip deklice z rastočo knjigo. Bila je ideja fantka z rastočo knjigo. A smo se odločili za deklico, ki je kot mati, ki nas je naučila govoriti slovensko. Tretje tisočletje naj bi bilo poleg tega tudi tisočletje žensk. Deklica s knjigo zre v prihodnost in ima vizijo. Potrebujemo vizijo, da bomo razmišljujoč narod znanja, narod rastoče knjige, ki zraste vsako leto za dva centimetra. Na prvem listu piše, naj ne mine dan, da ne bi naredil česa dobrega zase, za družino, za ožjo in širšo skupnost. Na našem prvem listu Rastoče knjige piše, naj ne mine dan, da ne bi naredil česa dobrega. In dobro je to, če veliko znaš, če veliko veš, ker če ne veš, je to greh, kot je trdil že Sokrat. Do danes imamo že pet listov in na zadnjem piše Boris Pahor, naš veliki pisatelj, da edino ljubezen bo rešila človeštvo. In spet smo pri ljubezni. Hvaležen sem Državnemu svetu, da je vseskozi podpiral projekt Rastoče knjige.

Dr. Peter GLAVIČ, državni svetnik v mandatu 1992 – 1997

Mag. Branko Grims je izrazil dve polresnici, ki ne smeta ostati neodgovorjeni. Najprej o »travi«. Bil sem član skupščine in prisoten na seji, ko se je o tem govorilo. Sonja Lokar je takrat osamosvojitve podprla, »pa četudi bi jedli travo«. To pa je bistvena razlika od prikazanega. Ob tem je pomembno še eno - da smo znali najti konsenz. Čeprav sem bil takrat v opoziciji, pa smo vendar prišli soglasno do nekih rešitev, ki so bile takrat pač optimalne. To je nekaj, kar bi morali prenesli v bodočnost. Danes ne znamo najti konsenza. To se je izkazalo pri pokojninski reformi, pa pri zamrznitvi plač itn. in s tem si režemo vejo, na kateri sedimo - posledice bodo hude. Zato apeliram na vodstvo Državnega sveta in na prisotne, da poskušamo napraviti nekaj, kar bo v duhu časa ob osamosvojitvi.

Druga izrečena polresnica je v zvezi z javnim in siceršnjim dolgom. Če pogledate bilten Banke Slovenije, boste videli, da se je zadolženost Slovenije v širši državi, takrat v času mandata prejšnje vlade, povečala za pet in pol milijard. Tudi prof. Mencinger je že navedel nekaj podatkov o neto zadolženosti Slovenije. Seveda, če bi k temu prišli še plačno reformo, potem še dvig socialnih transferjev in pokojnin, pač po indeksiranju, potem je to dota, ki jo je prepustila tej vladi najmanj v višini pol milijarde letno. Če to upoštevamo, potem se postavi vprašanje, kdo se je bolj zadolžil, kar se tiče države. Vzroke za zadolžitve, ki je dosegla 50 milijard evrov zunaj države, od tega 42 milijard zunanjega dolga, je tudi zelo pomembno raziskati, da bi se v bodoče izognili takšnim diletantskim posegom. Nekatere stvari je treba preanalizirati in razčistiti, da ne bi napak ponavljali in ne bi slavili tistih, ki so take napake delali.

Dr. Bogomir NOVAK, Pedagoški inštitut

Veliko je bilo lepih misli. Vredno se je na nekatere ozreti. Vso delovno dobo se ukvarjam s šolstvom. Nekoč sem bil učitelj sociologije in filozofije na gimnaziji, sedaj pa sem že dvajset let na Pedagoškem inštitutu in se v glavnem ukvarjam z osnovnim in srednjim šolstvom. Rad bi preusmeril debato v smeri razmisleka, kaj naj bi pridobila šola od diskusij v Državnem svetu in Državnem zboru. Mislim, da so koristne. Imate publikacije, ki so dostopne, a do šol ne pridejo. Je pa v njih veliko aktualnega. Rad se udeležujem takih posvetov, da lažje dobim neke sintezne uvide, kar pri nas manjka. Šola se ne usmerja na globalne preglede, še vedno je preveč predmetna... predmeti med samo niso dovolj meddisciplinarno povezani... Tisti, ki smo opravljali doktorate, vemo, da je najhujši problem biti interdisciplinaren, ker težko dobiš pravo komisijo, ki bo ovrednotila znanstveno delo. Eden pomembnih dejavnikov je, ali bomo presegli sami sebe in našo slovensko sprtost, konfliktnost, prepirljivost, razcepljenost z integrativnostjo...

Kako družba presega samo sebe z nekim sintetičnim mišljenjem? Mislim, da nam manjka gremijev, se pravi različnih strokovnjakov, ki bi znali iz različnih vidikov osvetljevati problem. Ta posvet je neka zasnova tega, ker ste udeleženi iz različnih profilov... Vendar pa je vsaka ustanova nekako preveč razcepljena sama v sebi, tudi pedagoški kolektivi. O tem je govoril dr. Jan. Šola je bila nekaj časa usmerjena, potem je sledil dualni sistem, potem tudi ta ni dober oz. ima neke hibe, a tako kot družba tudi šola ne more sama iz sebe preseči svojih hib. Pravimo, da je to kontekstualen vidik, vendar je kontekstualnega mišljenja bore malo, ker se kontekst šteje kot neke uporabnike, ki naj ne bi samo prisluhnili, ampak tudi financirali projekte na šoli... V glavnem gre za to, da delujemo premalo sintetično, premalo kontekstualno, premalo iz lastnih virov. Tu se vračam na socialistično sintagmo »opiranja na lastne sile«. Na predvojaški ravni in v okviru krajevne skupnosti smo včasih poznali akcijo *Nič nas ne sme presenetiti*, a to so bile floskule. Sedaj, ko smo prišli v ponovno krizo (prej je bila socialistična, sedaj kapitalistična), naletimo zopet na vprašanje, kje so te naše sile. Pravimo, da moramo potegniti skupaj, a že na zaznavni ravni »ne preberemo eden drugega«, kaj šele na mišljenjski, da bi mišljenja usklajevali z različnimi gremiji... Če se vrnem nazaj v šolstvo, je tu problem, ki ga gospod Jan ni izpostavil. Šola plove med Scilo in Karibdo, med silno birokratizacijo predpisov in med manjjo tehnoloških novosti. Kako naj se učitelji v tem znajdejo, saj je vendar njihova prvotna naloga vzgajati in izobraževati učence, če pa se morajo ukvarjati s tehnologijo in strahom, ali bodo zadostili predpisom... Če se tako vedemo v družbi, potem gradiva ostajajo na stranskem tiru... Vrnil bi se k vprašanju, kakšne resurse ima Slovenija. Mislim, da bi se tu morali, če gledam iz stališča šolstva, vrniti k intelektualnemu kapitalu in tega gojiti, ne pa zniževati kvaliteto izobraževanja in znanja na čim nižjo raven, da bomo na videz vsi zadovoljni, na koncu pa bodo

plačale bodoče generacije tisto, kar smo z nekim pretiravanjem, popuščanjem, raznim pohlepom in kvazi vrednotam razvrednotili.

Boris ŠUŠTARŠIČ, državni svetnik v mandatih 1992 – 1997, 1997 – 2002, 2007 – 2012

V predstavitvah ni nihče specifično omenil nebrzdano rast procesualne birokracije. Birokracija se brsti sama po sebi, to je znano iz literature. A da nekatere slovenske inštitucije to še spodbujajo, je izjemno zaskrbljujoče. Računsko sodišče je enostavno doseglo toliko rigidnih sprememb v izvajanju državnega proračuna, da je večina uporabnikov dobesedno visoko stimulirana, da do konca proračunskega leta do kraja porabi vsak dodeljeni evro in je destimulirana, da bi ga privarčevala. Mislim, da je to zelo pomembno vprašanje.

Druga stvar, ki bi jo pa rad omenil in se pridružil razpravi dr. Jana, je vprašanje občutka demokratičnosti. Brez zadrege povem, da sem po mojem doživljanju družbene realnosti prvih deset let svobodne Slovenije živel veliko bolj demokratično, kot pa v tem drugem desetletju. Na koncu bi rad poudaril, da smo premalo odzivni na to, da je naš aktualni minister za socialo socialno politiko vodil tako, da je pravzaprav prišel v globoke konflikte z vsemi značilnimi socialnimi skupinami, kar je samo po sebi absurd. Minister za socialo mora integrirati različne socialne skupine, ne pa, da z njimi prihaja v tako globoke konflikte, da potem niso možne niti tiste spremembe, ki bi sicer bile izvedene in bile koristne.

BELEŽKE:

Ruled lines for notes, consisting of 20 horizontal lines.

